

SOCIAAL-ECONOMISCH ONDERZOEK IN HET RUILVERKAVELINGSGEBIED

" N E E R "

(provincie Limburg)

Rapport no. 285

Afd. Streekonderzoek

INHOUD

	Blz.
WOORD VOORAF	3
INLEIDING	4
I HET GEBIED VAN ONDERZOEK	
1 Algemeen.	6
2 Historische ontwikkelingen.	6
3 De bestaansbronnen.	8
II DE LANDBOUW IN NEER	
1 Algemene inleiding.	10
2 De bedrijfshoofden en de bedrijven.	11
3 De landbouwbevolking.	12
A. Herkomst der landbouwbevolking.	
B. Leeftijd en tijdstip van zelfstandig worden.	
C. Burgerlijke staat en beroepen.	
D. Onderwijs en opleiding.	
4 De kinderen.	14
5 De arbeidsvoorziening.	16
6 Bedrijfsopvolging.	18
7 Pacht- en eigendomsverhoudingen.	19
8 Bedrijfsgrootteveranderingen in het verleden.	20
9 Cultuurtechnische toestand.	22
10 Het bedrijfstype.	24
11 Produktieplan, bedrijfsvoering en bedrijfsinrichting.	28
12 Enige aspecten van de kwaliteit der bedrijfsvoering.	35
13 Het arbeidseffect.	37
III SOCIALE STRUCTUUR	
1 Inleiding.	44
2 Sociale geleding.	44
3 Sociale contacten.	46
4 Instelling en mentaliteit.	47
5 Sociale mobiliteit.	48
6 Welvaartsverhoudingen tussen de diverse sociale groepen.	49
7 Wijzigingen in de sociale structuur.	51
IV DE RUILVERKAVELING	
1 Inleiding.	54
2 Algemeen.	54
3 Ontsluiting.	55
4 Verkaveling.	55
5 Waterbeheersing.	56
6 Ontginning en grondverbetering.	56
7 Bedrijfsvergroting.	56
A. Plannen voor bedrijfsvergroting.	
B. De verwerving van gronden.	
C. De keuze van de bedrijven die vergroot worden.	
D. Het vraagstuk van de gewenste bedrijfsgrootte.	
E. Sociaal-economisch verantwoorde bedrijven.	
F. Enkele aspecten van de verwezenlijking van de bedrijfsmodellen.	
G. Benodigde oppervlakte grond en aantal te vergroten bedrijven.	
H. Enkele concluderende opmerkingen.	
8 Openbare nutsvoorzieningen.	84
9 Verplaatsing van bedrijven en krotopruijing.	84
10 Financiële aspecten.	85
11 Maatschappelijke aspecten.	86
V SLOTEBESCHOUWINGEN	88
LIJST VAN GRAFIEKEN TUSSEN DE TEKST	94
BIJLAGEN	95

WOORD VOORAF

Het verzoek tot het instellen van een sociaal-economisch onderzoek in het ruilverkavelingsgebied "Neer" is afkomstig van de Cultuurtechnische Dienst. In het verslag van het onderzoek, dat hierbij wordt aangeboden, is gepoogd de opdrachtgever een leidraad te verstrekken voor de bepaling van het beleid t.a.v. de ruilverkaveling "Neer".

De moderne ruilverkaveling brengt ingrijpende veranderingen teweeg in de omstandigheden waaronder de landbouw produceert. Niet alleen worden hierbij de waterbeheersing, de ontsluiting en verkaveling verbeterd, maar ook de vergroting der bedrijven, de verplaatsing van bedrijfsgebouwen en eventueel noodzakelijke krotopruijing worden ter hand genomen. Het is begrijpelijk dat de Cultuurtechnische Dienst deze ingrijpende verbeteringen zo verantwoord mogelijk wil aanbrengen. O.m. heeft de C.T.D. hiervoor nodig data en inzichten van sociale en economische aard. Als doel van het verrichte onderzoek moet dan ook worden gezien: het aangeven van richtlijnen van sociale en economische aard, waarmee bij de opstelling van een ruilverkavelingsplan rekening kan worden gehouden.

Om richtlijnen te kunnen geven voor een mogelijke ontwikkeling in de toekomst zal men eerst de bestaande toestand moeten kennen.

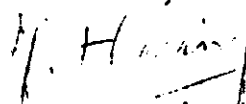
Hierop richt zich dan ook het onderzoek in de eerste plaats; met name op het produktieplan, op de bedrijfsvoering, op de produktie-omstandigheden en op de kwantitatieve en kwalitatieve aspecten van de agrarische bevolking. Met deze analyse van de bestaande toestand als uitgangspunt wordt in het laatste hoofdstuk ingegaan op de verschillende vraagstukken, die voor het opstellen en uitvoeren van een ruilverkavelingsplan van belang zijn. In het bijzonder wordt uitvoerig ingegaan op de verschillende aspecten die met bedrijfsvergroting samenhangen. In een ruilverkaveling, waar bedrijfsvergroting plaats heeft, is ongetwijfeld het bedrijfsvergrotingsplan een der belangrijkste onderdelen van het gehele plan van ruilverkaveling.

Wij zijn ons ervan bewust, dat verschillende aspecten van het onderzoek nog onvoldoende uit de verf zijn gekomen. Dit onderzoek, gericht op de vraagstukken die bij een moderne ruilverkaveling aan de orde komen, moet gezien worden als een eersteling. Uit de discussies die naar aanleiding van dit rapport gevoerd zullen worden, o.a. met de beleidsorganen, zal blijken in hoeverre dit onderzoek aan zijn doel beantwoordt. In een volgend onderzoek kan met deze kritiek rekening worden gehouden en kunnen de noodzakelijk geachte wijzigingen en aanvullingen worden aangebracht.

In ieder geval hopen wij dat met dit onderzoek een eerste stap is gezet op de weg die leidt naar een rapport dat zo volledig mogelijk aan de behoeften van de beleidsorganen tegemoet komt.

Het rapport werd op de afdeling Streekonderzoek samengesteld door ir. J.M. Veldhuis, onder leiding van dr.ir. A.Maris. Ten aanzien van verschillende vraagstukken werd overleg gepleegd met de bedrijfseconomische afdelingen Land- en Tuinbouw van het L.E.I. en met de betrokken consulentschappen in de provincie Limburg.

De Directeur,

(Dr. J. Horring)

's-Gravenhage, februari 1958.

INLEIDING

De resultaten van het onderzoek naar de bestaande toestand zijn vervat in de eerste 3 hoofdstukken, die resp. het gebied van onderzoek, de landbouw in dat gebied en de sociale structuur van de bevolking behandelen. Deze hoofdstukken zijn sterk analyserend. In het vierde hoofdstuk is getracht een synthese te geven van de in de voorgaande hoofdstukken verkregen inzichten. Daarbij zijn de verschillende bij de uitvoering van de ruilverkaveling rijzende vraagstukken als leidraad gekozen.

In het eerste hoofdstuk wordt geconstateerd, dat de gemeente Neer (die geheel in het ruilverkavelingsblok is opgenomen) vanouds een agrarisch karakter heeft gehad. De betekenis van niet-agrarische bestaansbronnen neemt echter toe, zowel in als buiten de gemeente.

De uitvoerige analyse van de landbouw en van de landbouwende bevolking in het tweede hoofdstuk toont aan dat de landbouw op een behoorlijk peil staat, doch dat verschillende externe produktieomstandigheden een zeer moeilijke situatie hebben doen ontstaan, waarin een verdere ontplooiing niet mogelijk is zonder ingrijpende verbeteringen.

Onderwijs geniet een goede belangstelling, vooral onder de jongeren en ook de overgang naar niet-agrarische beroepen van boerenzoons die geen eigen bedrijf kunnen krijgen komt op gang, al is deze nog niet voldoende, zoals uit gegevens omtrent de bedrijfsopvolgingssituatie blijkt. Veel aandacht is besteed aan een beschrijving van het bedrijfstype. Bedrijfsvoering en produktieplan doen op het eerste gezicht een vrij uniforme bedrijfsstijl veronderstellen. Bij nadere analyse blijkt echter, dat het gemengde gezinsbedrijf nog vrij veel variaties vertoont in dit gebied; het veelzijdig gemengde bedrijf met varkens, kippen en tuinbouwteelten is evenwel overheersend. Deze beschrijving bleek bijzonder nuttig bij de behandeling van het vraagstuk der bedrijfsvergroting in hoofdstuk IV.

De bespreking van de sociale structuur en de welvaartsverhoudingen leert dat de samenleving in Neer nog vrij sterke onderlinge samenhangen vertoont.

Er werden overigens verschillende verschijnselen gesignaleerd die op een kentering in de toestand wijzen, zoals de verhouding tussen ouderen en jongeren en de verhouding tussen middenstanders en arbeiders enerzijds en boeren anderzijds. De beschouwingen in dit hoofdstuk zijn vrij summier gebleven; het sociologische onderzoek in ruilverkavelingsgebieden zal in de toekomst verder verdiept moeten worden.

In het hoofdstuk over de sociaal-economische factoren die bij de ruilverkavelingsplannen een rol spelen, is de bedrijfsvergroting het uitvoerigste behandeld. Het centrale probleem hierbij is de gewenste bedrijvenstructuur, waaronder wordt verstaan het geheel van bedrijven in hun onderlinge relaties. Daarbij wordt vastgesteld dat het niet uitsluitend gaat om een oppervlakte in hectaren, doch om de gewenste bedrijfsomvang (arbeidsbezetting, produktieplan, bedrijfsvoering, kapitaal en grond gezamenlijk). Een methodiek om de gewenste bedrijvenstructuur te vinden wordt toegepast op de situatie in Neer. Als resultaat hiervan worden een aantal volledig beschreven bedrijfsmodellen gegeven. Deze modellen kunnen als leidraad dienen voor de beleidsbeslissingen van de voor de uitvoering van de ruilverkaveling verantwoordelijke organen. Ook de andere onderdelen van het ruilverkavelingsprogramma worden in dit hoofdstuk, zij het minder uitvoerig, op hun sociaal-economische merites onderzocht.

In de slotbeschouwingen aan het eind van het rapport worden, behalve enkele concluderende opmerkingen over het onderzoek zelf, in algemene zin enkele woorden gewijd aan vraagstukken, die naar onze overtuiging in de eerstkomende jaren in dit gebied naar voren zullen komen, met name de urbanisering van het platteland en de industrialisatie. Uiteraard konden hierover geen conclusies vermeld worden. Wij volstaan er hiermee naar deze slotbeschouwingen te verwijzen; zij vormen naar onze mening een noodzakelijk sluitstuk van het onderzoek.

HOOFDSTUK I

HET GEBIED VAN ONDERZOEK

§ 1. A l g e m e e n

Het sociaal-economische onderzoek waarvan in dit rapport verslag wordt gedaan, heeft zich uitgestrekt over het gehele gebied van de Ruilverkaveling Neer. Dit ruilverkavelingsgebied beslaat de gehele gemeente Neer uitgebreid met + 130 ha van de gemeente Roggel in het zuidwestelijke deel. De begrenzing van het gebied is tot stand gekomen op technisch-waterstaatkundige motieven, waarbij bovendien rekening werd gehouden met de omvang van het grondgebruik door de landbouwers uit Neer. Doordat de gehele gemeente Neer in het blok valt kan voor een ruwe schets van de ontwikkeling van de bevolking en de bestaansbronnen worden volstaan met gegevens van de gemeente Neer te vermelden.

Ten behoeve van het onderzoek werd een enquête onder de landbouwbevolking gehouden (zie § 1 van hoofdstuk II), die zich beperkt heeft tot de inwoners van het ruilverkavelingsgebied, waarbij dus zowel personen uit de gemeente Roggel als uit Neer zijn betrokken.

In dit hoofdstuk worden enige historische gegevens betreffende de gemeente Neer vermeld, waaruit de plaats die de landbouw vanouds heeft ingenomen kan worden afgeleid. Voorts worden de niet-agrarische bestaansbronnen in hun huidige situatie iets nader belicht. Tenslotte volgt een toelichting over de betrekkingen die het gebied van onderzoek met zijn omgeving onderhoudt. Wij hebben gemeend ons in dit hoofdstuk te moeten onthouden van het leveren van beschouwingen over enkele technische aspecten van het onderzoeksgebied (zoals bodemgesteldheid en waterbeheersing), daar deze in het onderhavige rapport zonder veel bezwaar gemist kunnen worden.

§ 2. H i s t o r i s c h e o n t w i k k e l i n g e n

De nederzetting Neer heeft een zeer oude geschiedenis. Reeds in de middeleeuwen wordt op kloostergoederen in de omgeving van het huidige dorp de landbouw uitgeoefend. Het dorp heeft overigens verder geen opmerkelijke rol gespeeld in de historie. De landbouw is er tot de huidige dag de belangrijkste bestaansbron gebleven. Grote uitbreiding onderging de landbouw door de ontginning van woeste gronden in het noordelijke deel van de gemeente. De aanleg van het z.g. Uitwateringskanaal, de noordelijke grens van de gemeente Neer, waarlangs o.a. turf werd afgevoerd, leverde een belangrijke bijdrage tot de ontsluiting van de woeste gronden.

De ontginningsgronden zijn gekenmerkt door een meer rationele ontsluiting en kavelform dan de oude cultuurgronden rondom het dorp, wat terug te voeren is op het feit, dat veel van deze gronden oorspronkelijk bezit van de gemeente waren.

De rustige ontwikkeling van Neer gedurende de laatste decennia weerspiegelt zich in de bevolkingsontwikkeling.

Tabel 1.

AANTAL INWONERS VAN DE GEMEENTE NEER.

Jaar	Aantal inwoners	Indexcijfer (1880 = 100)
1880	1566	100
1890	1559	100
1900	1627	104
1910	1703	109
1920	1769	113
1930	1944	124
1940	2181	139
1947	2383	152
1950	2480	158
1955	2566	164

Bron: C.B.S.

De toeneming van de bevolking, die ver achterblijft bij die van Limburg (Limburg: 1880 = 100, 1955 = 341), is grotendeels toe te schrijven aan het geboorte-overschot, zoals blijkt uit onderstaande tabel.

Tabel 2.

GEBORTE- EN VESTIGINGSOVERSCHOT

Periode	Geboorte-overschot per 1000 van de gemiddelde bevolking	Vestigingsoverschot per 1000 van de gemiddelde bevolking	Bevolkingsaanwas per 1000 van de gemiddelde bevolking
1881-1885	10,7	- 11,9	- 1,2
1886-1890	13,0	- 12,8	0,3
1891-1895	9,4	- 2,2	7,3
1896-1900	12,2	- 10,8	1,3
1901-1905	8,9	- 3,2	5,6
1906-1910	12,9	- 9,5	3,4
1911-1915	11,4	- 3,0	8,4
1916-1920	7,2	- 7,8	- 0,8
1921-1925	17,0	- 6,1	10,8
1926-1930	15,6	- 7,5	8,1
1931-1935	17,3	- 5,7	11,5
1936-1940	19,0	- 7,5	11,5
1941-1945	14,6	- 1,3	13,2
1946-1950	21,3	- 8,6	12,7
1951-1955	19,1	- 12,3	6,8

Bron: C.B.S.

Sedert 1880 zijn er voortdurend meer mensen uit Neer vertrokken dan er zich vestigden. Desalniettemin is de bevolking sedert 1880 steeds gegroeid, zij het dan niet altijd even gelijkmatig. Wij mogen ons geen al te grote voorstelling maken van het vertrekoverschot dat hier geconstateerd wordt. Het blijkt nl. dat het aantal personen, dat zich jaarlijks in de gemeente vestigt of de gemeente verlaat beneden de overeenkomstige cijfers voor andere gemeenten op de zandgronden ligt. De z.g. mobiliteit van de bevolking is dus niet hoog.

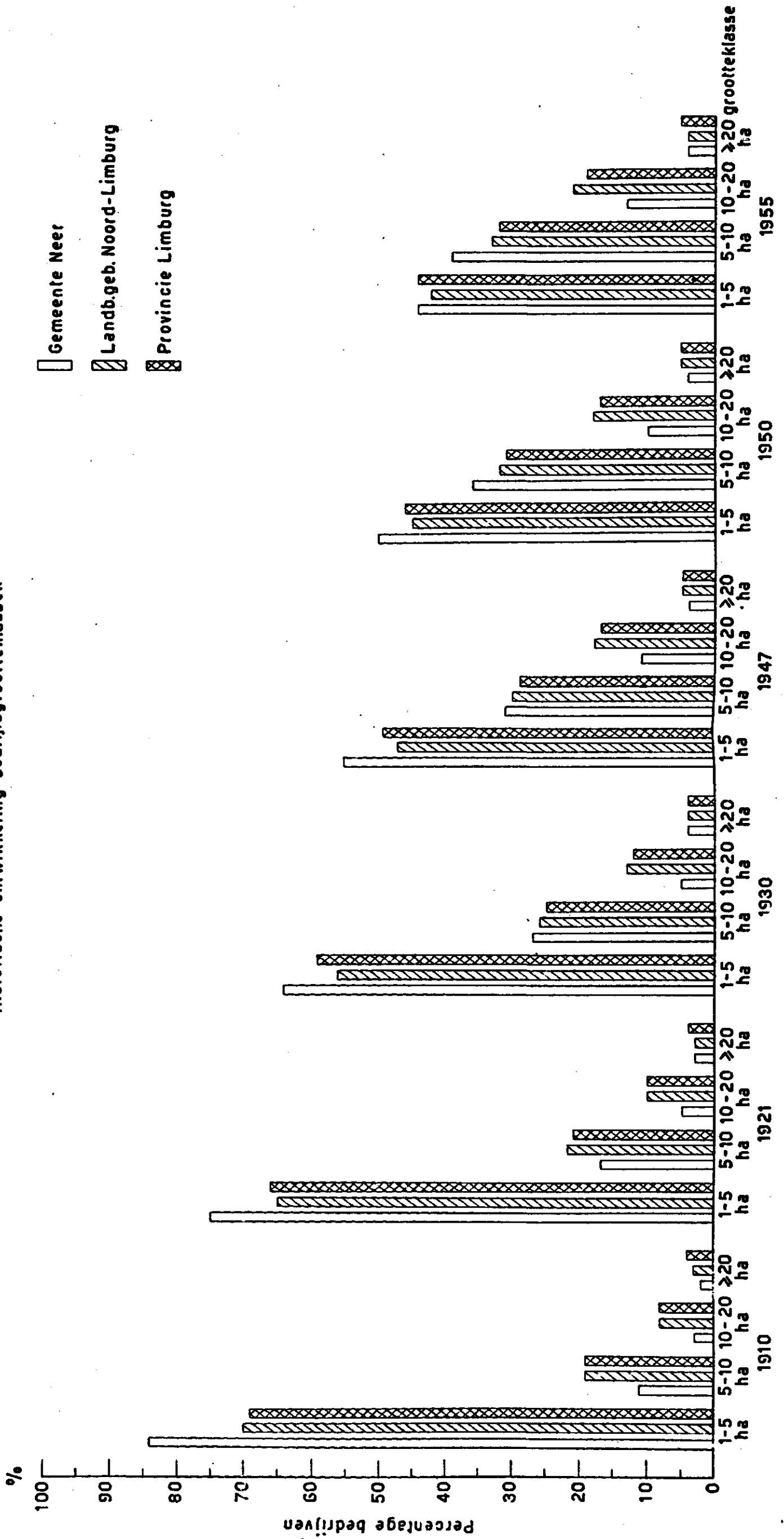
is het echter wel van belang vast te stellen, dat de bestaande bedrijven hun aantrekkingskracht voor mensen uit Neer kunnen behouden zolang zij niet het karakter van "industriële grootbedrijven" aannemen. De nieuwe industrievestigingen in Roermond trekken in het algemeen weinig mensen uit de agrarische omgeving direct aan. Vermoedelijk zal men uit agrarische kringen pas na b.v. één generatie in de stedelijke sfeer doorgebracht te hebben overgaan naar de typisch stedelijke bedrijven. Het lijkt dan ook onwaarschijnlijk, dat een industriële vestiging van modern karakter in Neer zou kunnen slagen, ondanks het feit, dat, zoals in het volgende hoofdstuk nog zal worden aangetoond, er een toenemende overgang van agrarische jongeren naar een ander beroep plaats heeft.

Men mag de dagelijkse "pendel" naar de steden, vnl. Roermond en de mijnstreek, bij deze beschouwing niet uit het oog verliezen. De pendelaars richten zich, naar gebleken is, niet in de eerste plaats naar de industrieën die geschoolde krachten vragen, doch vinden hun werk in bouwvakken, transportbedrijven enz. De mijnen trekken de laatste jaren eveneens arbeidskrachten uit Neer aan. Het karakter van het mijnbedrijf is echter eveneens meer verwant aan bouwvakken en transport, dan aan lopende-bandwerk of geschoolde vakarbeid in de moderne industrie. De pendel vindt over een grote afstand plaats. Men ziet het merkwaardige verschijnsel dat de betrokkenen weinig ambitie tonen zich buiten het dorp van herkomst te vestigen.

Deze aspecten zullen in hoofdstuk III nog nader worden belicht. Hier zij geconstateerd dat aan deze pendelbeweging de gevaarlijke kant zit dat bij een teruggang in de industriële bedrijvigheid deze ongeschoolde krachten het eerst weer zullen terugvallen in de gemeente en in de landbouw. Dit is zowel voor de landbouw als voor de gemeente als geheel een ongunstige situatie. Het een en ander kan slechts worden voorkomen door de "binding" van de uit de agrarische groep afgevloeiden aan hun nieuwe werkkring te verstevigen door vestiging ter plaatse van de werkgelegenheid te bevorderen en de vakbekwaamheid op te voeren. Als centra van niet-agrarische werkgelegenheid zijn in de omgeving van Neer thans slechts voorhanden de stad Roermond en verder de mijnstreek. De ontwikkeling van de mijnen bij Herkenbosch en in een nog verdere toekomst bij Kessel (vlak ten noorden van Neer) en voorts de groei van de "industriële ontwikkelingskern" Helden zal ongetwijfeld invloed hebben op de situatie van de arbeidskrachtenvoorziening in Neer. De landbouw zal hierdoor niet onberoerd worden gelaten. Wij moeten uiteraard de ontwikkelingen in de verre toekomst laten rusten, doch volstaan met deze structurele wijzigingen in de samenleving van het oude landbouwdorp Neer te signaleren.

Grafiek 1

Historische ontwikkeling bedrijfsgrootteklassen

HOOFDSTUK II

DE LANDBOUW IN NEER

§ 1. Algemene inleiding

De landbouw in Neer in de ruimste zin is onderwerp van een uitvoerige analyse in dit hoofdstuk.

In het algemeen mag men stellen dat het sociaal-economische onderzoek ten behoeve van een ruilverkavelingstreekverbetering, zoals hier aan de orde is, zich dient te richten op het produktiepatroon (produktieplan en bedrijfsvoering) en de produktie-omstandigheden, terwijl voorts de sociale structuur van de betrokken samenleving moet worden onderzocht. De sociale structuur van de plattelandssamenleving is een zo belangrijk gegeven voor de uitvoering van de ruilverkaveling annex streekverbetering dat er een afzonderlijk hoofdstuk aan wordt gewijd.

In dit hoofdstuk worden derhalve produktiepatroon en produktie-omstandigheden in de landbouw behandeld. De produktie-omstandigheden zou men kunnen definiëren als "de specifieke verschijningsvormen naar tijd en plaats van de drie klassieke produktiefactoren arbeid, kapitaal en grond." 1) Het zijn deze produktie-omstandigheden die bij de ruilverkaveling centraal staan en de eerste paragrafen van dit hoofdstuk gaan hier dan ook uitvoerig op in. De landbouwbevolking wordt in de §§ 2, 3 en 4 besproken, terwijl het algemene aspect van de arbeidsvoorziening in § 5 aan de orde wordt gesteld. In de zesde paragraaf wordt ingegaan op de toekomstige ontwikkeling van het grondgebruik aan de hand van gegevens over de bedrijfsopvolging. De specifieke verschijningsvormen van de produktiefactor grond worden in de §§ 7 en 8 verder besproken (pacht- en eigendomsverhoudingen thans en in het verleden). Tenslotte zijn de cultuurtechnische produktie-omstandigheden in § 9 behandeld. Niet alle produktie-omstandigheden zijn hiermee afgewikkeld. De bodemkundige toestand en de waterbeheersing zijn onbesproken gebleven in verband met het feit, dat hierover door de Cultuurtechnische Dienst reeds materiaal is verzameld. In de laatste §§ van dit hoofdstuk worden tenslotte de resultaten van het onderzoek naar het produktiepatroon meegedeeld.

De gegevens voor dit hoofdstuk worden geput uit een enquête die in januari 1957 werd gehouden onder de grondgebruikers in het ruilverkavelingsblok die meer dan 1 ha cultuurgrond exploiteerden alsmede zij die een tuinbouwteeltvergunning hadden. Bijna alle opgeroepen gaven gehoor aan het verzoek om medewerking, welk succes mede voor een groot deel te danken was aan de belangstelling die in de streek voor het ruilverkavelingsproject gewekt was. Tenslotte zijn gegevens verwerkt van 221 grondgebruikers, die alle binnen het ruilverkavelingsblok woonden. Personen die buiten het blok wonen, doch er wel grond in gebruik hebben, zijn niet in het onderzoek betrokken. Daar in het ruilverkavelingsblok, behalve het dorp Neer, geen duidelijk begrensde gehuchten zijn te onderscheiden is afgezien van een verwerking van de gegevens voor verschillende delen van het gebied.

De bijlagen 2 en 3 geven een overzicht van de verdeling der bedrijven en hun oppervlakten over de verschillende grootteklassen, onderverdeeld in beroepsgroepen.

1) A. Maris: "Het onderzoek ten behoeve van streekverbeteringsplannen," Landbouwkundig Tijdschrift 1956, blz. 1093.

§ 2. De bedrijfs hoofden en de bedrijven

In het vorige hoofdstuk werd reeds opgemerkt dat het aantal landbouwbedrijven in Neer de laatste tientallen jaren is afgenomen. In grafiek 1 is de ontwikkeling van het aantal bedrijven in Neer vergeleken met die in het landbouwgebied Noord-Limburg en de provincie Limburg. Neer vertoont, wat het aantal bedrijven betreft, een afwijking van het landbouwgebied. In het landbouwgebied neemt het aantal bedrijven pas sedert 1930 af, terwijl in Neer evenals in geheel Limburg sedert 1910 het aantal bedrijven is verminderd. De bedrijven in Neer zijn gemiddeld kleiner dan in Limburg, zij zijn echter sedert 1910 relatief méér gegroeid dan in Limburg en in het landbouwgebied (zie grafiek 2). De afnemings van het aantal bedrijven heeft vooral plaats gehad in de groep bedrijven kleiner dan 5 ha. In Neer is deze groep van 83% in 1910 afgenomen tot 44% in 1955. Alle andere grootteklassen zijn daarentegen in omvang toegenomen. In geen der vergelijkingsgebieden zijn de verschuivingen in de relatieve betekenis der grootteklassen zo ingrijpend geweest als in Neer. Vooral de ontginningen moeten als oorzaak van deze veranderingen worden aangewezen.

Deze beschouwingen dienden als inleiding. In het hiernavolgende zullen wij ons steeds bezighouden met de geënquêteerde bedrijven in het ruilverkavelingsblok. In tabel 4 is een overzicht gegeven van de in het onderzoek betrokken bedrijven (zie ook bijlagen 2 en 3).

Tabel 4

DE GEËNQUËTEERDE BEDRIJVEN

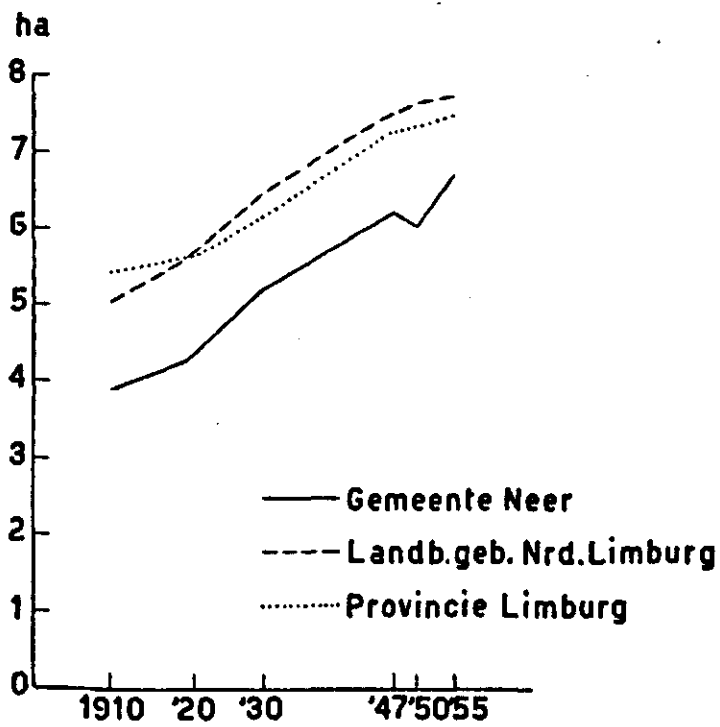
Grootte- klasse	Kantail bedrijven					in totaal
	in de beroepsgroep					
	A	B	C	D	A + B	
< 5 ha	30	8	41	18	38	97
5-10 ha	70	6	2	2	76	80
10-15 ha	25	3	-	-	28	28
≥ 15 ha	16	-	-	-	16	16
Totaal	141	17	43	20	158	221

De bedrijven zijn aan de hand van de gegevens verkregen tijdens de enquête verdeeld in de beroepsgroepen A, B, C en D. Groep A omvat de bedrijven van de z.g. zuivere landbouwers, die uitsluitend op hun landbouwbedrijf werkzaam zijn. Groep B bestaat uit de bedrijven van de landbouwers met een nevenberoep, waaraan zij minder dan de helft van hun arbeidstijd besteden. In groep C zijn de bedrijven van niet-landbouwers met grondgebruik opgenomen, die minder dan de helft van hun tijd aan het landbouw"bedrijf" besteden. In groep D zijn de bedrijven van de rustende boeren en van de rentenierende niet-agrariërs met enig grondgebruik opgenomen. Onder de groep A is ook een aantal bedrijven gerangschikt, die min of meer volledig tot de tuindersbedrijven gerekend moeten worden. Bij de beoordeling van gegevens, gerangschikt naar grootteklassen, dient dit wel in het oog te worden gehouden. De kleinste bedrijven zijn vnl. C- en D-bedrijven. Overigens is het aantal kleine bedrijven in het ruilverkavelingsblok van grote betekenis. 72% van de land- en tuinbouwbedrijven (A- en B-groep) is kleiner dan 10 ha.

Het is gewenst nader inzicht te hebben in de niet-agrarische beroepen, die door de B- en C-grondgebruikers worden uitgeoefend. Om een indruk te krijgen van de betekenis van de gemaakte onderscheiding in A-, B-, C- en D-bedrijven wordt in bijlage 4 daarvan

Grafiek 2

Gemiddelde bedrijfsgrootte

een overzicht gegeven. De nevenberoepen van de B-boeren zijn nog sterk in de agrarische of aanverwante sfeer gelegen. Voor talrijke aspecten mogen derhalve A- en B-boeren worden samen genomen. Op de C-bedrijven worden verschillende grondgebruikers aangetroffen die een niet-agrarisch beroep uitoefenen en nog wat grondgebruik aanhouden als aanvullende inkomstenbron of als liefhebberij. Het is dus noodzakelijk bij onze beschouwing van de landbouwende bevolking deze C-groep steeds apart te blijven beschouwen.

De D-groep dient eveneens apart te worden beschouwd, omdat de in deze groep gerangschikte boeren geen eigenlijke landbouwbedrijven meer hebben, doch ook niet tot de niet-agrarische grondgebruikers kunnen worden gerekend. Voor de meer technische problematiek is in dit rapport volstaan met het vermelden van de gegevens van de A- en B-bedrijven.

§ 3. De landbouwbevolking

In deze paragraaf zullen de gegevens worden vermeld die tijdens de enquête zijn verzameld. De sociale structuur van de bevolking in het ruilverkavelingsgebied wordt in hoofdstuk III besproken.

A. Herkomst van de landbouwbevolking

In verscheidene plattelandsgemeenten treft men het verschijnsel aan dat de boerenbevolking al sedert generaties in het gebied woont en dat er weinig "vreemdelingen" in de landbouw zijn opgenomen. In Neer blijkt dit niet zo sterk het geval te zijn. Van de 117 gehuwde mannelijke bedrijfshoofden is 34% geboortig uit een andere gemeente. De immigranten zijn relatief het sterkste bij de jongere gezinshoofden vertegenwoordigd. Overigens dient men wel in het oog te houden dat ruim de helft van de niet uit Neer geboortigen uit een der naburige gemeenten afkomstig is en derhalve nauwelijks als immigranten beschouwd kunnen worden.

B. Leeftijd en tijdstip van zelfstandig worden

De leeftijdsopbouw van de landbouwers in Neer vertoont het beeld dat ons ook uit andere plattelandsgebieden bekend is. 40% van de A- en B-grondgebruikers is ouder dan 55 jaar. De niet-agrarische grondgebruikers zijn gemiddeld 7 jaar jonger, terwijl de gemiddelde leeftijd in de D-groep uiteraard hoog ligt, nl. 66 jaar. Uit bijlage 5 blijkt, dat de oudere boeren zowel op de grote als op de kleine bedrijven voorkomen. De datum waarop men zelfstandig bedrijfshoofd werd viel doorgaans samen met het huwelijk. Blijkens de enquête-resultaten was dat op 33-jarige leeftijd. Deze gegevens leren dat de tijd, gedurende welke men zelfstandig landbouwer is, ongeveer 32 jaar bedraagt, aangenomen dat 65 jaar de leeftijd is waarop het bedrijf aan de opvolger wordt overgedaan.

C. Burgerlijke staat en beroepen

25 van de 221 geënquêteerde bedrijfshoofden zijn ongehuwd. De meeste hunner zijn afkomstig van zuivere boerenfamilies. Het gezins- of familiebedrijf moet dus als het in deze streek normale bedrijfstype worden beschouwd. Deze stelling wordt nog gestaafd door na te gaan welk beroep de vaders en schoonvaders van de huidige bedrijfshoofden hadden. Bijna alle geënquêteerden waren afkomstig uit de landbouw. De grondgebruikers van niet-agrarische herkomst waren relatief het meeste in groep C vertegenwoordigd. Dit duidt erop, dat in deze groep het agrarische element minder sterk is.

Men kan uit de gegevens omtrent het beroep vóór het zelfstandig worden afleiden dat het bij de boerenbevolking gebruikelijk was om op het ouderlijke bedrijf mee te werken tot aan het huwelijk. Een niet-agrarisch beroep vóór het huwelijk komt relatief het meeste voor bij de C-groep.

D. Onderwijs en opleiding

Genoten onderwijs en opleiding zijn belangrijke gegevens, die een inzicht kunnen verschaffen in de mogelijkheden tot aanpassing aan nieuwe inzichten en situaties op landbouwgebied. Een samenvatting van de verzamelde gegevens betreffende het onderwijs is in tabel 5 opgenomen.

Tabel 5.

ONDERWIJS EN OPLEIDING

	Groep	Aantal personen	Percentage van het aantal		
			zonder voortgezet onderwijs	met enige vorm van voortgezet onderwijs	
				agrarisich	niet-agrarisch
Mannelijke bedrijfshoofden	A + B	154	27	73	0
	C	43	37	58	5
	D	14	57	29	14
Echtgenoten van mannelijke bedrijfshoofden	A + B	131	49	3	48
	C	39	67	3	30
	D	13	85	-	15
Werkende zoons van 15 jaar en ouder	A + B	175	16	69	15
	C	27	41	22	37
	D	42	43	12	45

Wij merkten reeds op dat de gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden vrij hoog ligt; daarom mag niet verwacht worden dat vele destijds in de gelegenheid waren voortgezet onderwijs in de landbouw te volgen. Uit bijlage 6 blijkt dan ook dat degenen die geen enkele vorm van voortgezet onderwijs hebben gevolgd voornamelijk in de oudere leeftijdsgroepen vertegenwoordigd zijn. Het aantal mensen dat een lagere land- of tuinbouw cursus heeft gevolgd, is, de omstandigheden in aanmerking genomen, nog verheugend groot. Het is opmerkelijk dat ook de grondgebruikers met een niet-agrarisch hoofdberoep vrij veel landbouw cursus onderwijs hebben gevolgd. In totaal heeft 69% van de mannelijke bedrijfshoofden de een of andere vorm van voortgezet onderwijs gevolgd. De boerinnen in Neer hebben ook in vrij belangrijke mate gebruik gemaakt van de mogelijkheden tot het volgen van huishoudonderwijs of -cursussen. Uiteraard zijn de oudere leeftijdsgroepen ook hier in het nadeel. Er mag evenwel ten aanzien van het landbouw- en het huishoudonderwijs geconstateerd worden dat een stevige basis is gelegd en dat de mogelijkheden voor verdere ontplooiing volledig benut worden.

Het een en ander wordt bevestigd door bijlage 7 die een overzicht geeft van het voortgezette onderwijs dat wordt gevolgd door de werkende zoons van 15 jaar en ouder. Van de 244 werkende zoons van 15 jaar en ouder uit 109 gezinnen hebben er slechts 57 of 23% geen enkele vorm van voortgezet onderwijs genoten. De zoons die buiten de landbouw werkzaam zijn steken in dit opzicht minder gunstig af bij de zoons die in de landbouw zijn gebleven. In deze groep treffen wij ook vrij veel zoons aan, die agrarisch

onderricht hebben gevolgd. In feite zijn het onderwijs en de beroepskeuze dus verkeerd gericht geweest, daar deze zoons in de landbouw geen emplooi hebben gevonden. Deze omstandigheid ziet men het meeste bij de zoons, die ouder zijn dan 25 jaar, waaruit mag worden geconcludeerd dat de landbouwopleiding werd gevolgd toen nog de verwachting bestond dat een beroep in de landbouw kon worden gevonden. De jongere buiten de landbouw werkende zoons hebben relatief iets beter aangepast/onderwijs gevolgd.

Ten aanzien van de onderwijssituatie kan men zich nog de vraag stellen of de bedrijfshoofden die geen voortgezet onderwijs hebben gevolgd hun meewerkende zoons wel in de gelegenheid hebben gesteld onderwijs te volgen. Bijlage 8 verschaft hieromtrent uitsluitel. Meer dan de helft dezer bedrijfshoofden heeft geen meewerkende zoons. Bijna alle meewerkende zoons op de overige bedrijven hebben inderdaad in een of andere vorm landbouwonderwijs genoten. De situatie in dit opzicht is op de zuivere landbouwbedrijven uiteraard het gunstigste.

Samenvattend kan dus worden geconstateerd dat van de mogelijkheden tot voortgezet onderwijs in het algemeen goed gebruik is gemaakt; dit geldt met name voor de zoons, doch ook voor de boeren zelf. Tabel 5 laat zien dat het percentage zoons zonder enige vorm van voortgezet onderricht in de groepen A en B 16 bedraagt tegen 27 voor de boeren zelf. Het percentage boeren met agrarisch onderricht is bovendien hoger dan dat van de zoons; deze laatste gaan meer en meer niet-agrarisch onderwijs volgen. Bij deze conclusie dient wel in het oog te worden gehouden dat over de vorm, waarin het voortgezette onderricht is gevolgd (dagonderwijs, cursussen, enz.) geen uitspraak is gedaan. De bijlagen 6 en 7 laten zien dat bij de jongeren de lagere landbouwschool meer belangstelling heeft, doch dat bij de ouderen en de bedrijfshoofden zelf het meeste onderwijs in de vorm van cursussen werd genoten, hetgeen uiteraard een gevolg is van het ontbreken van scholen.

§ 4. De kinderen

De kinderen van de geënquêteerde bedrijfshoofden, die 15 jaar en ouder zijn, verdienen onze speciale aandacht. Zij nemen nl. in een of andere vorm reeds deel aan het maatschappelijke leven. In de volgende tabel is het totale aantal kinderen vermeld.

Tabel 6.

AANTAL KINDEREN VAN 15 JAAR EN OUDER

Groep	Zoons			Dochters		
	aantal	van wie		aantal	van wie	
		inwonend	uitwonend		inwonend	uitwonend
A + B	200	147	53	193	127	66
C	32	28	4	29	21	8
D	45	24	21	54	23	31
Totaal	277	199	78	276	171	105

In het bijzonder op de echte landbouwbedrijven blijken dus meer zoons dan dochters nog thuis te wonen.

Er is alle reden wat dieper op de posities van de zoons in te gaan. In bijlage 9 zijn de zoons van 15 jaar en ouder gerangschikt naar hun huidige werkkring. Een duidelijk beeld van de mate waarin de zoons zijn overgegaan naar niet-agrarische beroepen verschaft onderstaande tabel, die uit bijlage 9 is samengesteld.

Tabel 7.

AFVLOEIING VAN ZOONS

Beroeps- groep van de vader	Aantal zoons van 15 jaar en ouder	Percentage zoons van 15 jaar en ouder			
		werkend in de land- of tuinbouw	niet werkend in land- of tuinbouw		niet werkend en school- gaand
			direct na verlaten van lagere school of vervolg- onderwijs	na eerst in de landbouw te hebben gewerkt	
A + B	200	58	11	19	12
C + D	77	17	49	24	10

De overgang naar de niet-agrarische bedrijfstakken is voor zoons uit de groepen C en D bijna regel geworden. Wij kunnen constateren dat de overgang naar een niet-agrarisch beroep bij de zoons van landbouwers meestal later plaats heeft dan bij de zoons van niet-agrariërs. De laatste gaan voor het grootste deel direct na de lagere school buiten de landbouw werken. Uit de gegevens omtrent de leeftijd van de betrokken zoons zou men echter kunnen lezen dat de jongste generatie zoons van landbouwers, indien ze buiten de landbouw gaan werken, dit direct na de lagere school doen.

Bij beschouwing van de bedrijfsgrootte van de landbouwers blijkt dat de zoons op de grotere bedrijven in mindere mate buiten de landbouw werken. Uiteraard is het zo dat zij als welkome arbeidskrachten op het bedrijf beschouwd worden. In de bedrijfsgrootteklassen van 9 ha en groter overtreft het aantal in de landbouw werkende zoons het aantal bedrijven. Dit duidt er reeds op dat op deze bedrijven een teveel aan opvolgers aanwezig is. In § 6 wordt op deze kwestie dieper ingegaan. Opmerkelijk is nog dat de overgang van zoons naar een niet-agrarisch beroep relatief meer voorkomt in oudere gezinnen (waar alle kinderen ouder dan 25 jaar zijn). Dit houdt verband met het feit, dat vele pas op oudere leeftijd de landbouw verlaten hebben.

Bij het beschouwen van de beroepen van de afgevloede boerenzoons (bijlagen 10 en 11) blijkt dat de sectoren ambachten en handel en verkeer de voorkeur verdienen. Van de 60 buiten de landbouw werkende zoons van A- en B-bedrijven werken er 35 in genoemde bedrijfstakken. Voor de groep C- en D-bedrijven zijn deze cijfers resp. 56 en 37. Vaak betreft het hier beroepen waarin ongeschoolde arbeid verricht wordt. Technisch onderwijs, in het algemeen niet-agrarisch onderwijs, is in het bijzonder door de op latere leeftijd afgevloeden in onvoldoende mate gevolgd (bijlage 9) om het hun mogelijk te maken in meer hoger gekwalificeerde beroepen buiten de landbouw werk te vinden. In bijlage 12 wordt aangetoond dat van de inwonende buiten de landbouw werkende zoons bijna de helft niet in Neer werkt. Deze "pendelaars" worden bij de in de gemeente wonende zoons die niet meer thuis zijn in mindere mate aangetroffen.

De zoons die in de landbouw werkzaam zijn dienen te worden onderscheiden naar inwonende en uitwonende zoons. De laatste groep is betrekkelijk gering. Verreweg de meeste in de landbouw werkende zoons werken geheel of gedeeltelijk mee op het ouderlijke bedrijf. De zoons die in loondienst in de landbouw werken, zijn gering in aantal, echter op één na alle afkomstig van de A- en B-bedrijven. De groep niet-agrarische grondgebruikers levert dus geen landarbeiders op.

Samenvattend kan geconstateerd worden dat er een niet onbelangrijk aantal zoons overgegaan is naar een niet-agrarisch beroep, met name van de C- en D-bedrijven. In het algemeen zijn deze zoons in ongeschoolde beroepen terechtgekomen, hetgeen mede verband houdt met een tekort aan goedgerichte opleidingen. In hoeverre de opvolging in de landbouwbedrijven door deze afvloeiing in gevaar komt is moeilijk te zeggen, omdat de afvloeiing een dynamisch gebeuren is, d.w.z. in de loop der jaren kan deze af- en toenemen. De situatie op dit gebied wordt gewoonlijk gekarakteriseerd door een of ander verhoudingscijfer tussen het aantal in de landbouw werkende boerenzoons en het aantal vrijkomende bedrijven, de generatiedruk of de beroepskeuze-index. Voor een zo beperkt aantal bedrijven als in het onderhavige gebied is het echter niet mogelijk aan dit cijfer een reële betekenis toe te kennen. Er zij daarom voor een inzicht in de opvolgingssituatie verwezen naar § 6.

Ten aanzien van de dochters van de geënquêteerden kunnen wij korter zijn. Bijna 2/3 deel van het aantal uitwonende dochters is getrouwd. Van de inwonende werken de meeste thuis in de huishouding en op het bedrijf (zie bijlagen 13 en 14).

De meisjes volgen in het algemeen minder voortgezet of cursus-onderwijs na de lagere school dan de jongens. Van de jongere generatie dochters gaat echter bijna iedereen naar de huishoudschool; deze vorm van voortgezet onderwijs komt het meeste voor.

De echtgenoten van de gehuwde dochters (schoonzoons van geënquêteerden) werken, waar het dochters van A- en B-boeren betreft, merendeels in de landbouw. De dochters van boeren uit groep D zijn echter voor het merendeel getrouwd met niet-agrariërs. De schoonzoons vertonen in dit opzicht dus een gelijksoortig beeld als de zoons.

§ 5. D e a r b e i d s v o o r z i e n i n g

Zoals reeds uit het voorgaande bleek wordt in Neer vrijwel uitsluitend het gezinsbedrijf aangetroffen. Er is geen landarbeidersstand en de bedrijven die voor kortere of langere tijd vreemde arbeidskracht behoeven hebben deze altijd van andere bedrijven betrokken, waar tijdelijk overschotten bestaan. Deze onderlinge "regeling" van de behoefte aan arbeidskrachten heeft tientallen jaren goed voldaan. Toen de tijdelijk overtollige arbeidskrachten op de gezinsbedrijven niet meer in de landbouw emplooi zochten, omdat ze geen toekomst meer in de landbouw zagen en in niet-agrarische bedrijfstakken werk vonden, verdween in de eerste plaats de zg. verborgen werkeloosheid. Vervolgens begonnen er ook incidenteel tekorten aan arbeidskrachten op te treden. Het gebied van Neer bevindt zich thans middenin deze ontwikkeling, die haar eindstadium nog niet heeft bereikt.

Men dient in het oog te houden dat de bij de enquête verzamelde gegevens over de arbeidskrachten op de bedrijven slechts een beeld over één jaar geven. Daar er een vrij ingrijpende ontwikkeling gaande is kunnen de gegevens alleen een indruk van de huidige situatie verschaffen.

Tabel 8

HET ARBEIDSAANBOD

Groep		Arbeidsaanbod in volwaardige arbeidskrachten	Percentage van het arbeidsaanbod, geleverd door						
			bedrijfs- hoofden	echt- ge- noten	zoons	dochters	overige familie- leden	vreemde arbeids- krachten	
								vast	los
Groepen A + B	1- 3 ha	20	63	7	18	3	4	-	5
	3- 5 ha	29	59	7	10	7	11	4	2
	5- 7 ha	57	56	8	17	4	12	2	1
	7- 9 ha	59	48	7	34	6	5	-	0
	9-11 ha	26	41	8	38	8	4	-	1
	11-13 ha	28	41	9	30	12	6	-	2
	≥13 ha	65	28	6	37	7	14	3	5
	totaal	284	47	7	28	6	9	1	2
Groep C		27	44	20	15	6	8	-	7
Groep D		16	47	5	16	27	-	-	5
Totaal		327	46	8	26	7	9	1	3

In tabel 8 zijn de op de bedrijven aanwezige arbeidskrachten omgerekend in volwaardige arbeidskrachten (volgens de normen in bijlage 49). Het arbeidsaanbod kan daarbij worden onderscheiden in de categorieën: bedrijfshoofd, echtgenote, zoons en dochters, overige familieleden en los of vast vreemd personeel. Het procentuele aandeel van de gezinsleden in de totale werkzaamheden blijkt op bedrijven van verschillende grootte ongeveer gelijk te liggen. Wel zien wij op de grotere bedrijven het aandeel van het bedrijfshoofd afnemen en dat van de zoons toenemen. Opmerkelijk is het hoge aandeel van de overige familieleden in de totale werkzaamheden. Daarentegen kan uit deze tabel duidelijk worden afgelezen dat vreemde arbeidskrachten vrijwel zonder betekenis zijn. Als ook de overige familieleden (broers, ooms, vaders, enz.) tot het gezin van het bedrijfshoofd worden gerekend (hetgeen in feite ook het geval is), komt nog duidelijker tot uiting dat de bedrijven in Neer tot de gezinsbedrijven moeten worden gerekend.

Vervolgens is onderzocht hoe de bedrijven naar de samenstelling van het arbeidsaanbod gegroepeerd konden worden. Tabel 9 geeft hiervan een overzicht. In tegenstelling tot tabel 8 zijn in deze tabel de inwonende familieleden niet apart gehouden doch als "vreemde arbeidskracht" betiteld.

Tabel 9

DE BEDRIJVEN NAAR SAMENSTELLING VAN HET ARBEIDSAANBOD¹⁾

Groep	Aantal bedrij- ven	Percentage bedrijven waar het arbeidsaanbod bestaat uit: bedrijfshoofd al of niet met hulp van de echtgenote							
		zonder enige andere hulp	met vreemde arbeids- kracht	met alleen dochters		al of niet met hulp van dochters			
				zonder vreemde arb.kr.	met vreemde arb.kr.	met één zoon		met meer zoons	
						zonder vreemde arb.kr.	met vreemde arb.kr.	zonder vreemde arb.kr.	met vreemde arb.kr.
A + B	158	20	27	4	2	26	6	11	4
C	43	61	17	9	-	9	2	2	-
D	20	30	15	15	10	20	5	5	-
Totaal	221	29	24	6	3	22	5	8	3

1) In deze tabel zijn onder de vreemde arbeidskrachten ook de inwonende familieleden begrepen.

Op 53% van alle bedrijven werken geen kinderen mee. Iets minder dan de helft van deze bedrijven heeft nog hulp van vreemde arbeidskrachten, waaronder ook de inwonende familieleden zijn begrepen. Alle bedrijven die in een of andere vorm van vreemde arbeidskracht hebben gebruik gemaakt, zijn samengevat, dus ook als slechts enkele weken extra hulp nodig was. Het blijkt dat nog een vrij groot aantal bedrijven het zonder meewerkende kinderen stelt. Bij nadere beschouwing blijken dit de gezinnen te zijn, die of in een vroeg stadium van de gezinscyclus verkeren (zie bijlage 17) of gezinnen zonder kinderen en ongehuwde bedrijfshoofden. Men kan derhalve concluderen dat in dit gebied, waarop het gezinsbedrijf in sterke mate zijn stempel heeft gedrukt, nog belangrijke aantallen bedrijven voorkomen, waar de arbeidskracht uitsluitend door het bedrijfshoofd, zijn echtgenote en eventueel inwonende familieleden wordt geleverd. Er is in dit opzicht geen duidelijk verband met de bedrijfsgrootte (bijlage 15), hetgeen verklaarbaar is, als men bedenkt dat in beginsel elk gezinsbedrijf als eenmansbedrijf begint en pas in een latere fase in de gezinscyclus over meewerkende kinderen kan gaan beschikken.

In de volgende paragraaf worden nadere gegevens meegedeeld over de bedrijven met één of meer meewerkende kinderen. In verband met de toenemende overgang van boerenzoons naar niet-agrarische beroepen hoort men wel de mening verkondigen dat reeds thans te korten aan arbeidskrachten optreden. Uit hetgeen in het voorgaande werd meegedeeld over de samenstelling van het arbeidsaanbod op de bedrijven menen wij de conclusie te mogen trekken dat de toegenomen afvloeiing nog niet geresulteerd heeft in een verstoring van de arbeidsvoorziening. Vanzelfsprekend heeft de toegenomen mechanisatie vele moeilijkheden op dit gebied ondervangen. Hierbij is uiteraard voorbijgegaan aan de moeilijkheden die kunnen optreden bij een ongelijkmatige verdeling van de arbeidsbehoefte over het jaar, zoals o.a. bij de aspergecultuur kan voorkomen.

§ 6. B e d r i j f s o p v o l g i n g

Het is uiteraard niet eenvoudig een indruk te krijgen van de toekomstige ontwikkeling van de bedrijven naar aantal en naar grootte. Aan de hand van een aantal bij de enquête verkregen gegevens, tezamen met een zo objectief mogelijke beoordeling van de situatie op de verschillende bedrijven is in tabel 10 een poging gedaan de bedrijven in het gebied in te delen in 3 groepen: 1e waar opvolging aanwezig is; 2e waar de situatie (nog) niet duidelijk is; 3e waar geen opvolger is (zie ook bijlage 18).

Tabel 10

BEDRIJFSOPVOLGING

Groep	Aantal bedrijven	Bedrijven waar opvolging aanwezig is				Bedrijven waar de opvolgings-situatie (nog) niet duidelijk is				Bedrijven waar geen opv. is	
		aantal	opvolger is één zoon of fam.lid	meer dan één persoon als opvolger	oppervlakte der bedrijven in ha	aantal	vermoede-lijke opvolger is één persoon	vermoede-lijk meer dan één opvolger	oppervlakte der bedrijven in ha	aantal	oppervlakte der bedrijven in ha
A + B	158	63	44	19	572	62	20	42	566	33	237
C	43	4	1	3	12	33	18	15	76	6	10
D	20	8	3	5	22	8	8	-	12	4	6
Totaal	221	75	48	27	606	103	46	57	654	43	253

In bijna de helft van alle gevallen kon, helaas, (nog) geen duidelijk beeld van de opvolgingssituatie worden verkregen, daar het beeld dat uit de enquêtegegevens van het bedrijf valt af te leiden natuurlijk niet steeds uitsluitend geeft over b.v. de vraag of kleinkinderen in het bedrijf zullen opvolgen. Velen bleken ook nog zo weinig over deze vraag te hebben nagedacht dat een beoordeling van de opvolgingssituatie aan de hand van de antwoorden niet mogelijk was. De indeling is toch zeer verhelderend gebleken, daar het duidelijk is geworden waar de opvolgingsproblemen zich het sterkste voordoen.

Bij de C-bedrijven zien wij nl. relatief het grootste aantal gevallen waar de opvolging onduidelijk is. Deze niet-landbouwbedrijven (die bij elkaar nog 76 ha grond in gebruik hebben!) hebben vermoedelijk in bijna de helft der gevallen meer dan één opvolger. Deze "bedrijven" staan dus waarschijnlijk op het punt uiteen te vallen. Van de zuivere landbouwbedrijven hebben er 33 of 20% geen opvolger. Deze bedrijven exploiteren gezamenlijk 237 ha. Het aantal kleine bedrijven in deze groep overheerst. In de gevallen waar het bedrijfshoofd ouder dan 45 jaar is, zal op deze bedrijven naar alle waarschijnlijkheid ook geen opvolger meer komen. Deze bedrijven beslaan 70 ha.

Bij de bedrijven waar wel opvolgers waren is nagegaan of er één of meer waren. Opgemerkt dient nog te worden dat onder opvolgers niet alleen zoons en schoonzonen zijn verstaan, doch ook andere personen of familieleden voor zover hieromtrent bij de enquête een duidelijke uitspraak werd verkregen. Het blijkt nu dat het op de grotere bedrijven relatief vaker voorkomt dat er méér dan 1 opvolger is. In de gevallen waar er slechts één opvolger is werkt deze in overwegende mate reeds mee. Vooral nog moet geconstateerd worden dat slechts op deze 34 bedrijven (waar één meewerkende opvolger is) met een gezamenlijke oppervlakte van 248 ha de situatie zodanig is dat er geen problemen bij de opvolging zijn te verwachten wanneer men uitgaat van de gedachte dat het ongewenst is dat er bedrijfssplitsingen optreden.

Voor het overige willen wij volstaan met op te merken dat de bijlage 18 het mogelijk maakt te beoordelen in welke groepen bedrijven bepaalde bedrijfsopvolgingsproblemen zullen ontstaan en welke oppervlakte daarbij in het geding is. Uiteraard kon bij de samenstelling geen rekening gehouden worden met een in de toekomst eventueel nog toenemende afvloeiing van thans nog als opvolgers aangenomen personen.

§ 7. P a c h t- e n e i g e n d o m s v e r h o u d i n g e n

De enquêteresultaten, die in deze § behandeld zullen worden, geven van de pacht- en eigendomsverhoudingen uiteraard slechts een globaal overzicht. De gegevens betreffende dit onderdeel zijn niet geheel volledig omdat in het kader van de uitvoering van de ruilverkavelingswerkzaamheden toch nog nauwkeurige kadastrale gegevens zullen worden verzameld. De enquête heeft zich slechts beperkt tot die gegevens die voor het onderzoek van belang konden zijn (zie bijlage 19 t/m 24).

Het aantal zuivere pacht- of zuivere eigendomsbedrijven is gering. Onder de kleinste bedrijven worden relatief nog de meeste zuivere eigendomsbedrijven aangetroffen. De meeste bedrijven hebben derhalve zowel eigen gronden als pachtgronden in gebruik.

De totale oppervlakte pachtgrond is groter dan de oppervlakte eigendom. Alleen de tuinbouwgronden zijn voor 64% in

eigendom, hetgeen samenhangt met het grote aandeel van de aspergegronden in deze categorie.

Het pachten van grond zonder contract komt nog zeer veel voor. Van 238 ha pachtgrond bestaan geen schriftelijke contracten. Dit verschijnsel zien wij relatief het sterkste bij de pachtverhouding met familieleden (niet de ouders). De pachtverhoudingen met vreemden niet-landbouwers zijn in het algemeen wel schriftelijk vastgelegd. Overigens dient men van de schriftelijke pachtcontracten geen al te wijdse voorstelling te krijgen. Zeer vele van deze contracten voldoen niet aan de wettelijke voorschriften. Een indruk hiervan kan worden verkregen uit de gegevens over de duur van de contracten. Bij bijna de helft der pachtverhoudingen die werden aangetroffen was geen termijn vastgesteld. Er waren ook zeer vele contracten met een lange looptijd.

De gepachte gronden betreffen doorgaans los land. Woning en bedrijfsgebouwen zijn nl. overwegend eigendom.

Tabel 11

PACHT- EN EIGENDOMSVERHOUDINGEN

Groep	Aantal bedrijven	Percentage bedrijven met de grond				Percentage grond		Percentage bedrijven met			
		geheel in eigendom	voor meer dan de helft in eigendom	voor meer dan de helft in gepacht	geheel gepacht	in eigendom	gepacht	woonhuis		bedrijfsgebouwen	
								in eigendom	gepacht	in eigendom	gepacht
A + B	158	10	42	33	15	46	54	78	22	78	22
C + D	63	35	27	24	14	57	43	86 ¹⁾	13	81 ¹⁾	13

1) Eén bedrijf heeft geen woonhuis. Vier bedrijven hebben geen bedrijfsgebouwen.

70 bedrijven hebben thans nog gronden in eigendom die verpacht worden. Het grootste deel van deze gronden is aan vreemden verpacht. Merkwaardig is, dat het hier nog een belangrijk aantal kavels betreft, die minder dan 2 km van huis liggen. Het verpachten van grond komt relatief het meeste voor bij de kleinere eigendomsbedrijven; om deze reden lijkt het waarschijnlijk dat het hier personen betreft die bezig zijn hun bedrijf te beëindigen. Uit de bovenstaande gegevens blijkt tenslotte dat het losse pachtland een belangrijke basis voor de bedrijven in dit gebied vormt. De vorm waarin deze zaken geregeld worden laat echter nog zeer veel te wensen over. Wij mogen echter wel vaststellen dat de mogelijkheden tot vergroten en verkleinen van de bedrijven door middel van het losse pachtland door de jaren heen een grote rol hebben gespeeld. In de volgende § zal hierop verder worden ingegaan.

§ 8. Bedrijfs grootte veranderingen in het verleden

Het moet van groot belang geacht worden dat in de ruilverkaveling Neer een zo goed mogelijk inzicht bestaat in de wijze waarop de bedrijven in het verleden werden vergroot en verkleind. De mogelijkheid bestaat dat de ontwikkelingstendenzen uit het verleden zich ook in de toekomst zullen voortzetten. Veranderingen in het bedrijfsgroottepatroon zijn een belangrijk bestanddeel van de ruilverkavelingsplannen, zodat het duidelijk is dat men over de toekomstige ontwikkeling zo goed mogelijk geïnformeerd moet zijn. In tabel 12 is een samenvatting opgenomen van gedetailleerde gegevens uit bijlage 25.

Tabel 12.

BEDRIJFSGROOTTEVERANDERINGEN

Groep	Aantal bedrijven	Aantal bedrijven die sedert het zelfstandig worden van het bedrijfshoofd			
		werden vergroot	werden verkleind	zowel vergroot als verkleind werden	van gelijke grootte bleven
A + B	158	78	21	22	37
C	43	14	10	4	15
D	20	3	6	5	6

Bij de zuivere landbouwbedrijven zien wij een groot aantal bedrijven die sedert het zelfstandig worden van het bedrijfshoofd werden vergroot. Bijpachten van grond blijkt het voornaamste middel tot bedrijfsvergroting te zijn geweest. Evenzo zien wij bij de bedrijven die kleiner zijn geworden als voornaamste oorzaak verpachting of pachtbeëindiging. Bij bedrijven die tijdens hun bestaan zowel vergroting als verkleining ondergingen (waarbij de vergroting overheerste) waren veranderingen in de pachtverhoudingen eveneens de belangrijkste oorzaak.

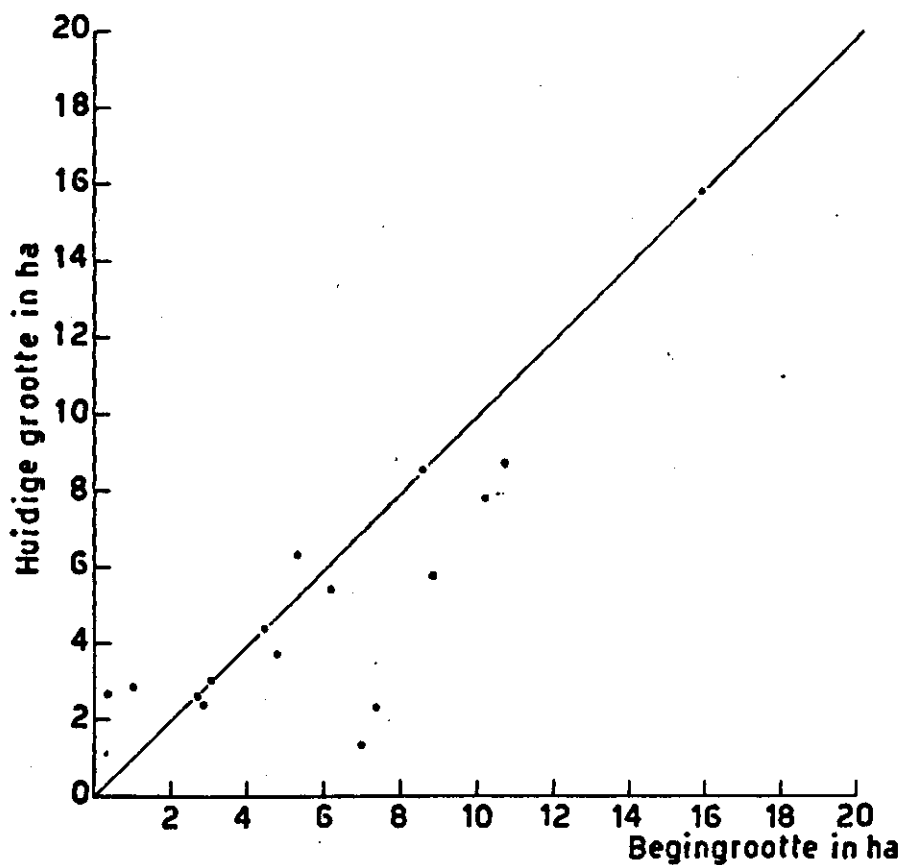
Het is opmerkelijk dat het aantal gevallen waarin bestaande bedrijven door vererving werden vergroot zo gering is. Uit het een en ander trekken wij de conclusie dat de mogelijkheden om los land bij te pachten in het verleden groot zijn geweest. De bedrijven hebben hierdoor steeds vele kansen gehad zich met hun oppervlakte aan te passen aan het arbeidsaanbod. Dit blijkt ook wanneer de bedrijfsgrootteveranderingen worden vergeleken voor de verschillende gezinstypen. Bij de bedrijven zonder kinderen zien wij de meeste gevallen van verkleining of gelijkblijvende oppervlakte. De noodzaak om door het bijpachten van los land het bedrijf te vergroten is uiteraard het grootste op bedrijven waar opgroeiende kinderen mee gaan werken.

Over de omvang van de bedrijfsgrootteveranderingen wordt een indruk verschaft in de grafiek 3, waar de huidige bedrijfsgrootte is vergeleken met de begingrootte. Elke stip stelt een bedrijf voor. Bedrijven onder de lijn zijn kleiner geworden, die erboven zijn vergroot. De zuivere pachtbedrijven zijn vrij stabiel van grootte. Zuivere eigendomsbedrijven blijken in het verleden vaak groter te zijn geweest. Uit de grafiek blijkt dat de uiteindelijke verschillen tussen begin- en huidige grootte in het algemeen de 4 ha niet te boven gaan.

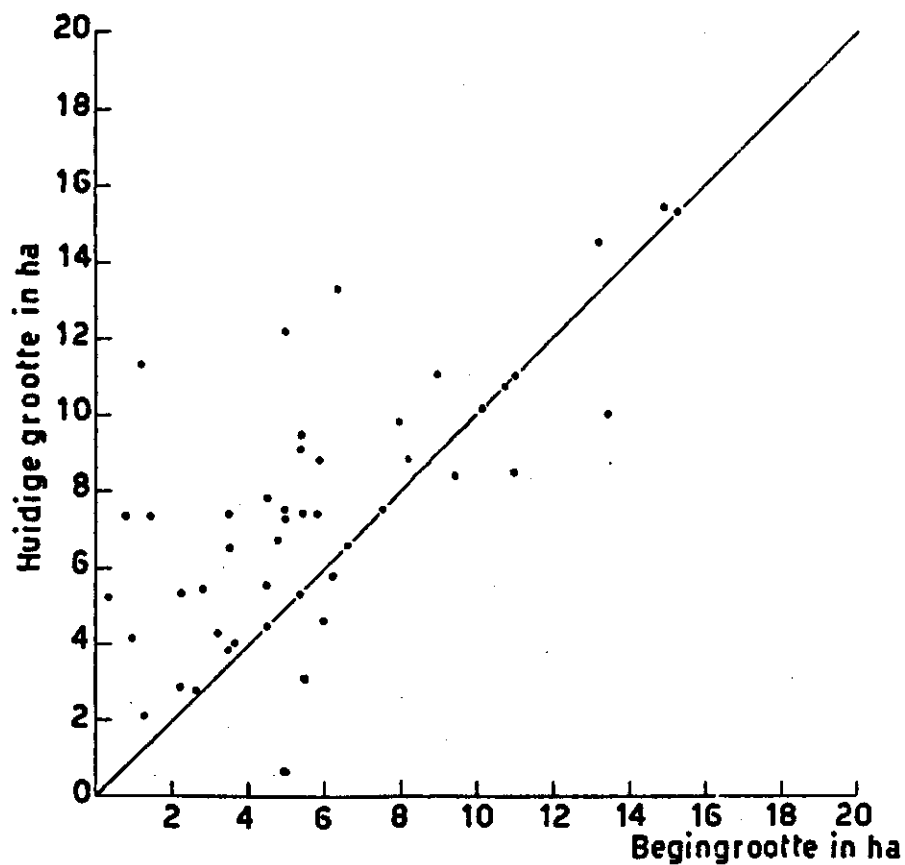
De beschikbare gegevens wijzen alle in de richting van een belangrijk aantal wisselingen in de gebruikersverhoudingen. Over het juiste aantal wisselingen zijn weliswaar geen gegevens voorhanden, doch het uiteindelijke resultaat is toch een overheersen van bedrijfsvergroting door bijpachten van los land. Deze gronden kunnen, afgezien van de ontginningen, alleen maar afkomstig zijn van thans niet meer bestaande bedrijven. Wij hebben in § 2 ook al gezien dat het aantal bedrijven in Neer de laatste tientallen jaren is teruggelopen. De thans bestaande bedrijven zijn voor verreweg het grootste deel ontstaan doordat zij in hun geheel van de voorgaande bedrijfsleider werden overgenomen. Zuivere splitsing van bedrijven kwam (althans volgens de gegevens tijdens de enquête verkregen) niet veel voor (zie tabel 13).

Vergroting en verkleining van bedrijven naar eigendom/pachtverhoudingen
(groep A + B)

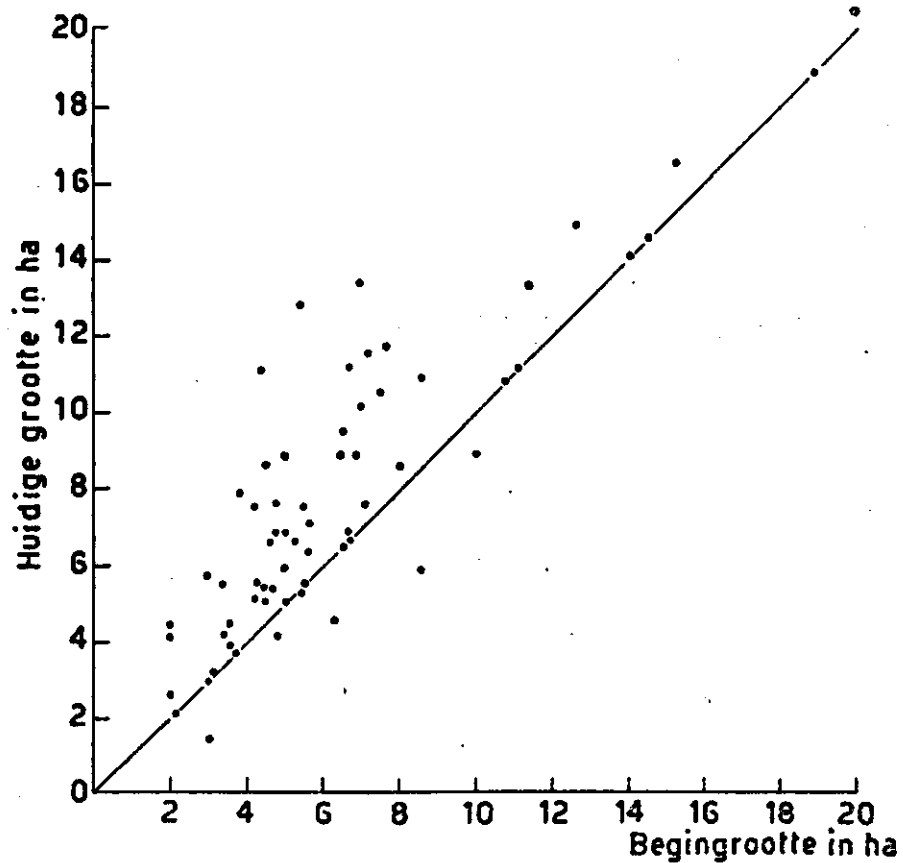
100% eigendom

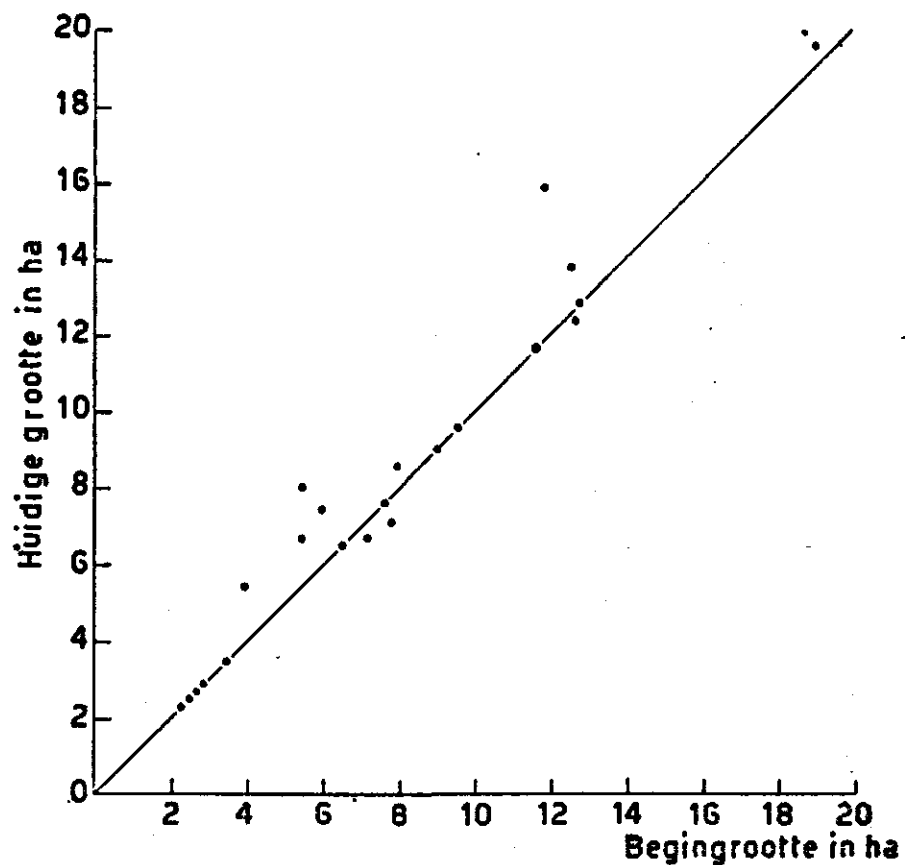
>50-100% pacht

≥50-100% eigendom

100% pacht

Tabel 13.

ONTSTAAN EN HERKOMST VAN DE HUIDIGE BEDRIJVEN

Groep	Aantal bedrijven	Percentage bedrijven welke zijn ontstaan door:					Percentage bedrijven overgenomen van:			
		volledige overneming v.h. oorspr. bedrijf	gedeeltelijke overneming			stichting van een nieuw bedrijf	ouders	schoonouders	andere familie	vreemden
			splitting	restverkoop of verpacht	restverdeel					
A + B	158	78	6	2	14	-	60	16	11	13
C + D	63	76	9	2	10	3	59	6	8	24

Het aantal bedrijven dat van ouders of schoonouders werd overgenomen overheerst sterk. Hoewel het aantal bedrijven dat van vreemden is overgenomen betrekkelijk gering is valt het in grafiek 4 op dat deze bedrijven in het algemeen groter zijn geworden, terwijl de bedrijven die van familie werden overgenomen juist kleiner werden.

Gegevens over de bedrijfsgrootte van een vroegere generatie (nl. van ouders en schoonouders) laten zien dat er voor de zuivere landbouwbedrijven geen opmerkelijke verschillen in grootte bestaan tussen bedrijven van de huidige generatie en die van de (schoon-)ouders. De bedrijven die thans in groep C zitten zijn echter in overwegende mate kleiner dan de (schoon-)ouderlijke bedrijven. De C-bedrijven zijn ook in minder sterke mate ontstaan door overneming van het bedrijf van de ouders.

Het beeld van de ontwikkeling der zuivere landbouwbedrijven in Neerkan als volgt worden samengevat. De bedrijven worden doorgaans in hun geheel overgenomen van ouders of schoonouders. Tot dusver bleek er een vrij grote mogelijkheid om door bijpachten van los land het bedrijf te vergroten als het meewerken van kinderen dit nodig maakte. Het bijpachten van los land werd mogelijk gemaakt door ontginning van woeste gronden en doordat bepaalde bedrijven in de loop der jaren verdwenen. Het is waarschijnlijk dat de thans nog aanwezige C-bedrijven overblijfselen zijn van bedrijven die uiteengevallen zijn.

§ 9. C u l t u u r t e c h n i s c h e t o e s t a n d

Een volledige beschrijving van de cultuurtechnische toestand behoeft in dit rapport niet te worden gegeven, omdat in het blok al veel vooronderzoek is gedaan.

De bodemgesteldheid kan in het kort als volgt worden gekarakteriseerd: een vijfde deel van het blok bestaat uit zandgrond, een kwart uit grijze licht lemige gronden en de helft bestaat uit bruine licht lemige gronden. Voor het overige worden voornamelijk uiterwaarden aangetroffen die variëren van lichte zavel tot klei. Voor het Noordlimburgse bedrijfsplan zijn dit bedrijfszekere gronden met een redelijke tot goede produktiviteit. Een uitzondering moet worden gemaakt voor een deel van de zandgronden. De bedrijfszekerheid der grijze leemgronden kan eerst gegarandeerd worden na een betere waterbeheersing. Tijdens de enquête kon enig materiaal worden verzameld over de verkavelingstoestand; dit is een van de belangrijkste produktie-omstandigheden waaraan door de individuele boer niets kan worden gedaan.

Uit de bijlagen 26 en 27 blijkt zonder meer dat de verkavelingstoestand in het ruilverkavelingsgebied bijzonder slecht en gecompliceerd is. De zuivere landbouwbedrijven hebben gemiddeld 13 kavels met een gemiddelde grootte van 0,69 ha. Zelfs op de kleine C- en D-bedrijven worden nog gemiddeld 5 à 6 kavels per bedrijf aangetroffen.

Tabel 14

VERKAVELINGSTOESTAND

Groep	Aantal bedrijven	Gemiddelde kavelgrootte van					Gemiddeld aantal kavels per bedrijf
		het bouwland	het grasland	het tuinland	grond met diverse bestemmingen	de cultuurgrond	
A	141	0,52	0,92	0,30	1,67	0,69	13
B	17	0,46	0,84	0,25	1,37	0,62	9
C	43	0,31	0,44	0,23	0,67	0,36	6
D	20	0,29	0,52	0,26	0,63	0,36	5

Uit tabel 14 blijkt dat de gemiddelde grootte van bouwlandkavels kleiner is dan van grasland. Het grasland is gelegen op de uiterwaardgronden in het zuidoosten van het blok en in het z.g. Broek ten noordwesten van het dorp; hier worden enkele grote weiden aangetroffen. Kavels die uit verschillende percelen bouwland en grasland bestaan zijn uiteraard groter. Uit bijlage 27 kan worden afgeleid dat dergelijke kavels slechts 24% van de totale oppervlakte cultuurgrond beslaan (in de groepen A + B). De zuivere tuinbouw kavels beslaan slechts een zeer geringe oppervlakte.

Behalve aantal en aard van de kavels is de afstand tot de bedrijfsgebouwen van belang. Tabel 15 geeft de hierover verzamelde gegevens.

Tabel 15.

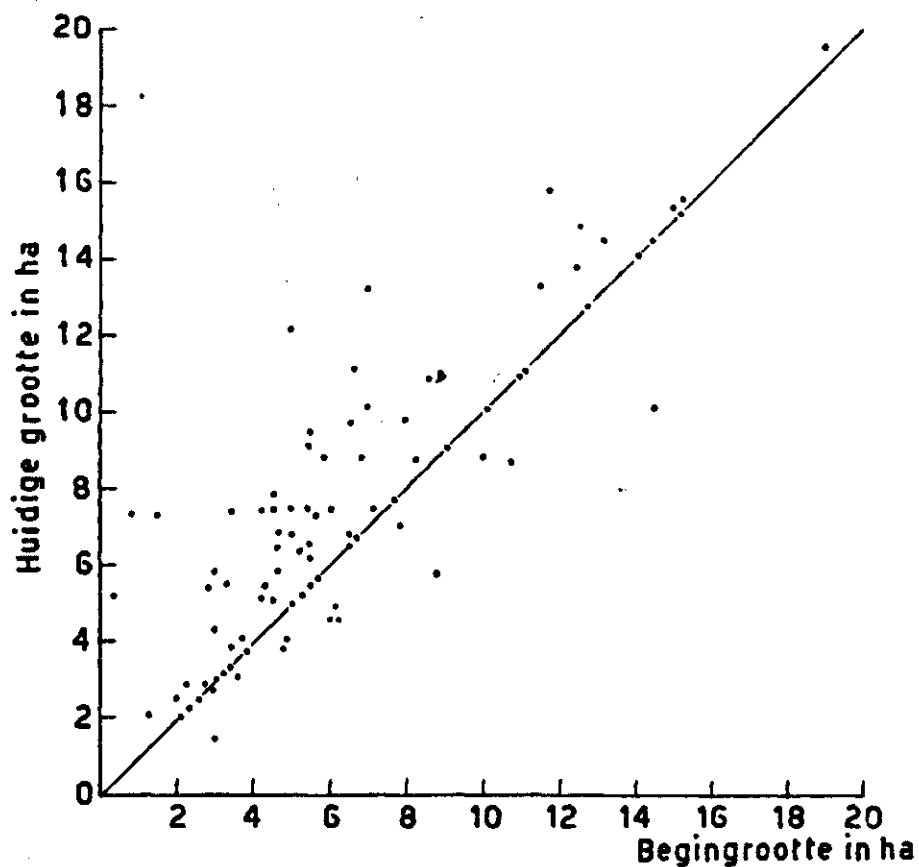
LIGGING VAN DE KAVELS

Bestemming	Percentage kavels					aan een verharde weg gelegen
	liggend op een afstand tot de bedrijfsgebouwen van:					
	0-200 m	200-500 m	500-2000 m	2000-5000 m	5000 m en verder	
cultuurgrond	18	12	51	18	1	11
bouwland	13	13	60	13	1	12
grasland	14	6	33	42	5	11
tuinland	34	17	40	7	2	25
gemengd gebruik	36	12	36	13	3	21
oppervl. woeste grond in % van tot.opp.woeste grond	4	1	24	55	16	.

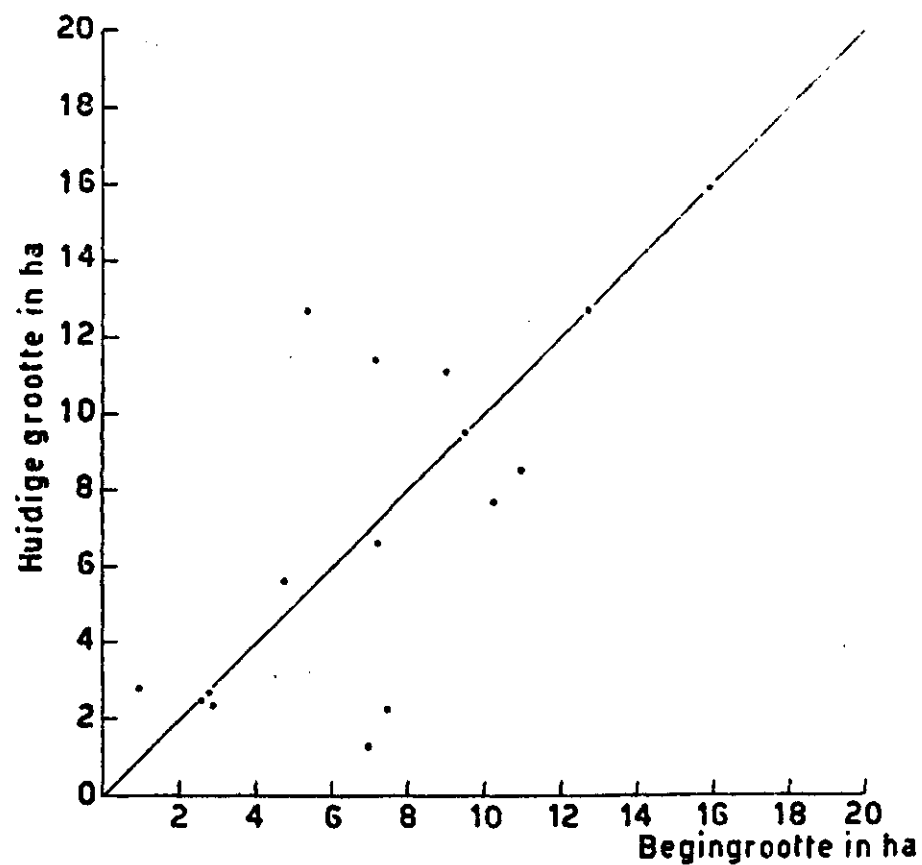
Het merendeel van de cultuurgrond ligt verder dan 500 m van de bedrijfsgebouwen. Bouwland ligt echter dicht bij huis dan grasland. De kavels die in gebruik zijn voor tuinbouwteelten liggen, in tegenstelling tot wat verwacht zou mogen worden, vrij ver van huis. Dit wordt veroorzaakt door de aspergegronden die hieronder zijn gerekend.

Vergroting en verkleining van bedrijven naar herkomst van het bedrijf
(groep A+B)

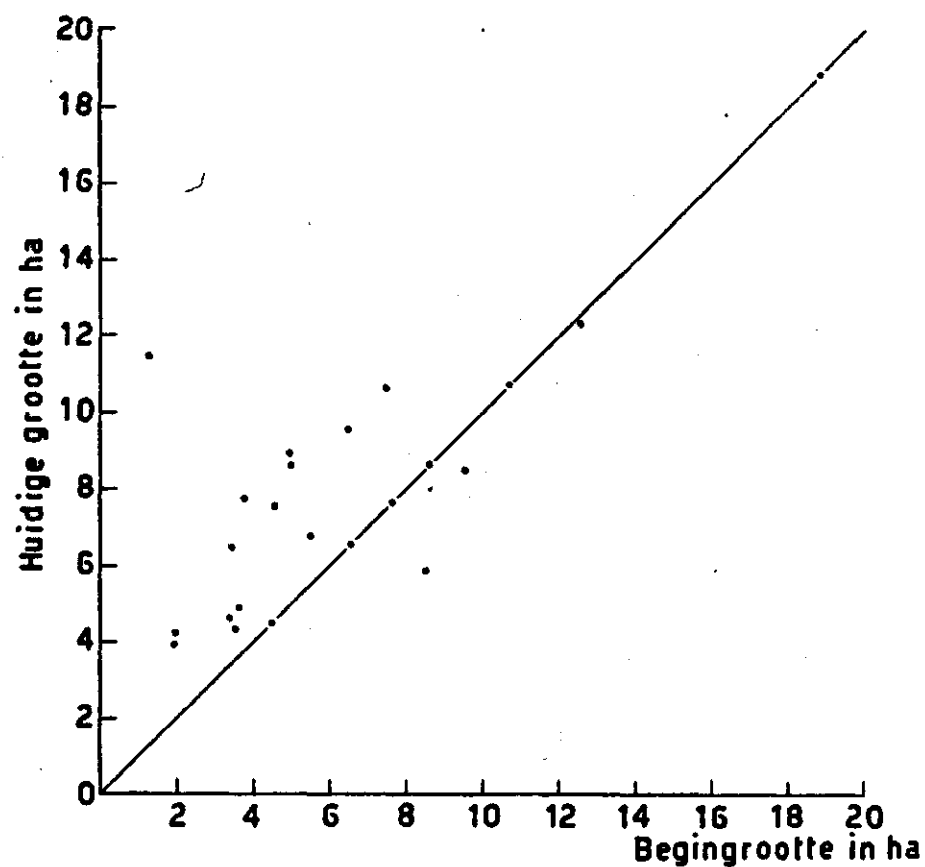
Van ouders

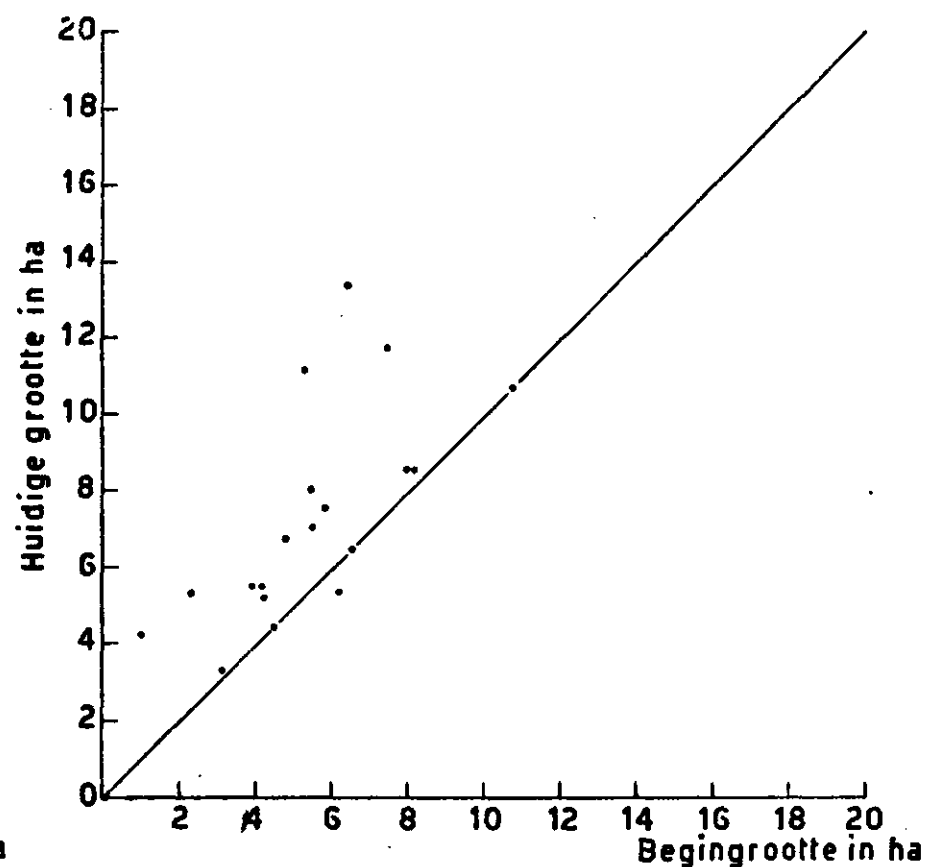
Van andere familie

Van schoonouders

Van vreemden

Bij de geënuquëteerde bedrijven behoorde 65 ha woeste grond en hakhout. In het algemeen betreft het hier kleine overgeschoten percelen die verspreid gelegen zijn. Deze gronden liggen overwegend verder dan 2 km van de bedrijfsgebouwen. Slechts zeer weinig kavels zijn aan verharde (z.g. stofvrije) wegen gelegen. Behalve de verkaveling is dus ook de ontsluiting een der knelpunten in het ruilverkavelingsgebied.

Ten aanzien van de ontsluiting dient wel een onderscheid te worden gemaakt tussen de ontsluiting van het dorp en de boerderijen en die van de landbouwgronden. In het algemeen is de ontsluiting van het dorp en de bestaande boerderijen goed te noemen. Het dorp is door een rijksweg met Roermond en Venlo verbonden. Ook de verbindingen met omliggende dorpen (Roggel, Heythuizen, enz.) zijn redelijk goed. De landbouwwegen in Neer zijn echter slecht. In sommige delen van het blok zijn de zandwegen in herfst en winter onbegaanbaar. Zelfs de bestaande wegen leveren dus nog maar een gebrekkige bijdrage tot de ontsluiting van de landbouwgronden.

Ten behoeve van de uitvoerende organen van de ruilverkaveling is nagegaan welke bedrijven kavels buiten het ruilverkavelingsblok hebben. In tabel 16 zijn deze gegevens opgenomen waarbij de bedrijven zijn gerangschikt naar de buurtschappen in het blok (zie ook bijlage 28).

Tabel 16.

GRONDEN BUITEN HET BLOK

Buurtschap	Aantal bedrijven met grond buiten het blok	Oppervlakte cultuurgrond buiten het blok in ha	
		in totaal	waarvan verpacht
Ophoven	16	37	6
Kinkhoven	8	24	15
Waye	8	32	-
Overig Neer	23	40	20
Totaal	55	133	41

In de buurtschappen Ophoven en Waye (die beide aan de rand van het ruilverkavelingsblok zijn gelegen) worden de meeste bedrijven met grond buiten het blok gevonden. De desbetreffende kavels liggen echter alle vrij dicht bij de bedrijfsgebouwen, in tegenstelling tot die van de bedrijven in Neer. Deze bedrijven hebben de helft van de buiten het blok liggende oppervlakte verpacht.

Bij het onderzoek is geen rekening gehouden met gronden in het blok die in gebruik zijn bij buiten het blok gevestigde bedrijven. Men moet aannemen dat in het bijzonder in het noordwestelijke deel van het blok vrij veel "uitwonend" grondgebruik ligt. Het omgekeerde geval komt blijkens het bovenstaande ook voor en is niet zonder betekenis.

§ 10. H e t b e d r i j f s t y p e

In de resterende paragrafen van dit hoofdstuk worden de diverse aspecten van het produktiepatroon aan de orde gesteld.

In de eerste plaats dient een analyse van het bedrijfstype, zoals dat in het ruilverkavelingsgebied bestaat, te worden gegeven. Men kan het bedrijfstype in een bepaalde streek karakteriseren door een zo duidelijk mogelijk beeld van de verschillende produktierichtingen in het gehele gebied te geven. Het is ook mogelijk de bedrijven in te delen naar verschillende verhoudingen waarin de produktierichtingen op elk bedrijf voorkomen. Het gaat in deze paragraaf om de relatieve betekenis van diverse produktierichtingen in het gebied als geheel en op de afzonderlijke bedrijven. De bedrijfsvoering en de produktietechniek komen in de volgende paragraaf aan de orde.

De volgende tabel, welke een samenvatting geeft van het materiaal uit bijlage 29 toont aan dat ongeveer 2/3 deel van de cultuurgrond als bouwland in gebruik is. Daarnaast blijkt de tuinbouw relatief ook niet zonder belang te zijn. Neer wijkt in dit opzicht niet af van het landbouwgebied Noord-Limburg.

Tabel 17.

GEBRUIK VAN DE CULTUURGROND

Groep	Aantal bedrijven	Oppervlakte cultuurgrond in ha	Percentage van de oppervlakte cultuurgrond in gebruik als		
			bouwland	grasland en kunstwei	tuingrond en boomgaard
A + B	158	1373	63	31	6
C	43	98	69	17	14
D	20	39	54	27	19
Totaal Neer(enquête)	221	1510	63	30	7
Totaal Noord-Limburg (1950)	11976	90618	63	31	6
Totaal zandgronden (1950)	122839	978456	38	60	2

In het gebied is dus het gemengde bedrijf het overheersende bedrijfstype waarbij enige tuinbouwteelten zijn inbegrepen.

Wanneer op bedrijven van verschillende grootte weinig verschillen in de wijze van bedrijfsvoering en in bouwplan, veebezetting en bestemming van de cultuurgrond (= verhouding bouwland-grasland-tuinland) worden aangetroffen, zegt men dat er een uniforme bedrijfsstijl heerst. Cijfers die in de volgende paragraaf nader worden uitgewerkt laten zien, dat in het ruilverkavelingsgebied Neer deze uniforme bedrijfsstijl zich uit in het gelijke percentage bouwland op de bedrijven en in de gewassenkeuze op het bouwland. De cultuurgrond bestemd voor tuinbouwteelten maakt uiteraard op de kleinere bedrijven (en de groep C) een belangrijker onderdeel uit. In de groep kleine bedrijven bevinden zich ook een aantal bedrijven, waar tuinbouw een belangrijke rol speelt. Op deze bedrijven is de oppervlakte grasland geringer.

Niet alleen in het bouwland, doch ook in de veebezetting, manifesteert zich de uniforme bedrijfsstijl, zij het minder duidelijk. Het aantal melkkoeien per 100 ha cultuurgrond b.v. vertoont weinig verschillen in de verschillende grootteklassen. De kleinste bedrijven vertonen het opmerkelijke beeld dat zij geen beduidend grotere varkens- en kippenstapel hebben dan de grotere bedrijven, terwijl toch verwacht had kunnen worden dat

deze produktierichtingen, die geen grond behoeven, juist op de kleinste bedrijven ontwikkeld hadden kunnen zijn (zie bijlage 35).

Door middel van het berekenen van de arbeidsbehoefte per bedrijf en per produktierichting in standaarduren kan de onderlinge verhouding van de diverse produktierichtingen worden vergeleken. Op deze wijze wordt het bedrijfstype nog iets duidelijker gekarakteriseerd dan door de gegevens over oppervlakte en veebezetting in het voorgaande. Een samenvatting van deze berekening is in onderstaande tabel opgenomen.

Tabel 18.

ARBEIDSBEHOEFTE PER PRODUKTIERICHTING

Groep	Arbeids- behoefte in stan- daarduren per bedrijf	Percentage van de arbeidsbehoefte nodig voor			
		akkerbouw en paarden	grasland en rundvee	tuinbouw	varkens en kippen
A + B	6313	42	19	14	25
C	2127	34	9	26	31
D	1910	30	12	31	27

Uit deze tabel kan geconcludeerd worden dat de akkerbouw op de gemengde bedrijven in deze streek het belangrijkste is, gevolgd door de varkens- en kippenhouderij. Op de bedrijven uit groep C ligt het accent sterk op de varkens- en kippenhouderij, terwijl uiteraard op deze kleinere bedrijven de tuinbouwteelten meer aandacht vragen, evenals in de groep D. Belangrijk is hier opgevat in de zin van "de meeste arbeid vragend."

De constatering van de uniforme bedrijfsstijl in dit gebied mag er niet toe leiden dat verschillen in bouwplan enz. tussen de bedrijven verder geheel buiten beschouwing blijven. Omdat voor het onderhavige onderzoek een zo helder mogelijk inzicht in de structuur van de bedrijven gewenst was, is gezocht naar een nadere detaillering van deze structuur.

Uit het voorgaande is gebleken dat het gemengde bedrijf het overheersende bedrijfstype is. Dit gemengde bedrijf kan men zich opgebouwd denken uit een of andere combinatie van de vier produktierichtingen akkerbouw en paarden, grasland en rundveehouderij, varkens- en kippenhouderij en tuinbouw. De arbeidsbehoefte van deze vier produktierichtingen werd gekozen als maatstaf voor de typering van het bedrijf. Het was mogelijk uit het enquêtemateriaal met behulp van standaarduren (zie § 13 voor een bespreking van dit begrip) voor elk afzonderlijk bedrijf vast te stellen welk percentage van de totale arbeidsbehoefte van het bedrijf door elk der vier produktierichtingen werd gevraagd. De bedrijven konden vervolgens in groepen worden ingedeeld. Er werd daarbij gestreefd naar begrenzing van deze groepen volgens de maatstaf van de aan de vier produktierichtingen bestede arbeid.

In eerste instantie werd onderscheid gemaakt in bedrijven zonder, met minder dan 10%, met 10-30% en met meer dan 30% arbeidsbehoefte voor tuinbouw. Vervolgens werden de bedrijven met meer dan 50%, 30-50% en minder dan 30% arbeidsbehoefte voor akkerbouw (inclusief paardenhouderij) afgezonderd. Tenslotte werden deze

bedrijfstypen nog verdeeld in bedrijven met meer of minder dan 20% arbeidsbehoefte voor varkens en kippen. De arbeidsbehoefte voor het grasland en de rundveehouderij bleek niet zo sterk te variëren dat er een onderscheiding aan kon worden ontleend. Deze indeling werd alleen voor de A- en B-bedrijven uitgevoerd (tabel 19). Er bleken in 19 groepen één of meer bedrijven voor te komen.

Bij tabel 19 kan men opmerken, dat de aangehouden grenzen vrij willekeurig zijn en zelfs dat de arbeidsbehoefte geen juiste maatstaf is. Ten aanzien van dit laatste kan worden vastgesteld dat b.v. de kapitaalbehoefte van de verschillende produktierichtingen ook een maatstaf had kunnen zijn voor de groepsindeling. Hierover was echter voor elk afzonderlijk bedrijf geen materiaal beschikbaar, zodat deze maatstaf niet kon worden toegepast.

De aangehouden grenzen zijn in zekere zin willekeurig. Er is getracht hierbij grenzen zoals die blijken de enquêtegegevens in de praktijk bestaan te kiezen. Wij dienen ons bij deze bedrijfsindeling wel voor ogen te houden dat de begrenzing volgens de maatstaf van de arbeidsbehoefte niet impliceert dat er geen andere aspecten door deze onderscheiding heenspielen. Zo zullen met name de grondsoort en de aard en inrichting van de gebouwen van invloed kunnen zijn op de procentuele verdeling van de arbeidsbehoefte. Het een en ander komt ook wel tot uiting in de vrij grote spreiding die er in de groepen te zien is bij de hier aangehouden grenzen.

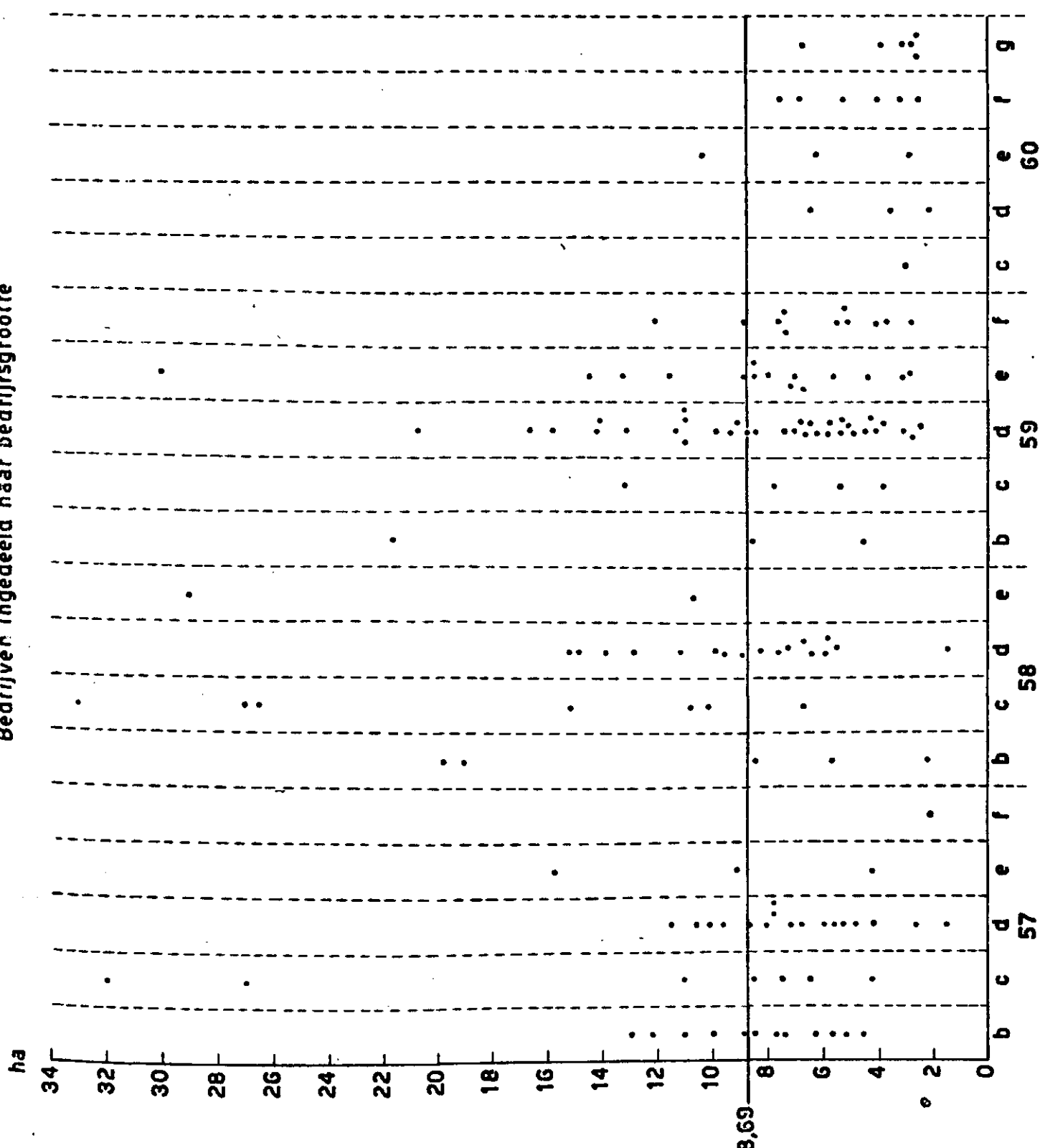
Bij de beschouwing van de tabel blijkt nu dat een aantal groepen vrij veelvuldig voorkomt, terwijl enkele andere nauwelijks van belang zijn.

Tabel 19.

DE A- EN B-BEDRIJVEN VOLGENS DE PROCENTUELE VERDELING VAN DE ARBEIDSBEOHOEFTE

Groep (code)	Percentage van de arbeidsbehoefte van het bedrijf gebruikt voor			Aantal bedrijven
	akkerbouw	varkens en kippen	tuinbouw	
57b	≥ 50	> 20	0	12
57c	≥ 50	< 20	0	7
57d	30 - 50	> 20	0	18
57e	30 - 50	< 20	0	3
57f	< 30	≥ 20	0	1
58b	≥ 50	≥ 20	< 10	5
58c	≥ 50	< 20	< 10	7
58d	30 - 50	≥ 20	< 10	17
58e	30 - 50	< 20	< 10	2
59b	≥ 50	≥ 20	10-30	3
59c	≥ 50	< 20	10-30	4
59d	30 - 50	≥ 20	10-30	34
59e	30 - 50	< 20	10-30	15
59f	< 30	≥ 20	10-30	11
60c	≥ 50	< 20	≥ 30	1
60d	30 - 50	≥ 20	≥ 30	3
60e	30 - 50	< 20	≥ 30	3
60f	< 30	≥ 20	≥ 30	6
60g	< 30	< 20	≥ 30	6
Totaal				158

Bedrijven ingedeeld naar bedrijfsgrootte

Code van de groepen bedrijven

Groep 59d, waar vrij veel arbeid aan akkerbouw en tuinbouw en veel arbeid aan varkens- en kippenhouderij wordt besteed, komt het meeste voor. Overeenkomstige groepen, maar dan zonder of met een geringe arbeidsbehoefte voor tuinbouw, komen ook veel voor (57d en 58d).

In grafiek 5 is weergegeven welke bedrijfsgrootte de onderscheidene bedrijven hebben. Deze grafiek leert ons dat, behalve voor de uitgesproken tuinbouwbedrijven (groepen 60), er geen enkel verband bestaat tussen de op de beschreven wijze onderscheiden groepen en de bedrijfsgrootten. Voor bepaalde problemen in dit onderzoek zal deze onderscheiding worden gebruikt, daar zij het inzicht in de landbouw in Neer kan verdiepen.

Deze beschouwingswijze leidt naar onze mening tot de conclusie dat de structuur van de bedrijven in het gebied van onderzoek toch niet zo eenvoudig is als in de aanhef van deze § wellicht is gesuggereerd. Het "gemengde gezinsbedrijf" kent nog vrij veel verschijningsvormen. Weliswaar is de groep bedrijven, waar alle produktierichtingen van nagenoeg even groot belang zijn, het grootste, doch de afwijkingen van dit "gemiddelde" type zijn groot en veelvuldig. Alleen de tuinbouwbedrijven komen overheersend in de kleinste grootteklassen voor, doch voor het overige blijken de diverse groepen geen verband te houden met de bedrijfsgrootte en zoals nog zal blijken in § 13 evenmin met het arbeidseffect en het arbeidsaanbod. Tenslotte moeten wij er ook nog op wijzen dat de gemaakte indeling slechts een momentopname is. Zo star als de groepsindeling hier voorgesteld wordt is de werkelijkheid natuurlijk niet. Juist op het gemengde bedrijf kan men in de loop van slechts enkele jaren de onderlinge verhoudingen tussen de produktierichtingen sterk wijzigen.

§ 11. P r o d u k t i e p l a n , b e d r i j f s v o e r i n g e n b e d r i j f s i n r i c h t i n g

Een zo goed mogelijke indruk van de bedrijfsinrichting en de produktietechniek, vooral in vergelijking met andere gebieden van Limburg, is noodzakelijk. Naast de ruilverkaveling, die in eerste instantie de produktie-omstandigheden wijzigt, zal immers vooral door de land- en tuinbouwvoorlichtingsdiensten getracht moeten worden het produktiepatroon aan de gewijzigde produktie-omstandigheden aan te passen. Hiervoor is kennis van de huidige situatie onontbeerlijk. In de voorgaande paragraaf werd het bedrijfstype reeds geanalyseerd; hier wordt nu verder ingegaan op het bouw- en graslandgebruik, de bedrijfsinrichtingen, de werktuigeninventaris en de veestapel.

A. Bouwlandgebruik

Zoals uit tabel 20 blijkt, wijkt het bouwplan in de gemeente Neer niet af van de gemeenten in de onmiddellijke omgeving, noch van het totaalbeeld dat het landbouwgebied Noord-Limburg te zien geeft.

Tabel 20.

KENGETALLEN VAN HET PRODUKTIEPLAN

Onderdeel		Zandgronden in Nederl.	Landbouwgebied Noord-Limburg	Neer	Haelen	Roggel	Helden
Percentage cultuurgrond in gebruik als:	bouwland	38	62	64	58	65	66
	grasland	60	30	30	25	30	25
	tuinland	2	8	6	17	5	9
Percentage bouwland beteeld met:	granen	70	72	68	69	71	73
	hakvruchten	27	23	28	26	27	25
	aardappelen	16	10	11	11	13	14
	bieten	10	12	15	14	13	9
Melkkoeien per bedrijf		6,0	2,7	2,9	1,9	2,6	2,3
Melkkoeien per 100 ha grasland + kunstweide		118	116	143	124	144	132
Kalveren per 100 melkkoeien		43	51	47	42	48	47
Pinken per 100 melkkoeien		48	65	48	62	52	65
Mestvarkens per bedrijf		7,4	9,6	8,2	6,3	10,5	11,7
Fokzeugen per bedrijf		2,4	2,8	2,4	1,7	2,7	4,0
Leghennen per bedrijf		79	98	86	81	154	118

Bron: C.B.S.-landbouwtelling 1955.

Het bouwplan is bovendien op de bedrijven van verschillende grootte gelijk. De enige uitzondering hierop vormen de bedrijven kleiner dan 4 ha, waar het accent meer valt op de grove tuinbouw, ten koste van de oppervlakte grasland. Het hoge percentage tuinland in de gemeente Haelen wordt voornamelijk veroorzaakt door de aanwezigheid van een groot zaadteeltbedrijf te Nunhem en het tuinbouwcentrum Buggenum.

Een vergelijking met het totaal van de zandgronden in Nederland leert ons dat de oppervlakten bouw- en grasland hier precies de omgekeerde verhouding weergeven.

De geringe betekenis van de rundveehouderij en annex daarmee het grasland, wordt veroorzaakt door het veelvuldig voorkomen van lichte gronden, welke meestal niet geschikt zijn voor gras. Het grasland ligt voornamelijk bij elkaar en niet verspreid tussen het bouwland zoals elders op de betere zandgronden het geval is. Veruit het grootste gedeelte van het grasland ligt langs de Maascever en in het Broek.

Het bouwlandgebruik op de bedrijven in Neer is geheel identiek aan dat van zowel de omringende gemeenten, Noord-Limburg, als de zandgronden van geheel Nederland. Bijna twee derde is bezet met granen, ruim een vierde met hakvruchten en ongeveer 10% wordt gebruikt voor andere gewassen, voornamelijk peulvruchten, groenvoedergewassen, handelsgewassen en maïs. In bijlage 29 is de kunstweide bij het grasland gevoegd en de oppervlakte maïs bij de granen, waardoor het percentage overige gewassen tot 3 is gereduceerd. De granen welke worden verbouwd, zijn in hoofdzaak rogge en haver. Mengteelten van granen (haver met gerst) komen in veel mindere mate voor, terwijl de oppervlakten gerst en tarwe - even groot als de oppervlakte mengteelten - ook van ondergeschikte betekenis zijn. Op de meeste bedrijven verbouwt men een klein hoekje maïs voor kippevoer. De aardappelteelt omvat + 10% van het bouwland en bestaat voornamelijk uit consumptie-aardappelen. De verbouw van

suikerbieten, die vanouds niet zonder betekenis is geweest, heeft de omvang van de oppervlakte voederbieten bereikt. Een grote uitbreiding is echter niet meer te verwachten, aangezien tengevolge van de onvoldoende waterbeheersing de meeste gronden er niet geschikt voor zijn.

Ook hier zien wij geen verschillen met het totaalbeeld van de omringende gemeenten en van Noord-Limburg. Het totaal van de zandgronden in Nederland geeft een bijna dubbel zo grote oppervlakte aardappelen te zien, terwijl het percentage suikerbieten slechts een derde van dat van Neer omvat.

B. De tuinbouw

De belangrijkste tuinbouwgewassen, welke in Neer worden verbouwd, zijn: asperges, vroege aardappelen en augurken. Verder nog wat andere groenten in de volle grond, zoals bonen en sla. Van belang is verder ook de verbouw van aardbeien en bessen. Er zijn 117 A- en B-bedrijven die tuinbouw in hun bouwplan hebben opgenomen. Bij 93 dezer bedrijven bestaan de tuinbouwgewassen uitsluitend uit asperges en/of vroege aardappelen. Deze gewassen zijn a.h.w. normaal geworden op het gemengde bedrijf in Neer (zie bijlage 30).

De verbouw van bovengenoemde tuinbouwprodukten heeft in hoofdzaak plaats op de kleine bedrijven, doch er zijn ook grotere bedrijven met tuinland en enkele gespecialiseerde tuinders. De ontwikkeling van de tuinbouw is voornamelijk een gevolg van het gebrek aan cultuurgrond op deze bedrijfjes. De combinatie landbouw-grove tuinbouw leent zich uitstekend voor arbeids-spreiding en inkomensvergroting zonder al te hoge investeringen. Niettemin mogen de bezwaren ook niet onvermeld blijven: een ongelijke arbeidsverdeling over het jaar, de te sterke binding van kinderen aan de landarbeid en de complexe structuur van dergelijke bedrijven. De aspergeteelt dankt zijn ontwikkeling vooral ook aan de grondsoort. In de loop der jaren is de verbouw van tuinbouwprodukten op de kleinere bedrijven onmisbaar geworden en deze krijgt, vooral op de allerkleinste bedrijven, steeds meer de overhand. De teelt onder glas is nog miniem, doch neemt langzamerhand toe, uiteraard op de meer specifieke tuinbouwbedrijven. De veelal minder goede bekendheid met de glasteelt en de grotere kapitaalbehoefte remmen deze ontwikkeling echter sterk af.

Op bijna elk bedrijf treft men een aantal - meestal zeer oude - fruitbomen aan met onderteelt grasland. Deze worden bijna alle zeer slecht verzorgd en geven dan ook een te verwaarlozen opbrengst aan fruit en gras en zeker geen kwaliteitsfruit. Ongeveer 25% van de bedrijven heeft een boomgaard van enige betekenis, althans in oppervlakte (zie bijlage 30). Bepalen wij de kwaliteit van de boomgaarden naar de maatstaf van het aantal bespuitingen, dan zien wij dat 64% van alle boomgaarden volkomen aan zijn lot wordt overgelaten, nl. 20% wordt nooit bespoten, 44% ontvangt alleen een winterbespuiting. 36% wordt dus meer dan eenmaal per jaar bespoten. Het is echter de vraag hoeveel van deze boomgaarden een verzorging krijgen welke op zijn minst noodzakelijk is. Vele boomgaarden zouden beter gerooid kunnen worden.

C. Grasland en voedergewassen

Het grasland en dus ook het rundvee zijn op de bedrijven in Neer niet van grote betekenis, de voornaamste oorzaak hiervan werd in het voorgaande reeds uiteengezet. Dit heeft wel

invloed op de omvang, doch niet op de intensiteit van het graslandgebruik (zie bijlage 35). Bij de vergelijking van het aantal melkkoeien per 100 ha grasland + kunstweide tussen de gebieden Neer, Haalen, Roggel, Helden, Noord-Limburg en de zandgronden van Nederland, komen de bedrijven in Neer goed naar voren (tabel 20).

Onderstaande tabel 20a geeft een vergelijking van enkele belangrijke kengetallen betreffende de intensiteit van het graslandgebruik en de teelt van voedergewassen voor Neer met die van de Noordlimburgse gemeente Bergen, waar eveneens een enquête is gehouden.

Tabel 20a.

KENGETALLEN VAN GRASLANDGEBRUIK EN VAN VOEDERGEWASSEN

	Neer	Bergen
Percentage grasland gehooïd	45	40
" " gekuïd	1	3
" bedrijven met groenvoedersilo	43	73
" " elektrische weideafrastering	38	25
" " dat intensieve omweiding toepast	13	0
" " dat het gewone omweidingssysteem toepast	60	89
" " dat \geq 10 stuks grootvee per ha grasland heeft ingeschaard 1)	46	37
Are voederbieten per melkkoe	12,3	11,9
Percentage bedrijven dat voedergewassen inkuïlt	84	85

1) Voor berekening van de z.g. "inscharingsdichtheid" zie bijlage 32.

Vermoedelijk zijn de inlichtingen die aan deze tabel ten grondslag liggen niet alle even betrouwbaar. Men dient derhalve de cijfers voorzichtig te interpreteren. De bedrijven in Neer maken echter geen ongunstige indruk wat betreft het graslandgebruik. Opmerkelijk groot is het aantal bedrijven in Bergen dat over een of meer groenvoedersilo's beschikt. In Neer heeft de silo nog lang niet die ingang gevonden.

De bemesting van het grasland is ook zeer goed, bijna twee derde van de bedrijven past een N-gift van 100 kg of meer per ha grasland toe. Het zijn vooral de bedrijven kleiner dan 10 ha welke een minder zware bemesting toepassen. Zoals ook uit de hierna volgende beschouwing over varkens en kippen blijkt, zijn het juist de kleine bedrijven, welke - ondanks hun gebrek aan grond - enigszins in intensiteit achterblijven.¹⁾ De bemesting van het grasland met organische mest (kippenmest en compost) is van geringe omvang en heeft plaats op slechts 20% van de bedrijven. De ligging van het grasland op meestal flinke afstand van de boerderij heeft hierop wel enige invloed.

Meer dan de helft van de bedrijven (bijlage 32) heeft minder dan 10 stuks grootvee per ha ingeschaard. De grillige perceelsvormen en de drinkwatervoorziening laten een afrastering in perceeltjes van de meest gewenste oppervlakte niet toe. Ongetwijfeld schept de ruilverkaveling hier grote verbeteringsmogelijkheden. Op 38% van de bedrijven is elektrische weideafrastering aanwezig. Dat niet iedereen een elektrische weideafrastering heeft, komt voornamelijk door het ontbreken van de mogelijkheid om rechtstreeks op het elektrische net aan te sluiten. De meeste landbouwers zijn niet erg enthousiast over een batterij-apparaat. De graslanden in de uiterwaarden brengen bij de perceelsindeling

1) zie bijlage 31.

en de afrastering ook vaak hun speciale moeilijkheden mee. Op 15 A- en B-bedrijven wordt rundvee gehouden zonder dat men over grasland beschikt. Het vee blijft op deze bedrijven het gehele jaar op stal. De meeste bedrijven passen het gewone omweidings-systeem toe, wat zeer begrijpelijk is, gezien de veelal kleine kavels, welke zich hiervoor goed lenen. Bij enkele bedrijven met grotere graslandkavels komt nog standbeweiding voor. Bijlage 33 geeft een indruk omtrent de omvang van het hooien en inkuilen van gras. Het aantal bedrijven dat gebruik maakt van hooiruiters is zeer groot, evenals het aantal beschikbare hooiruiters per bedrijf. Heeft het inkuilen van gras weinig te betekenen, het inkuilen van voedergewassen is vrij algemeen (zie bijlage 34). Speciaal bietenkoppen en -blad worden op bijna ieder bedrijf ingekuild. Slechts 16% van de bedrijven, alle kleiner dan 10 ha, kuilt in het geheel niet in. Ruim 40% van de bedrijven is in het bezit van een of meer groenvoedersilo(s). Dit is een vrij groot aantal. De silo's worden weliswaar veelvuldig gebruikt, maar niet op maximale capaciteit. De verbouw van voedergewassen op het bouwland is vrij uitgebreid. Het aantal melkkoeien per 100 ha grasland en voedergewassen is 92. De relatief grote oppervlakte granen stelt de boeren in staat een ruime hoeveelheid stoppelgewassen voor het vee te winnen (zie bijlage 35).

D. De rundveehouderij

Ondanks de minder grote omvang van de rundveestapel is de belangstelling ervoor niet gering (zie bijlage 35). Een bewijs van de goede kwaliteit van althans een gedeelte van het rundvee geeft het jaarverslag van de Centrale Melkcontrole Dienst over 1955. Ongeveer 40% van de melkkoeien wordt gecontroleerd. Hiervan was de gemiddelde melkopbrengst 4530 kg per melkkoe met een vetgehalte van 3,6%. De gemiddelde leeftijd van de melkveestapel is hoog. De vervanging van oude en onproduktieve melkkoeien wordt op alle bedrijven door eigen opfok geregeld. Het aantal kalveren of pinken per 100 melkkoeien is echter niet hoog, nl. 49 en 56. Voor de gemeente Bergen (Noord-Limburg) zijn deze cijfers resp. 61 en 72. Het aanhouden van jongvee kan bij hoge vleesprijzen soms van belang zijn, doch voor het vetweiden zijn de hier gefokte melkrassen minder geschikt dan de specifieke vleesrassen. Vetweiden komt in Neer niet voor; hoogstens van enkele stuks rundvee welke als melkkoe niet meer geschikt zijn. Op ruim de helft van de bedrijven worden kalveren gemest, het blijft echter beperkt tot gemiddeld 2 mestkalveren per bedrijf per jaar. Het berekenen van voederrantsoenen voor de stalperiode van het rundvee heeft slechts een zeer matige belangstelling (zie bijlage 36).

E. De varkenshouderij

Op vrijwel alle bedrijven worden varkens gemest.¹⁾ Het aantal afgeleverde mestvarkens per jaar is gemiddeld 21 per bedrijf dat mestvarkens aflevert. Vooral ook op de grotere bedrijven is de varkensmesterij van belang, hier worden nl. tweemaal zoveel varkens gemest als op de kleine bedrijven. Per bedrijf zijn ruim 5 varkenshokken aanwezig. Ook hierin staan de grotere bedrijven ver boven de kleine; deze hebben nl. driemaal zoveel varkenshokken per bedrijf. De ruimte benodigd voor het fokken in aanmerking genomen, is bij de huidige intensiteit gemiddeld ruim voldoende hokruimte aanwezig. Enige uitbreiding van het varkensmestenbehoeft niet direct te stranden op gebrek aan hokruimte. Op 75% van de bedrijven werden varkens gefokt met gemiddeld ruim 4 fokzeugen per bedrijf. De varkenshouderij staat

1) zie bijlage 37.

§ 12. Enige aspecten van de kwaliteit der bedrijfsleiding

Op gezinsbedrijven, zoals die in Neer voorkomen, kan men de taak van de boer in drieën verdelen: de boer verricht handenarbeid, hij is belast met de bedrijfsleiding en hij is ondernemer. Het is duidelijk dat de tegenwoordige tijd aan de boer wat betreft bedrijfsleiderskwaliteit en ondernemersfunctie hoge eisen stelt.

De bedrijfsleiding omvat o.m. de dagelijkse beslissingen ten aanzien van de op het bedrijf te verrichten handenarbeid (organisatie en toezicht), de aankoop van veevoer, kunstmest en andere bedrijfsmiddelen, het verzorgen of doen verzorgen van de administratie en het op peil brengen en houden van de voor de dagelijkse leiding onontbeerlijke kennis (vakliteratuur, vergaderingen, marktbezoek, deelneming aan activiteiten van de voorlichtingsdiensten, cursussen, excursies, demonstraties). Tot de ondernemersfunctie kunnen wij rekenen het dragen van de financiële risico's welke aan de exploitatie van het bedrijf verbonden zijn en het nemen van de belangrijkste beleidsbeslissingen: het aanbrengen van veranderingen in het produktieplan (bouwplan en veebezetting), het doen van investeringen, de financiering van het bedrijf en de verkoop van de produkten.

De bedrijfsleiders- en ondernemersfunctie mag dus met recht een veelomvattende functie genoemd worden. Bij de oplossing van de zich hierbij voordoende problemen wordt de boer bijgestaan door tal van instellingen en organisaties en door intensieve voorlichting ter plaatse en in de pers. Speciale organisaties stellen zich tot taak de belangen van de individuele boer op zo ruim mogelijke schaal te behartigen. De boer is echter desondanks de man die in de praktijk op het bedrijf zijn beslissingen moet nemen. Niet iedereen slaagt daarin even goed. De laatste jaren heeft men steeds meer oog gekregen voor het eigenlijk vanzelfsprekende feit, dat de kwaliteit van de boer als bedrijfsleider en ondernemer van beslissende invloed is op de uiteindelijke bedrijfsresultaten. Onder geheel gelijke omstandigheden producerende bedrijven bleken sterk uiteenlopende resultaten te kunnen bereiken. Wij zullen in deze paragraaf een aantal vraagstukken bespreken, waarvan wij aannemen dat ze kenmerkend kunnen zijn voor de bedrijfsleiders- en ondernemerscapaciteiten van de boeren in Neer.

Het onderzoek naar deze aspecten in Nederland is nog betrekkelijk nieuw en wij zijn ons daarom ook ervan bewust dat met de in het volgende behandelde punten het probleem geenszins volledig is behandeld. De graad van ontwikkeling, te toetsen aan het door de bedrijfshoofden en eventueel door hun zoons gevolgde onderwijs, werd reeds in § 3 D besproken. In het hier volgende zal de activiteit van de landbouwers wat betreft de organisaties en verenigingen worden behandeld, evenals hun belangstelling voor de pers en hun wijze van het voeren der administratie.

A. Verenigingen op landbouwgebied

Vrijwel alle landbouwers zijn georganiseerd bij de L.L.T.B., die in Neer een eigen afdeling heeft.

De belangstelling van de bedrijfshoofden voor de organisaties, welke een opvoering van de kwaliteit van de veestapel nastreven, is vrij groot en geeft ook een gunstige indruk t.o.v. de gemeente Bergen zoals uit tabel 20b blijkt.

ORGANISATIES MET BETREKKING TOT DE VEEHOUDERIJ

Percentage bedrijfshoofden aangesloten bij:	Neer	Bergen
Fokvereniging	64	50
Controlevereniging	48	54
Ned. Rundvee Stamboek	48	37
Kunstmatige inseminatie	92	78
Varkensstamboek	21	20

De verbetering van de rundveestapel staat dus over het algemeen zeer in de belangstelling. Bijlage 44 geeft een overzicht van het aantal leden van diverse organisaties verdeeld over enkele bedrijfs-groottesklassen.

B. Vak- en dagbladen

Behalve het organisatieblad "Boer en Tuinder", waarop iedere georganiseerde automatisch is geabonneerd, is het aantal vakbladen dat in Neer wordt ontvangen gering. De belangstelling voor vakbladen strekt zich dus weinig verder uit dan het bondsblad, terwijl het zeer de vraag is of dit blad ook door velen wordt gelezen. Wij komen tot de conclusie dat de bedrijfshoofden over het algemeen niet voldoende doordrongen zijn van de noodzaak steeds op de hoogte te blijven van alle voor de bedrijfsvoering van belang zijnde omstandigheden en problemen. In bijlage 45 is het aantal abonnementen op de voorkomende vakbladen en de dagbladen weergegeven. Het dagblad "Maas- en Roerbode" wordt algemeen gelezen, voor de overige bladen bestaat niet veel belangstelling. De bedrijfsgrootte heeft op het geheel slechts een geringe invloed. Ook tussen de verschillende beroepsgroepen is weinig variatie te zien.

C. Boekhouding

Het belang van een goede administratie van de financiële aangelegenheden der bedrijven is tweeledig, nl. bedrijfseconomisch en fiscaal. Vooral de laatste jaren worden vele pogingen aangewend om deze beide belangen in één boekhouding te combineren. Speciaal de landbouwboekhoudbureau's en de boerenbonden beijveren zich om deze combinaties te vervolmaken. Uiteraard houden de particuliere bureau's zich voornamelijk bezig met de fiscale boekhouding. Vele boekhoudcoursussen worden ook gegeven aan bedrijfsleiders, doch het is de vraag of de meeste cursisten het zover brengen dat zij hun eigen bedrijfsboekhouding zo kunnen voeren dat er alle mogelijkheden in worden benut. Aan de hand van bijlage 46 zal hier in het kort worden nagegaan op welke wijze en in welke omvang de landbouwers in Neer hun boekhouding voeren c.q. laten voeren.

Op 21% van de A- en B-bedrijven wordt geen enkele vorm van boekhouding bijgehouden. Op drie na zijn al deze bedrijven kleiner dan 10 ha. Van de C- en D-bedrijven voert er nog 57% geen financiële administratie. Vooral op de kleine bedrijven en bij de niet-landbouwers wordt dus het belang van een financieel overzicht van het bedrijf niet ingezien. Op dit gebied is bij deze soort bedrijven de situatie dus zeer ongunstig. Ook wordt op deze bedrijven de boekhouding meer door het bedrijfshoofd zelf verzorgd in tegenstelling tot de grotere bedrijven. Ruim de helft der A- en B-bedrijven die een boekhouding bijhouden laten deze verzorgen door het Boekhoudbureau van de L.L.T.B. 20% van de boekhoudingen wordt door de bedrijfsleiders zelf bijgehouden.

In onderstaande tabel zijn voor het totale aantal bedrijven in de verschillende beroepsgroepen de arbeidsbehoefte, het arbeidsaanbod en het arbeidseffect vermeld, waarbij blijkt dat op de zuivere landbouwbedrijven gemiddeld het hoogste arbeidseffect wordt bereikt.

Tabel 21.

ARBEIDSEFFECT

Beroeps- groep	Aantal bedrijven	Arbeids- behoefte in stan- daarduren per bedrijf	Arbeids- aanbod in volwaardige arbeidskrachten per bedrijf	Arbeids- effect in standaard- uren per vol- waardige arbeidskr.
A	141	6491	1,84	3533
B	17	4838	1,43	3382
C	43	2127	0,64	3345
D	20	1910	0,79	2425

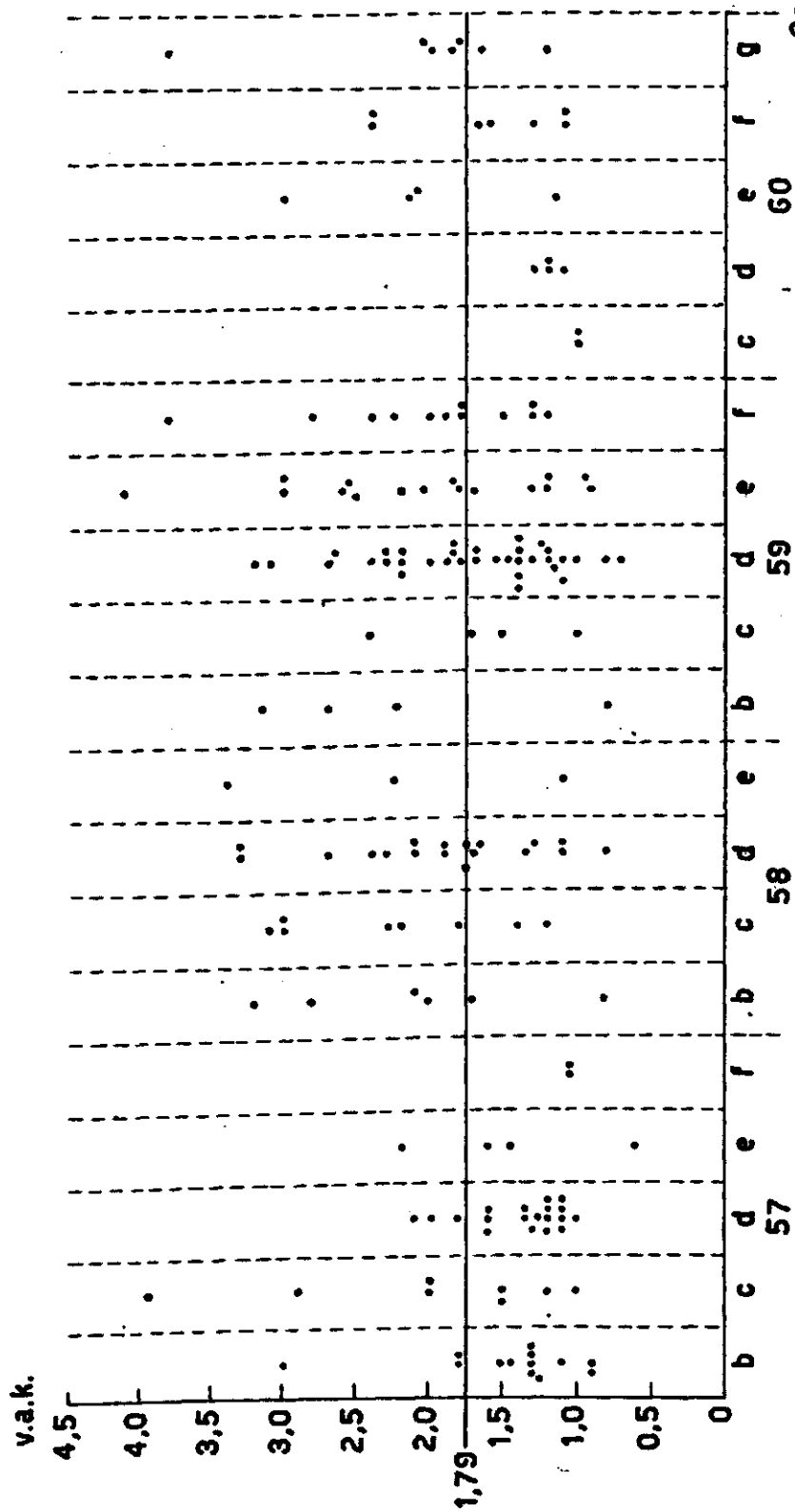
In de eerste plaats zullen de gegevens over arbeidsbehoefte, -aanbod en -effect worden beschouwd voor de groepen bedrijven in verschillende grootteklassen (zie tabel 22). De kleine bedrijven worden intensiever gedreven dan de grotere. Dit blijkt duidelijk uit de cijfers voor de totale arbeidsbehoefte per ha die uiteenlopen van 1241 standaarduren in de grootteklasse kleiner dan 3 ha tot 589 standaarduren in de groep van 13 ha en groter (groepen A en B). Het gemiddelde voor A- en B-bedrijven bedraagt 727 standaarduren per ha. In vergelijking met overeenkomstige gebieden op de zandgronden is dit vrij hoog (overigens dient men inzake de hoogte van de gegevens betreffende de standaarduren een voorzichtig standpunt in te nemen; aan het slot van deze § zal daarop nog worden ingegaan). Ten aanzien van het arbeidsaanbod kan worden volstaan met erop te wijzen dat de arbeidsbezetting op kleine en grote bedrijven sterk uiteenloopt, nl. van 1,26 volwaardige arbeidskracht in de grootteklasse kleiner dan 3 ha tot 2,71 volwaardige arbeidskracht in de groep van 13 ha en groter. Op de kleinste bedrijven is het arbeidsaanbod per oppervlakte-eenheid bijna 4 x zo groot als op de grootste bedrijven.

Bezien wij tenslotte het arbeidseffect bij toenemende bedrijfsgrootte, dan blijkt dat dit verloopt van 2400 stu. per v.a.k. tot 4330 stu. per v.a.k. De oorzaak van deze grote verschillen moet gezocht worden in het feit, dat het arbeidsaanbod met afnemende bedrijfsgrootte niet onbeperkt kan dalen. Op elk bedrijf, ook het kleinste, is nu eenmaal ten minste de arbeidskracht van de bedrijfsleider aanwezig. De kleinste bedrijven vertonen weliswaar een grotere arbeidsbehoefte per ha, maar deze is nog niet voldoende voor het minimum arbeidsaanbod van de bedrijfsleider alleen. Wij mogen uit deze gegevens concluderen dat op de kleine bedrijven te weinig werkgelegenheid is voor de op deze bedrijven aanwezige arbeidskrachten.

De vraag dringt zich nu onmiddellijk op bij welke bedrijfsgrootte er dan wel sprake is van een voldoende arbeidseffect of werkgelegenheid voor de aanwezige arbeidskrachten. Deze vraag kan in beginsel zeer eenvoudig beantwoord worden als vaststaat welk aantal standaarduren per arbeidskracht voldoende geacht wordt. De gevraagde bedrijfsgrootte ligt daar waar dat voldoende arbeidseffect bereikt wordt. Aangezien de vraag van de gewenste bedrijfsgrootte voor het onderhavige gebied een essentieel onder-

Grafiek G

Bedrijven ingedeeld naar de grootte van het arbeidsaanbod

Code van de groepen bedrijven

Tabel 22

ARBEIDSBEHOEFTE, -AANBOD EN-EFFECT

Deelgroep	Aantal bedrijven	Oppervlakte cultuurgrond	Arbeidsbehoefte in standaarduren		Arbeidsbehoefte, in procenten van het totaal, voor:								Arb.effect in standaard-uren per volwaardige arb.kracht					
			per bedrijf	per ha cultuurgrond	rund-vee	varkens	paarden	kippen	de gehele veestapel	de cultuurgrond	waarvan voor			in totaal	per bedrijf	per 100 ha cult. gr.		
											bouwland	grasland	tuintland				grond	volwaardige arbeidskracht
Groepen A + B	16	3913	3034	1241	8	8	4	25	45	55	23	2	30	20,23	1,26	52	1,93	2400
	22	8590	3669	940	8	10	5	18	41	59	28	2	29	28,63	1,30	33	3,00	2820
	36	21437	5327	895	13	10	3	20	46	54	33	3	18	57,25	1,59	27	3,74	3350
	33	26368	6042	756	17	9	3	16	45	55	38	4	13	58,90	1,78	22	4,48	3385
	14	13961	6429	644	20	11	3	12	46	54	40	5	9	25,50	1,82	18	5,47	3529
	13	15124	8090	694	16	11	4	15	46	54	39	4	11	27,80	2,14	18	5,45	3783
	24	47849	11743	589	17	12	3	8	40	60	47	5	8	65,09	2,71	14	7,35	4330
Groep C	158	137282	6313	727	15	10	3	15	43	57	39	4	14	283,40	1,79	21	4,84	3520
Groep D	43	9812	2127	932	7	9	2	22	40	60	32	2	26	27,34	0,64	28	3,59	3345
Groep D	20	3869	1910	987	10	8	6	19	43	57	24	2	31	15,75	0,79	41	2,46	2425

Bron: L.E.I.-enquête 1957.

deel van het onderzoek vormt, volstaan wij er op deze plaats mee te verwijzen naar hoofdstuk IV, waar dit vraagstuk uitvoerig wordt behandeld.

De conclusie dat er op de kleine bedrijven te weinig werkgelegenheid blijkt te zijn voor de op die bedrijven aanwezige arbeidskrachten wijst naar twee mogelijkheden tot oplossing van het vraagstuk: verhoog de werkgelegenheid of verminder het aantal arbeidskrachten.

De eerste mogelijkheid zou in principe te verwezenlijken zijn door b.v. meer varkens en kippen te houden of meer tuinbouwteelten uit te oefenen.

Ten aanzien van de tweede mogelijkheid wordt opgemerkt dat men hier aan het minimum van één volwaardige arbeidskracht (nl. de bedrijfsleider) gebonden is, behalve wanneer de bedrijfsleider gedeeltelijk buiten de landbouw werkgelegenheid zou vinden.

In de praktijk zijn uiteraard beide mogelijkheden onderkend en ook aangepakt. Op de kleine bedrijven zien wij dan ook meer tuinbouwteelten en nevenberoepen dan op grotere. De vraag is echter of de praktijk in voldoende mate aan de moeilijke situatie van het kleine bedrijf heeft tegemoet kunnen komen.

Wij zullen daarom de gegevens betreffende het arbeidseffect gaan bezien voor de 19 groepen van bedrijven uit § 10. In grafiek 7 zijn de A- en B-bedrijven d.m.v. een stip aangegeven. Horizontaal zijn de groepen afgezet (de volgorde is natuurlijk willekeurig), verticaal het arbeidseffect per bedrijf. Voor elke groep is verder het gemiddelde arbeidseffect aangegeven, alsmede het gemiddelde voor alle A- en B-bedrijven tezamen. Hoewel deze werkwijze de zaak wel sterk vereenvoudigt, valt uit deze grafische voorstelling toch af te leiden hoe groot de spreiding in het arbeidseffect op de verschillende bedrijven is. Bovendien zien wij in alle groepen deze sterke spreiding. Slechts de typen 57c en 58c komen in betekenende mate boven het gemiddelde uit. De tuinbouwbedrijven (code 60) vallen dooreengemenen tegen in het arbeidseffect.¹⁾

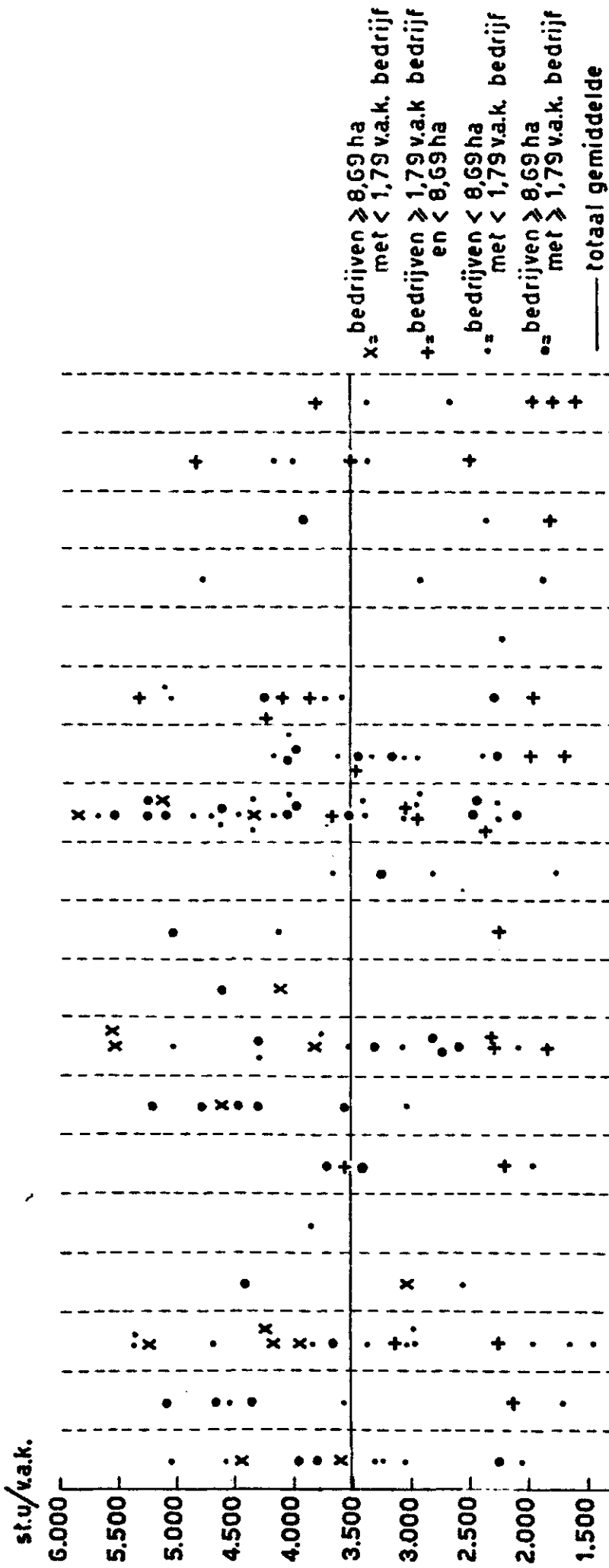
In grafiek 7 zijn de bedrijven die groter zijn dan 8,69 ha (d.i. de gemiddelde grootte van alle A- en B-bedrijven tezamen) en die een arbeidsaanbod hebben van meer dan 1,79 volwaardige arbeidskracht per bedrijf (zijnde het gemiddelde van alle A- en B-bedrijven tezamen, zie ook grafiek 6) door een afzonderlijk teken aangegeven. Bedrijven die voor beide factoren boven het gemiddelde liggen zijn te beschouwen als relatief grote tweemansbedrijven. De grenzen 8,69 ha en 1,79 v.a.k. zijn uiteraard vrij willekeurig; de grenzen 10 ha en 2 v.a.k. zouden in wezen dezelfde bezwaren van een keuze hebben.

Het blijkt nu dat deze bedrijven niet uitmunten door een hoog arbeidseffect. Dergelijke bedrijven vinden wij nl. in bijna alle bedrijfstypen, zowel in de lage als in de hoge arbeidseffectklassen. Alleen de typen 57c en 58c vertonen een iets afwijkend beeld. In deze typen valt echter juist het merendeel van de allergrootste bedrijven van Neer. Deze beschouwingen leiden tot de gevolgtrekking dat voor een inzicht in de structuur van de bedrijven en het resultaat van de arbeid de factor kwaliteit van de bedrijfsleiding van zeer grote betekenis is. Dit is, helaas, een factor waarover moeilijk in kwantitatieve zin mededelingen te doen zijn. Keren wij nu terug tot de vraag of er een bepaald bedrijfstype is aan te wijzen waarop

¹⁾ Dit vindt gedeeltelijk zijn oorzaak in het feit, dat bij de standaardurnormen, die voor de tuinbouwteelten zijn aangehouden, meer met de toegenomen rationalisatie rekening is gehouden.

Grafiek 7

Bedrijven ingedeeld naar arbeidseffect

Code van de groepen bedrijven

de praktijk in staat is gebleken het tekort aan werkgelegenheid voor de aanwezige arbeidskrachten het hoofd te bieden. Er blijken in de praktijk in Neer echter niet op één doch op verschillende bedrijfstypen mogelijkheden gevonden te worden om de aanpassing van werkgelegenheid aan arbeidsaanbod goed te laten verlopen. In elk bedrijfstype vinden wij ook bedrijven waar deze aanpassing niet goed is verlopen, nl. op die bedrijven waar het arbeidseffect laag is. Dit is in het algemeen aan een aantal gelijktijdig werkende factoren toe te schrijven, waaronder de kwaliteit van de boer en het meer dan nodig is meewerken van gezinsleden op het bedrijf.

In de voorgaande beschouwingen hebben wij ons onthouden van het noemen van een bepaalde hoogte van het arbeidseffect die verantwoord of noodzakelijk zou zijn. Dit vindt zijn oorzaak in het feit dat aan de hantering van het begrip standaarduur de moeilijkheid is verbonden, dat de tot standaard verheven arbeidsnormen ontleend zijn aan tijdschrijfstudies op goed geleide bedrijven van een bepaalde grootte met een bepaalde mechanisatiegraad, arbeidsmethoden, enz. Met name de mechanisatie en de rationalisatie zijn sedert het vaststellen van de standaarduren, die bij dit onderzoek gebruikt zijn (zie bijlage 49), verder voortgeschreden. Dat wil zeggen dat b.v. voor het verzorgen van één hectare van een bepaald gewas de benodigde hoeveelheid arbeid in de loop der jaren afneemt, terwijl het aantal standaarduren gelijk gehouden wordt. Het arbeidseffect neemt daardoor dus toe. Hoeveel dit is, is zonder hernieuwde tijdschrijfstudies op goed geleide bedrijven niet te zeggen. Bovendien moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat voor de ene produktierichting of groep van gewassen de mechanisatie en de rationalisatie sneller zijn voortgeschreden dan voor de andere, zodat het stelsel van arbeidsnormen dat destijds is vastgesteld ook in zijn onderlinge verhoudingen wordt gewijzigd. In dit verband valt b.v. te denken aan de invoering van melkmachines en de toenemende invloed van loonwerkersbedrijven. Hoogst waarschijnlijk zijn de normen voor de tuinbouwteelten minder verouderd dan die voor de akkerbouw en veehouderij. In het kader van dit onderzoek was een beoordeling van het arbeidseffect, zoals hierboven bedoeld, niet mogelijk. Wanneer wij het huidige gemiddelde arbeidseffect van alle A- en B-bedrijven in Neer (3520 standaarduren per v.a.k.) vergelijken met overeenkomstige cijfers voor andere groepen gemengde bedrijven op de zandgronden (bekend uit vroegere onderzoeken) zien wij derhalve een stijging die niet geheel aan het betere niveau van Neer mag worden toegeschreven, maar grotendeels een gevolg is van de algemeen toegenomen mechanisatie en rationalisatie. Het een en ander komt erop neer dat een volwaardige arbeidskracht op een goed geleid bedrijf thans geen 2800 standaarduren (die vroeger gelijk waren aan arbeidsuren) maakt, maar méér. Wanneer wordt aangenomen dat een volwaardige arbeidskracht thans in de gebruikelijke werktijd 3500 standaarduren maakt, kan geconstateerd worden dat de A- en de B-bedrijven in Neer gemiddeld een redelijk arbeidseffect bereiken. De tabel 22 maakt het nu ook mogelijk te beoordelen in welke grootteklasse dit redelijke arbeidseffect niet wordt bereikt en in welke wel. De grafiek 7 laat het een en ander nog duidelijker zien, omdat de spreiding rondom het gemiddelde van 3500 stu/man zichtbaar wordt. Deze spreiding is aanzienlijk. In de groepen A en B blijken bedrijven kleiner dan 9-11 ha gemiddeld een arbeidseffect lager dan 3500 te hebben. In de groepen C en D ligt het arbeidseffect uiter-

aard op een lager niveau (zie tabel 22).

De daling van het arbeidseffect beneden 3500 stu/man in de bedrijfs-groottesklassen kleiner dan 9 ha moet voornamelijk worden toegeschreven aan de hoogte van het arbeidsaanbod. Op bedrijven van 9-11 ha blijkt dit nl. 1,82 volwaardige arbeidskracht per bedrijf te bedragen. Het is duidelijk dat het arbeidsaanbod met het kleiner worden der bedrijven niet evenredig kan dalen, omdat het gebonden is aan de gezinssamenstelling. Wij kunnen dus onze eerder genoemde conclusie nu nauwkeuriger formuleren. Op bedrijven kleiner dan 9-11 ha is de werkgelegenheid voor de aanwezige gezinsarbeidskrachten te gering om een redelijk arbeidseffect van 3500 stu. te bereiken. Het een en ander wordt toegelicht door bijlage 16, waar de groepen A- en B-bedrijven zijn ingedeeld in arbeidseffectklassen. De bedrijven waar meer dan één zoon meewerkt komen relatief het meeste voor in de lage arbeidseffectklassen. Het blijkt, dat de bedrijven waar geen kinderen meewerken iets meer voorkomen in de hogere arbeidseffectklassen en de hogere intensiteitsklassen. Dat de bedrijven met een betrekkelijk klein arbeidsaanbod per bedrijf toch iets intensiever worden gedreven is op zichzelf een verrassende uitkomst.

Uit bijlage 50 lezen wij af dat het arbeidseffect afneemt met het toenemen van de duur van het huwelijk. De intensiteit neemt toe. Bedrijven, waarvan het bedrijfshoofd reeds 30 jaar gehuwd is, hebben daarentegen weer een iets hoger arbeidseffect en worden extensiever gedreven. Het zijn echter ook bedrijven die gemiddeld groter zijn.

Er zijn dus in de praktijk wel mogelijkheden gevonden om door in- of extensivering zekere aanpassingen van het bedrijfsplan aan het gezinsarbeidsaanbod te bewerkstelligen. Lang niet alle bedrijven zijn hierin echter volledig geslaagd. De grote spreiding in het arbeidseffect op de verschillende bedrijven en in de groepen van bedrijven maakt het bijzonder moeilijk stellige conclusies uit deze beschouwingen te trekken.

Het aannemen dat het arbeidseffect van 3500 redelijk genoemd kan worden, brengt ons ook bij de beschouwing van de 19 groepen bedrijven in grafiek 7 niet veel verder. In alle groepen komen bedrijven voor met een arbeidseffect hoger dan 3500 en lager dan 3500. Het is dus niet mogelijk een oordeel uit te spreken over de wenselijkheid van een bepaald bedrijfstype aan de hand van de gegevens betreffende het arbeidseffect. Bij de behandeling van het vraagstuk der bedrijfsvergroting komen wij hierop nog terug.

HOOFDSTUK III

SOCIALE STRUCTUUR EN WELVAARTSVERHOUDINGEN

§ 1. In l e i d i n g

De sociale structuur omvat het geheel van de onderscheiden sociale groepen en hun onderlinge relaties die in een samenleving bestaan. De relaties kristalliseren uit in formele en informele verbanden. De sociale groepen zijn behalve door relaties met andere groepen gekenmerkt door een bepaalde samenhang en instelling. Kortweg geformuleerd bestaat de sociale structuur uit het geheel van sociale geleiding en sociale contacten in de desbetreffende samenleving. Men kan stellen dat zonder een enigszins globaal inzicht in de sociale structuur en de overige in dit hoofdstuk te behandelen sociale aspecten, goede voorlichting en het aanbrengen van ingrijpende wijzigingen niet wel mogelijk zijn.

Achtereenvolgens worden de sociale geleiding en de sociale contacten behandeld die ons een inzicht in de sociale structuur moeten verschaffen. Instelling en mentaliteit van de bevolking kunnen uiteraard slechts zeer vluchtig worden behandeld. De daarop volgende paragraaf geeft een indruk van de sociale mobiliteit en andere veranderingen in de sociale structuur. Na een bespreking van de welvaartsverhoudingen tussen de verschillende sociale groepen wordt in de laatste paragraaf een aantal opmerkingen gemaakt over de te verwachten wijzigingen in de sociale structuur en de welvaartsverhoudingen bij wijzigingen in de economische structuur.

Ten behoeve van een globaal inzicht in de maatschappelijke verhoudingen zijn door ons een aantal vraaggesprekken gehouden met personen ter plaatse. Bij de beoordeling van het resultaat van vraaggesprekken dient men steeds in het oog te houden dat de keuze der zegslieden bepalend is voor de eindindruk. Bij deze keuze werd rekening gehouden met leeftijd, beroep, herkomst, enz., terwijl degenen die rechtstreeks bij de uitvoering der ruilverkaveling waren betrokken niet in de gespreksgroepen werden opgenomen. Het inzicht in de sociale structuur, dat met deze vraaggesprekken werd verkregen is in de volgende paragrafen weergegeven. Wij verhalen ons niet dat de basis van deze beschouwingen hierdoor vrij smal is geworden, doch dit was met de beperkte opzet van het sociologische deel van dit onderzoek niet te vermijden.

§ 2. S o c i a l e g e l e d i n g

De samenleving in Neer vertoont een sterke onderlinge samenhang tussen haar sociale groepen. Wij mogen aannemen dat dit onder meer een gevolg is van het feit, dat alle sociale groepen uit de landbouwsector afkomstig zijn. Bij de middenstanders, die thans voor het merendeel zuivere middenstandsbedrijven hebben, werden tot voor enige tientallen jaren altijd neven- of hoofdinkomsten uit het landbouwbedrijf verworven.

Dit geldt misschien in nog sterkere mate voor de arbeiders. Vele hadden vroeger enige grond; zij die thans geheel in de industrie werken hebben doorgaans nog slechts een groentetuin. De geënuquëteerde C-bedrijven vormen een deel van deze groep. Geleidelijk aan kreeg de landbouw voor de middenstanders en arbeiders het karakter van zelfvoorziening. Door deze gemeenschappelijke belangen, die ook op andere gebieden uiteraard tot uiting kwamen, heeft de samenleving tot op de huidige dag een sterke onderlinge samenhang behouden.

De sterke samenhang in het sociale vlak uit zich in tal van verschijnselen. Men voelt zich in Neer "als één grote familie onder elkaar", de verschillende beroepsgroepen sluiten zich niet in zichzelf op, er is een levendig onderling contact. Men kan nauwelijks spreken van oude traditionele families, die zich boven de andere dorpsgenoten verheven voelen. Uiteraard zijn er wel een aantal families die reeds vele generaties lang in de streek wonen. Het betreft hier 10-15 boerenfamilies, die tot dusver op enkele grotere bedrijven zaten. Al onze zegslieden waren het er echter over eens dat deze families geen plaats in de gemeenschap innamen die bijzonder genoemd zou moeten worden om de enkele reden dat zij tot de "oer-Neren" behoorden.

Aparte kringen of clubs komen dan ook niet voor; in het bijzonder in het gezelligheids-verenigingsleven vormt men een eenheid. Uitzonderingen hierop komen natuurlijk voor, maar dat zijn "steeds dezelfde mensen". Het verhaal wil dat tijdens de oorlog een dansfeest werd gehouden waar men alleen toegang had als het meegebrachte "veeboekje" aantoonde, dat er genoeg koeien op stal stonden. Het plezier, waarmee deze anecdote verteld werd duidt erop, dat men dergelijke onderscheidingen niet wezenlijk aanwezig achtte. Ook het bestaan van de "bloedschutten" wijst in dezelfde richting. Van deze schuttersverenigingen kan men alleen door bloedverwantschap lid worden. Wezenlijke betekenis voor de samenleving hebben deze onderscheidingen niet, maar men houdt ze uit een behoefte aan traditie of sportiviteit zorgvuldig in ere.

Ook van een scheidslijn op grond van het beroep is nauwelijks sprake: boeren en niet-boeren gaan veel met elkaar om. Eerder zou men een scheiding tussen de generaties willen aanbrengen, doch dit verschijnsel moet algemeen geacht worden. Wegens zijn algemeenheid is niet verder op het verschijnsel van de scheiding tussen oudere en jongere generatie ingegaan. De problemen in de verhouding ouderen-jongeren liggen in Neer niet wezenlijk moeilijker of gemakkelijker dan elders op het platteland.

Het verschil tussen grote en kleine boeren is evenmin groot. Vroeger, toen het aantal grote boeren relatief kleiner was, was er een grote sociale afstand, doch deze is nu vrijwel geheel weggevallen. De grote boeren hebben bemerkt, dat de kleine boer door intensieve teelten, enz. ook mee kan komen en dit heeft het onderlinge maatschappelijke contact bevorderd.

De indruk bestaat, al is hiernaar geen dieper onderzoek ingesteld, dat het karakter van de samenleving in Neer enigszins bij zijn naaste omgeving afsteekt. Men zegt b.v. dat Neer niet "gelijk Heythuizen en Roermond 44 standen heeft". Ook zoekt men vertier in de eerste plaats in het dorp zelf. Er is een bloeiende Carnavalsvereniging en ook andere plaatselijke verenigingen, die voor de nodige gezelligheid zorgen, hebben meer succes dan in dorpen in de onmiddellijke omgeving. Bekend is dat er in Limburg meer van dergelijke dorpen voorkomen.

Dit brengt met zich mee dat vele Neersen graag zo lang mogelijk in Neer blijven wonen, ook al vindt men werk buiten het dorp. De band met het geboortedorp is in vele gevallen nog zeer sterk. Behalve economische motieven (goedkoper wonen in het dorp, e.d.) worden voor de honkvastheid ook motieven aangevoerd in de trant van: het gemeenschapsleven op het dorp kan men niet missen. Dat er in het geheel standsverschillen in het dorp zouden zijn mag men uit het bovenstaande niet concluderen. Wij zullen bij de bespreking van de sociale contacten (omgang tussen jongens en meisjes, huwelijkskeuze) nog zien dat er wel bepaalde verschillen zijn.

Ten einde nader geïnformeerd te worden over de sociale geleding zijn de opvattingen over de "beroeps ladder" bij de verschillende sociale groepen onderzocht. De belangrijkste conclusie die hierbij naar voren kwam is dat de boeren-zegslieden een andere mening hadden over de plaats van de landbouwers en de kleine boeren in de samenleving dan de niet-agrarische berichtgevers. De boeren-zegslieden maakten niet veel onderscheid tussen "landbouwers" en "kleine boeren", terwijl de andere groepen dat wel deden. In de algemene rangschikking der beroepen kregen de "landbouwers" daardoor een duidelijke afzonderlijke plaats tussen de groep notabelen (pastoor, burgemeester, onderwijzer, enz.) en middenstanders (winkelier, aannemer, bakker, slager). Ook de "kleine boeren" kregen in de rangschikking een bijzonder duidelijke plaats tussen de middenstanders en de ongeschoolde arbeiders. Dit duidt erop dat de landbouwbevolking een "sterke groep" in de samenleving van Neer is. Deze conclusie is niet in strijd met de in het voorgaande gesignaleerde sterke samenhang tussen de verschillende groepen, daar onze zegslieden bij de samenstelling van de beroeps ladders de boeren niet als dorpsgenoten beschouwen doch als vertegenwoordigers van het beroep.

Uiteraard zijn er in Neer bepaalde leiders in de samenleving aan te wijzen. Bij het beroeps ladderonderzoek bleek dat de voorzitters (formele leiders) van verenigingen in de agrarische sfeer hoger gewaardeerd werden dan van verenigingen op niet-agrarisch gebied. De boerenbevolking toonde ook een hogere waardering voor haar formele leiders dan de andere groepen uit de samenleving voor de hunne. In beide sferen worden immigranten in de besturen aangetroffen. Dit verschijnsel komt vrij veel op het platteland voor. Vaak zijn er dan nog buiten de formele leidersgroep personen, die een groot gezag en grote invloed hebben. Het is bij ons onderzoek niet duidelijk gebleken dat dergelijke figuren in Neer een grote rol spelen. De immigranten worden als leiders aanvaard en soms zelfs speciaal aangezocht.

Ook zij die buiten Neer werken zijn zolang ze in het dorp wonen in de dorps samenleving opgenomen. Ook hier zijn, naast de familiebanden, de ontspanningsverenigingen vaak het bindende element. Men ziet dit b.v. heel sterk bij de schutterijen; zij, die Neer al verlaten hebben, maken het jaarlijkse schuttersfeest nog altijd mee.

§ 3. S o c i a l e c o n t a c t e n

Dikwijls bestaat er gevaar dat de typische belangenorganisaties (coöperaties, fokverenigingen, enz.) op den duur geen levend deel van de dorps samenleving meer vormen. Er zijn aanwijzingen dat dit in Neer ook het geval is. De

standsorganisatie, maar vooral de ontspanningsverenigingen zijn echter een rijke bron voor sociale contacten op het dorp. Vooral de ontspanningsverenigingen leiden een bloeiend bestaan. In het winterseizoen is er elke avond "wat te doen", ook op het gebied van de culturele ontwikkeling. De zuivere belangenorganisaties hebben dan eerder met gebrek aan enthousiaste medewerking te kampen dan de overige. Wij dienen wel te bedenken dat deze verschijnselen specifiek voor Neer zijn. Men ziet dit ook in andere plattelandsgebieden, hoewel het omgekeerde eveneens voorkomt. De huidige tijd brengt met zich mee dat ook op het platteland aandacht wordt geschonken aan de vrijetijdsbesteding. Meer en meer wint de overtuiging veld dat ook de boer zijn deel moet hebben aan het maatschappelijke en culturele leven. In deze paragraaf over de sociale contacten dienen wij dus enige aandacht te besteden aan de mogelijkheden die er op dit terrein in Neer zijn. Er zijn diverse verenigingen: o.a. fanfare, mannenzangvereniging, voetbalclub, schutterijen, waarvan er verschillende een toneelclub hebben. De uitvoeringen van de plaatselijke verenigingen, die hun leden ook in alle geledingen der dorpsamenleving hebben, zijn doorgaans een groot succes. In andere dorpen in de omgeving schijnen de plaatselijke verenigingen niet zo bloeiend te zijn. Verenigingen van buiten het dorp, die een uitvoering verzorgen, of lezingen houden, trekken echter maar matige belangstelling. De vrijetijdsbesteding heeft derhalve ook trekken van dorpschauvinisme in zich. "Van eigen mensen en voor eigen mensen" heeft het meeste succes.

Mocht uit de voorgaande paragraaf de conclusie getrokken worden dat in de dorpsamenleving van Neer geen sociale geleding zou zijn te onderkennen, dan is dat uiteraard een te eenvoudige voorstelling van zaken. Een der aspecten waaraan de sociale geleding zich goed laat beoordelen is de omgang tussen jongens en meisjes uit de verschillende groepen en de huwelijkskeuze. Het blijkt dat er op feestavondjes e.d. weinig standsverschillen zijn waar te nemen, doch dat dochters van grote boeren met arbeidersjongens trouwen is een hoge uitzondering. Zoals met zoveel zaken is ook hierin een ontwikkeling waar te nemen: in vroeger jaren stonden de arbeiders ("eine met 't kånke" - koffietuitje -, zoals men deze mensen vroeger typeerde) minder in aanzien en hadden zij minder deel aan het gemeenschapsleven dan thans het geval is. Bij de jongeren werkt de omstandigheid dat men gezamenlijk naar Roermond of Heythuizen fietst, om naar school te gaan, bevorderlijk voor het sociale contact tussen de diverse bevolkingsgroepen.

§ 4. I n s t e l l i n g e n m e n t a l i t e i t

Men kan een zekere zelfgenoegzame instelling bij de bevolking van Neer waarnemen. Reeds werd opgemerkt dat het gezelligheidsleven zich grotendeels binnen de eigen kring van het dorp afspeelt. "Vreemdelingen" spelen een belangrijke rol in de verenigingen, omdat zij vaak in staat zijn meer of minder scherpe tegenstellingen te overbruggen.

Een minder gunstige kant van deze mentaliteit is dat men moeite heeft met het aanvaarden van nieuwe vormen en denkbeelden, die meestal van buiten ingevoerd worden. Men heeft het tot dusver in Neer bevredigend kunnen vinden: waarom moet alle verandering nu van buiten komen? Dorpschauvinisme gaat hiermee uiteraard gepaard, hetgeen natuurlijk niet altijd uitgesproken ongunstig behoeft te zijn. Men gaat er b.v. prat op dat de tuinbouw in

Neer zo ontwikkeld is; "Neer staat daarmee bovenaan van alle dorpen in de buurt." De vraag is echter of er wel voldoende reden is om tevreden te zijn met de situatie waarin de tuinbouw verkeert. Wij hebben de mening horen verkondigen, dat deze mentaliteit toe te schrijven zou zijn aan het feit, dat de oude Maasdorpen nooit de harde tijd van de ontginningen hebben meegemaakt, zoals andere dorpen in Noord- en Midden-Limburg. "In Neer heeft men nooit voor z'n bestaan moeten vechten", zo drukte iemand het uit.

Een andere trek in het karakter van de bevolking die hier genoemd mag worden, is de onzakelijkheid. Vooral bij de landbouwbevolking uit dit dorp in een tevreden zijn met de bestaande verhoudingen op economisch terrein. Het moderne welvaartsstreven, zoals dat b.v. in de IJselmeerpolders bijzonder duidelijk aan de dag treedt, is de mensen in Neer nog volkomen vreemd. Wanneer men het enigszins overdreven uitdrukt kan men stellen dat men zich nog in het pre-kapitalistische denken bevindt. Wij moeten wel bedenken dat wij dit verschijnsel zeker niet alléén in Neer vinden. In vele oudere dorpen op onze zandgronden kan men dit waarnemen. De jongere dorpen hebben in het algemeen een enigszins andere instelling. De boeren formuleerden het zelf aldus: "Als wij het uurloon van de boer gaan afwegen tegen dat van b.v. een arbeider, dan zou iedereen direct met boeren moeten ophouden; wij doen dat niet omdat wij houden van het boerenwerk." Uiteraard moeten wij het boerenbestaan niet uitsluitend als een zakelijke aangelegenheid zien, doch er is in de moderne maatschappij ook geen reden het te idealiseren. Jongere boeren onderschreven deze stelling niet zo grif. Er is dus zeker een kentering in deze opvattingen gaande.

Er zijn verschillende kanten aan de ruilverkaveling, die op zichzelf reeds een uiting van de modern-zakelijke tijd is, die van invloed zijn op de enigszins zelfgenoegzame, onzakelijke instelling van de bevolking. In het volgende hoofdstuk zal dit op enkele plaatsen nog worden aangestipt.

Wij zouden er met nadruk tegen willen waarschuwen aan de bovenstaande opmerkingen een te absolute waarde te hechten. Het sociale leven is een rijk geschakeerd geheel; in dit korte bestek hebben wij slechts enkele aspecten ervan kunnen belichten. De waarde van onze opmerkingen moet dan ook gezocht worden in de mogelijkheid met deze aspecten bij de vaststelling van beleidsbeslissingen rekening te houden.

§ 5. S o c i a l e m o b i l i t e i t

De laatste jaren zijn ingrijpende veranderingen opgetreden in de omvang van de verschillende groepen der dorpsamenleving. De niet-agrarische beroepen trekken steeds meer mensen aan. Dit blijft natuurlijk niet zonder invloed op de sociale verhoudingen. De opvattingen en gewoonten die er bestaan ten aanzien van beroepsveranderingen dienen daarom aan een korte beschouwing te worden onderworpen. Men is gauw geneigd de niet-agrarische werkgelegenheid te vereenzelvigen met "werken in de stad". Wij zagen reeds in hoofdstuk I, dat dit voor velen uit Neer inderdaad het geval is, doch lang niet voor allen. Er bestaan diverse weerstanden tegen de stad, waardoor de in wezen zo noodzakelijke overgang naar niet-agrarische beroepen geremd wordt. Men voelt als het ware aan dat het samenbindende gemeenschapsleven van het dorp in de stad meestal afwezig is. Velen streven er dan ook naar, als men eenmaal niet meer terecht kan in de landbouw, buitenwerk te krijgen, b.v. in de bouwvakken of steenfabrieken.

Men heeft het gevoel dat deze beroepen een grotere verantwoordelijkheid laten dan de "echte industriearbeid" (b.v. bij Philips in Roermond). Slechts enkelen beseffen nog maar dat in de toekomst de geschoolden op de lange duur, ook in de niet-specifiek stedelijke beroepen, een voorsprong krijgen. Zo heeft b.v. de plaatselijke machinefabriek, die voor mensen uit Neer gunstige werkgelegenheid zou kunnen bieden, bijna uitsluitend niet-Neersen in dienst, omdat de nodige vakscholing bij de Neersen ontbreekt.

Het huiselijke milieu is vaak de oorzaak van het gebrek aan goed gerichte opleidingen bij de jongeren. Nog veel te vaak werden geen beslissingen over de toekomst van de jongeren genomen, maar volgde men zonder verdere overwegingen in het beroep van de vader op. Vooral in de landbouw is dit verschijnsel bekend. In deze zaken beginnen wel veranderingen op te treden. Het hoofd van de school wordt nu vaker dan vroeger om advies gevraagd. Wel moet erkend worden dat pas harde noodzaak de mensen tot daden dwingt. Op de kleinste landbouwbedrijven zien wij dan ook momenteel een snellere evolutie dan op de grotere.

Men is zich in sommige kringen ook bewust geworden van het feit dat degenen, die elders als ongeschoolden in de industrie enz. werken, bij een kentering in het conjectuurverloop het eerst in moeilijkheden kunnen komen, omdat het voor het bedrijfsleven de "duurste" arbeidskrachten zijn. Velen in Neer vragen zich dan ook af of de niet-agrarische werkgelegenheid in de gemeente zelf of haar naaste omgeving niet moet worden uitgebreid. Wij gaven in hoofdstuk I hierover al enkele beschouwingen. Er zijn in dat geval verschillende weerstanden van sociaal-psychologische aard te verwachten. De gemeenschap in Neer koestert nog een zekere vrees voor een karakterverandering van het dorp. Vertegenwoordigers van de middenstand bezien deze kwestie meer zakelijk en zouden uitbreiding van de industriële werkgelegenheid toejuichen. Hier ligt ongetwijfeld een terrein vol voetangels en klemmen voor de betrokken instellingen.

Wellicht is bij dit alles als een voordeel te beschouwen het feit dat de onderlinge relaties tussen de verschillende beroepsgroepen in het dorp steeds goed zijn geweest. De ontwikkeling van de laatste jaren zal ertoe leiden dat men afwijkende beroepskeuze door jongeren steeds meer zal gaan beschouwen als iets normaals.

Tenslotte nog enkele opmerkingen over de bedrijfsopvolging in de landbouw. Vooral op de grotere bedrijven worden nog steeds méér jongens in de landbouw opgeleid dan er bedrijven beschikbaar zullen komen. De oudste zoon heeft geen absolute rechten op het bedrijf. Vaak kwam het voor dat verschillende zoons achtereenvolgens op het bedrijf meewerkten tot tenslotte één het voortzette, nadat de andere elders waren terechtgekomen. Anderzijds laat men onverdeelde boedels niet lang bestaan. Meestal worden deze spoedig verdeeld. In zulke gevallen kunnen bedrijven geheel uiteenvallen.

§ 6. Welvaartsverhoudingen tussen de diverse sociale groepen

De in de vorige paragraaf beschreven onzakelijke mentaliteit bij de Neerse bevolking heeft ons ertoe gebracht te bezien hoe de welvaartsniveaus van de verschillende sociale groepen liggen. Zijn de boeren tevreden met een levensstandaard, die lager is dan

van andere groepen? Welke consequenties zou een bevestigend antwoord hebben op plannen tot verhoging van de welvaart?

Het is uiteraard niet mogelijk deze vragen in dit korte bestek volledig te beantwoorden. Wij hebben nl. te maken met de begrippen welzijn en welvaartsverhoudingen, die nog weinig concreet zijn. Bovendien zou het nodig zijn onderscheid te maken tussen de mate van welvaart van de samenleving als geheel en die van de individuen. Als kenmerken van het eerste kunnen gelden de plaatselijke voorzieningen met b.v. badinrichtingen en bibliotheken. Voor de individuele welvaart kan men kijken naar woninginrichting, voeding, enz. Het begrip welzijn heeft een wijdere strekking, die moeilijker te benaderen is. Men zou het kunnen definiëren als de wijze, waarop men verworven materiële goederen geestelijk gebruikt. Een veel diepergaand sociologisch onderzoek dan het onze zou nodig zijn om het welzijn in Neer te beschouwen.

Wij willen toch enige opmerkingen maken die wellicht te zijner tijd tot een nauwkeuriger probleemstelling kunnen leiden. De zaken waaraan men zijn inkomen besteedt kunnen beschouwd worden als de doeltreffendste maatstaven ter beoordeling van de welvaartsverhoudingen. Het inkomen is in onze gedachtengang vanzelfsprekend de enige ondubbelzinnige maatstaf voor het welvaartsniveau. Dit inkomen is echter moeilijk of in het geheel niet te meten, zodat naar andere benaderingswijzen moet worden gezocht.

Het is gebleken, dat de behoefte van de boeren aan duurzame consumptiegoederen vergeleken met vroeger is toegenomen. Meer en meer wordt ook in de boerengezinnen aandacht aan verbetering van woninginrichting en huishouding besteed. De boer is voorzichtig in zijn aankopen: "De warkelier of handelaar moet 's avonds maar eens aankomen om over de aanschaf van een wasmachine te spreken." De boeren in Neer zijn goede klanten van de middenstanders: ze betalen contant, maar gaan uit van de stelregel "goedkoop is duurkoop" en men ziet ze dus niet vaak terug. De boeren gaan heden ten dage ook minder in de stad kopen dan vroeger. Een enkele maal bemerkt men dat men naar Roermond gaat om op afbetaling te kunnen kopen.

De algemene indruk van de niet-agrariërs is dat het de boerenstand in Neer goed gaat. Er is echter, naast de toegenomen behoefte aan duurzame consumptiegoederen, nog een sterke neiging om geld te sparen op de bank. Investerings in het bedrijf zijn voor de meeste boeren geen gebruikelijke posten op hun budget. Er is in dit verband echter wel te wijzen op de grote vraag naar grond. Sommige boeren achten dit de belangrijkste geldbelegging in het bedrijf.

Er is in de inkomstenbesteding wel enig onderscheid tussen grotere en kleinere boeren te onderkennen. De kleinere boeren leven soberder en stellen geringere eisen aan het leven, met name op het gebied van voeding en woninginrichting. Dit wordt echter niet gevoeld omdat velen de moderne behoeften eenvoudig niet kennen. De arbeiders en niet-zelfstandigen hebben een ander budgetpatroon. Deze mensen kopen gemakkelijker (ook op afbetaling) en hebben ook meer "moderne" behoeften. Gedeeltelijk is dit een gevolg van het feit dat deze groep meer vrije tijd heeft.

Een der gevolgen van de ruilverkaveling zal zijn dat de boeren "gedwongen" worden hun bedrijven zakelijker op te zetten, ook al omdat de ruilverkavelingslasten hen tot rekenen zullen brengen. Langs deze weg is er dus invloed op het budgetpatroon van de boeren te verwachten, waardoor de huidige welvaartsverhoudingen kunnen veranderen. Het is te verwachten dat dit voor velen aanpassingsmoeilijkheden zal geven.

Scherpe welvaartsniveau-verschillen werden in Neer niet aangetroffen. Wel was een duidelijk verschil in inkomensbesteding merkbaar. De boeren waren tot dusver tevreden met een lager consumptieniveau dan andere groepen uit de dorpssamenleving. De afnemende mogelijkheid om geld in grond te beleggen en de zich uitbreidende moderne behoeften maken dat het budget van de boeren zich wijzigt. De welvaartsverhoudingen veranderen dus voortdurend. Bovendien zullen er ten gevolge van de uitvoering der ruilverkaveling wijzigingen optreden.

Het zal onzes inziens noodzakelijk zijn dat gezocht wordt naar maatstaven waaraan zich de welvaart en het welzijn van verschillende groepen uit de plattelandssamenleving laten beoordelen. Ook de welvaartssymptomen en de maatschappelijke uitrusting van de samenleving als geheel zullen nadere bestudering waard zijn, wil men althans door middel van de ruilverkaveling en bijkomende maatregelen het welzijn ten plattelande verhogen.

§ 7. W i j z i g i n g e n i n d e s o c i a l e s t r u c t u u r

In de laatste paragraaf van het hoofdstuk over de sociale structuur zal tenslotte getracht worden de wijzigingen aan te geven die verwacht mogen worden als gevolg van veranderingen in de economische structuur. Wij zullen ons beperken tot opmerkingen over de volgende economische structuurveranderingen:

- 1e. bedrijfsvergroting in het kader van de ruilverkaveling;
- 2e. de verplaatsing van boerderijen;
- 3e. industrialisatie in Neer; toeneming van de pendel naar niet-agrarische werkgelegenheid buiten Neer.

De bedrijfsvergroting in het kader van de ruilverkaveling zal in elk geval op een of andere wijze resulteren in een vermindering van het aantal kleine bedrijven (zie § 7 in hoofdstuk IV), terwijl een ernstig beroep op de bedrijfsleiderskwaliteiten van de boeren, wier bedrijf vergroot is, zal worden gedaan. (De plannen tot bedrijfsvergroting zullen nl. vermoedelijk wel uitgaan van de veronderstelling dat alleen bij een goede bedrijfsleiding bevredigende resultaten bereikt worden).

De plaats van de boeren in de samenleving zal ongetwijfeld door de bedrijfsvergroting versterkt worden. De groep der kleine boeren zal waarschijnlijk in sociaal aanzien stijgen. Anderzijds zal met de mogelijkheid van sociale spanningen in de agrarische groep zelf rekening gehouden moeten worden, wanneer bepaalde bedrijven niet voor vergroting in aanmerking zullen komen. De groep zal zich niet meer uitbreiden en wellicht zelfs in omvang achteruit gaan. Wanneer daar een versterking van de economische positie tegenover staat, zullen de boeren hun sociale positie in de dorpssamenleving zeker kunnen handhaven.

Een geheel andere vraag is of de mentaliteit van de bevolking in Neer zich zonder meer met de zakelijk opgezette plannen tot bedrijfsvergroting laat verenigen. In zekere zin is de kleine-boerenstand tevreden met zijn huidige positie (een uiting van de zelfvoldane mentaliteit die wij reeds noemden). De gemeenschap in Neer heeft in de loop der jaren weinig schokkende ervaringen gehad. Zo zijn er b.v. geen grote ontginningen geweest. Wij moeten dus op z'n minst verwachten dat het sociale aanpassingsvermogen weinig ontwikkeld is. De ruilverkavelingssituatie zal echter een goed aanpassingsvermogen van de samenleving eisen.

Er zullen zich hier zeker problemen voordoen. Als de oorzaak inderdaad in de betrekkelijk rustige historische ontwikkeling van Neer ligt, dan zal met diepgewortelde weerstanden rekening gehouden moeten worden. Met veel tact zullen die moeten worden overwonnen.

De verplaatsing van boerderijen in het kader van de ruilverkaveling wordt in § 9 van het volgende hoofdstuk behandeld. Wij willen er hier slechts van zeggen dat de overbrenging van een deel van de boerenbevolking van of dicht bij het dorp naar het "ledige" gebied in het noordwesten van het blok uiteraard niet zonder gevolgen voor de sociale contacten zal blijven. Daar de te verplaatsen gezinnen wel grondig zullen worden geselecteerd en ook niet anders dan vrijwillig tot bedrijfsverplaatsing zullen overgaan, mogen wij aannemen dat zij deze gevolgen wel kunnen opvangen. Wel zal verwacht mogen worden dat de verplaatste gezinnen een enigszins geïsoleerde groep kunnen gaan vormen of dat hun contacten zich meer op Helden-Panningen zullen gaan richten.

Het is zonder detailonderzoek niet mogelijk iets te zeggen over de meest gewenste plaats van de boerderijen. Dit in wezen planologische vraagstuk heeft uiteraard sociale doch ook technisch-economische kanten. De keuze zal gaan tussen verspreide bebouwing van het te ontsluiten agrarische veld, groepsgewijze nederzetting langs een of meer wegen of vorming van een nieuwe kern. Pas na verdere concretisering van de plannen voor boerderijverplaatsing is het mogelijk hierover iets meer te zeggen.

Er is als het ware een wedloop om de welvaart gaande in onze plattelandsgebieden. Industrialisatie zal de onzelfstandigen een voorsprong geven, bedrijfsvergroting is een van de krachtigste middelen voor de boeren om bij te blijven. Industrialisatie in Neer kan, wanneer het gezien wordt als complementair plan op de bedrijfsvergroting, de sociale positie van de arbeiders in de gemeente verbeteren. Industrialisatie en bedrijfsvergroting kunnen er dus gezamenlijk toe bijdragen de positie van Neer ten opzichte van zijn omgeving te verstevigen.

Wanneer men de industriële werkgelegenheid in Neer zou willen uitbreiden, dient de aard dezer industrieën wel grondig te worden overwogen. Op het ogenblik leven er nog bepaalde weerstanden tegen moderne industrievestigingen, die echter door geëigende voorlichting, enz. te overwinnen kunnen zijn. Men is b.v. bevreesd dat een sterke groei van de groep der niet-agrarische onzelfstandigen het gemoedelijke gemeenschapsleven op het dorp zal aantasten.

Vanzelfsprekend gaan er ook stemmen op van hen, die deze problematiek rustig onder de ogen willen zien, daar het uiteindelijk noodzakelijk zal zijn dat niet-agrarische werkgelegenheid voor de toenemende bevolking wordt gevonden. De boeren hadden vroeger een minder hoge dunk van de industriearbeider. Om die reden gingen boerenzoons zelden die kant uit. Ook dit is aan het veranderen, met name onder de jongere generatie boerenzoons beginnen de niet-agrarische beroepen aantrekkelijker te worden: de arbeiders zijn 's avonds vrij en kunnen zich meer aan persoonlijke liefhebberijen wijden dan de boerenzoons. De laatsten beginnen overigens te beseffen dat een efficiënte bedrijfsvoering voor hen ook meer vrije tijd oplevert.

Wij mogen ons natuurlijk niet beperken tot de suggestie dat de industrialisatie op het dorp zelf zal plaats hebben. Er is ook de mogelijkheid van vergroting der niet-agrarische werkgelegenheid

buiten het dorp, waarbij men zich dagelijks naar en van het werk begeeft of laat brengen (door de werkgever). Dit is het z.g. pendelen. Ten gevolge van een toenemende pendel zal de groep niet-agrarische beroepspersonen in het dorp waarschijnlijk niet zo snel uitbreiden dan wanneer er zich industrieën in Neer zelf vestigen. Men weet nog vrij weinig van de invloed van het pendelen op de dorpsamenleving. Wij volstaan er daarom mee op te merken dat de groep echte pendelaars in Neer momenteel nog niet erg groot is, zodat over een eventuele invloed op de dorpsamenleving thans nog weinig valt te zeggen.

Een ander punt is dat de economische positie van de lange-afstands-pendelaar niet zo sterk is. Dit is van invloed op zijn sociale positie. De pendelaars worden meestal uit de groep ongeschoolden gerecruteerd. Voor hen, die uit de agrarische groep moeten afvloeien is dit een onaantrekkelijk vooruitzicht.

Het vraagstuk van de pendel is bijzonder moeilijk in zijn sociale gevolgen te behandelen in het korte bestek van dit rapport. De belangrijkste aspecten ervan zijn de omvang der pendelbeweging en de pendelafstand. Op z'n minst een deel van de pendelbeweging wordt in stand gehouden door de woningnood. Zonder woningnood zouden zeker verschillende pendelaars uit de dorpen vertrekken. Onder de arbeidersbevolking van Neer leven wel weerstanden tegen vestiging b.v. in de mijnstreek, maar de vraag is of deze niet zullen verdwijnen op den duur.

HOOFDSTUK IV

DE RUILVERKAVELING

§ 1. I n l e i d i n g

In november 1956 werd over de ruilverkaveling Neer gestemd en werd deze met grote meerderheid aangenomen. Sedertdien is de ruilverkavelingsprocedure dus officieel in gang gezet. Dit brengt met zich mee dat bij het onderhavige onderzoek uitgegaan mocht worden van het gegeven feit van de ruilverkaveling. Wij achten het derhalve verantwoord de verschillende aspecten van de ruilverkaveling op de voet te volgen en daaraan de paragrafenindeling van dit hoofdstuk te verbinden. Na enkele algemene opmerkingen worden derhalve behandeld ontsluiting, kavelrationalisatie, waterbeheersing, ontginning, bedrijfsvergroting (waaraan uiteraard zeer veel aandacht besteed moest worden), openbare nutsvoorzieningen, verplaatsing van bedrijfsgebouwen, financieringsaspecten en maatschappelijke aspecten.

In het rapport van de Centrale Cultuurtechnische Commissie aan Gedeputeerde Staten werd geadviseerd tot het aanbrengen van verbeteringen ten aanzien van de navolgende punten: ontsluiting, verkaveling, waterbeheersing (waterafvoer en t.z.t. wateraanvoer), grondverbeteringen en ontginningen, boerderijverplaatsing, bedrijfsvergroting (mogelijk gemaakt doordat de ruilverkaveling als proefobject werd aangewezen ten behoeve van het onderzoek van de Commissie van Advies inzake de Uitgifte van Domeingronden), aanleg van utiliteitswerken en landschapszorg.

§ 2. A l g e m e e n

De ruilverkaveling werd met grote stemmenmeerderheid aangenomen. Doch niet alleen hieruit valt de ontvankelijkheid van de bevolking voor de ruilverkavelingsgedachte af te leiden. Ook bij het onderzoek bleek een opmerkelijke bereidheid tot medewerking van allen die benaderd werden, zowel boeren als niet-boeren. De ruilverkaveling leeft zeer sterk bij de mensen en hoewel nog wel wanbegrippen gesignaleerd werden, viel het op dat men over het algemeen een vrij goed inzicht had in de komende gebeurtenissen.

Deze omstandigheid heeft ertoe geleid dat bij de enquête met enig succes een aantal vragen kon worden ingelast waaruit een indruk kan worden verkregen welke opinie's leefden ten aanzien van enkele ruilverkavelingsvraagstukken. De enquête werd een maand na de stemming gehouden en pas over een aantal jaren zullen vraagstukken als bedrijfsvergroting, investeringen, verplaatsing, enz., actueel en concreet worden, zodat van de geënquêteerden geen overwogen reacties mochten worden verwacht. Het merendeel der ondervraagden was evenwel bereid een mening over de aangesneden punten te geven, waaruit de conclusie mag worden getrokken, dat het ruilverkavelingsvraagstuk een levend probleem in de betrokken gemeenschap is. In tabel 23 is een overzicht gegeven van de reacties op enkele "opinievrage".

Tabel 23

DE MENING VAN DE GEENQUETEERDEN OVER ENKELE RUILVERKAVELINGSPROBLEMEN

	Groep		
	A + B	C	D
Totaal aantal bedrijven	158	43	20
Aantal bedrijfsleiders dat voelt voor bedrijfsvergroting	101	15	2
Aantal bedrijfsleiders dat min of meer concrete plannen heeft tot het doen van investeringen	82	19	3
Aantal bedrijfsleiders dat niet afwijzend staat tegenover bedrijfsverplaatsing	32	3	-

Met name de bedrijfsvergroting heeft de belangstelling van de betrokkenen, hetgeen uit deze cijfers blijkt. Uiteraard speelt dit bij de zuivere landbouwers de grootste rol. In de volgende paragrafen zal nog verder op de antwoorden op de opinie-vragen worden ingegaan.

§ 3. O n t s l u i t i n g

De mate waarin een dorp of streek is opengelegd voor het verkeer kan van grote invloed zijn op de sociaal-economische structuur van het desbetreffende gebied. Gelukkig mag voor het ruilverkavelingsgebied Neer worden vastgesteld dat de verbindingswegen van het dorp met de belangrijke centra in de omgeving redelijk goed zijn. Het voorlopige plan van wegen en waterlopen brengt in de grote verbindingswegen dan ook geen wijzigingen aan, omdat de bestaande ontsluiting van het dorp en de buurtschappen ruim voldoende geacht kan worden.

Het voorlopige wegenplan is er voornamelijk op gericht de bereikbaarheid van de landbouwgronden te verbeteren. De invloed van deze wijzigingen op de sociale structuur is gering. Wel zal men erop bedacht dienen te zijn dat de eventueel te verplaatsen boerderijen goede verbindingswegen met het dorp moeten krijgen. Vermoedelijk zal een verplaatsing naar het Broek, waarbij de Neersen zich op Helden moeten gaan oriënteren, aanpassingsmoeilijkheden kunnen geven. Er zal echter ruimschoots voldoende tijd zijn om deze moeilijkheden het hoofd te bieden.

§ 4. V e r k a v e l i n g

Uit de gegevens omtrent de verkavelingstoestand valt af te leiden dat een zeer grote verbetering bereikt kan worden. Een sterke samenvoeging van percelen kan in dit gebied belemmerd worden door:

- 1e. de grote verscheidenheid in bodemtypen en het vrij sterk geaccidenteerde terrein;
- 2e. de bestaande bedrijfstypen, die berusten op het tot één bedrijf behoren van zeer uiteenlopende grondsoorten, b.v. aspergegronden, uiterwaardweilanden;
- 3e. een vrij sterke concentratie van bedrijfsgebouwen in dorp en buurtschappen.

Voor het overige is geen speciaal onderzoek naar eventuele weerstanden tegen de samenvoeging van percelen verricht, zodat met deze algemene opmerkingen moet worden volstaan.

§ 5. Waterbeheersing

Verbetering van de waterbeheersing heeft in dit gebied weinig raakvlakken met de sociale en economische problematiek. Wij willen volstaan met erop te wijzen dat de verbeterde waterbeheersing van de gronden bekend als het "Broek" ten gevolge kan hebben dat zich hier wijzigingen in de gebruiksbestemming kunnen voordoen. (In dit verband zal ook aan de invoering van beregening van de lichte gronden gedacht kunnen worden.) De verhouding bouwland - grasland, die thans ongeveer 2 : 1 is, zal zich kunnen wijzigen. Het is moeilijk te voorspellen hoe deze wijziging zal verlopen. Er is rekening te houden met de gemeenschappelijke bedrijfsstijl waarbij het bouwland overheerst. In hoeverre de invloed van de historisch gegroeide verhouding zich bij wijzigende omstandigheden zal doen gelden, moeten wij in het midden laten. Naar alle waarschijnlijkheid zal de tijd, die nodig is om veranderingen in de bedrijfsstijl aan te brengen, korter zijn dan de tijd gedurende welke de aangebrachte verbeteringen het zullen moeten uithouden. Wij moeten dan ook niet te zwaar tegen dergelijke bedrijfsstijlveranderingen aanzien. Als de vergrote bedrijven geprojecteerd worden in het "Broek" zal men dit aspect in het oog moeten houden. Het is onzes inziens echter niet nodig de vergrote bedrijven uitsluitend op beregening, enz. te baseren.

§ 6. Ontginning en grondverbetering

De plannen tot ontginning van + 30 ha en tot herontginning van + 180 ha gronden in het ruilverkavelingsblok zijn niet in het onderzoek betrokken.

§ 7. Bedrijfsvergroting

A. Plannen voor bedrijfsvergroting

De ruilverkaveling Neer is aangewezen om de verwezenlijking van bedrijfsvergroting met behulp van elders beschikbaar gestelde gronden te beproeven. De Commissie van Advies inzake de Uitgifte van Domeingronden houdt zich met de algemene vraagstukken, verbonden aan de bedrijfsvergroting met behulp van beschikbaar te stellen gronden in de IJselmeerpolders en elders, bezig. Op verzoek van deze commissie is besloten in een aantal ruilverkavelingen een proef te nemen met de bedrijfsvergroting volgens deze procedure. De proef heeft mede ten doel om te zijner tijd te kunnen nagaan hoe de uit de zandgebieden afkomstige boeren zich kunnen aanpassen op de bedrijven op kleigrond in de IJselmeerpolders. De proef richt zich dus in eerste instantie op het nieuwe land, doch de ervaringen die op het oude land met de bedrijfsvergroting worden opgedaan blijken minstens zo belangrijk te zijn.

De plannen ter vergroting van bedrijven waren bij de aanvang van de ruilverkaveling nog nauwelijks uitgewerkt. In het reeds eerder aangehaalde rapport, bedoeld in art. 34 van de Ruilverkavelingswet, worden de plannen als volgt omschreven: "Afhankelijk van de grondsoort en het bouwplan ligt het in het voornemen een aantal daartoe in aanmerking komende te kleine

bedrijven met de vrijkomende gronden te saneren tot een verantwoorde grootte, welke in overleg met de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst nader zal worden bepaald, doch voorlopig kan worden gesteld op circa 10 ha. Het ligt niet in de bedoeling alle te klein geachte bedrijven afhankelijk van de ter beschikking komende grond te vergroten; uitdrukkelijk zij vermeld, dat slechts een aantal zal worden opgetrokken tot een tevoren vastgestelde minimum-bedrijfs-grootte, waarvan een redelijk bestaan voor het desbetreffende gezin mag worden verwacht. Het aantal zal uiteraard afhankelijk zijn van de beschikbare grond, waarbij kandidaten aan te stellen normen voor wat betreft de opvolging en vakbekwaamheid dienen te voldoen."

In het algemeen kan gesteld worden dat wanneer in een ruilverkaveling bedrijfsvergroting zal worden toegepast, zich bij de uitvoering de volgende vraagstukken voordoen:

- 1e. de verwerving van grond, nodig voor vergroting van bedrijven;
- 2e. welke bedrijven komen voor vergroting in aanmerking; met andere woorden: welke maatstaven worden aangelegd bij de keuze van deze bedrijven;
- 3e. tot welke grootte worden de bedrijven vergroot;

In de hiernavolgende delen van deze paragraaf wordt aan elk dezer vraagstukken een beschouwing gewijd.

B. De verwerving van gronden

Ten aanzien van het eerstgenoemde complex van vraagstukken kan worden opgemerkt dat in de Ruilverkaveling Neer gronden voor vergroting van bedrijven beschikbaar kunnen komen door:

- a. vertrek van boeren naar de Noordoostpolder onder achterlating (en "inlevering") van de bij hen in gebruik zijnde in het ruilverkavelingsgebied liggende gronden;
- b. vertrek van boeren naar de Noordoostpolder of elders onder "inlevering" van de bij hen in gebruik zijnde buiten het blok liggende gronden;
- c. uitkopen van eigenaren-gebruikers en het pachtvrij maken van verpachte gronden tijdens de ruilverkavelingsprocedure (onder toekenning van een beëindigingsvergoeding);
- d. vergroting van de oppervlakte cultuurgrond door ontginning.

Zoals bekend wordt bij de verwerving van voor vergroting van bedrijven bestemde gronden de Stichting tot het Beheeren van Landbouwgronden ingeschakeld.

ad a. De werkzaamheden om te geraken tot overplaatsing van een aantal boeren uit Neer naar de Noordoostpolder waren ten tijde van het onderhavige onderzoek in volle gang. Er bleken daarbij aanzienlijke moeilijkheden voor te komen. De vraag rees: welke bezwaren koesteren de inwoners van Neer tegen de overplaatsing naar de Noordoostpolder? In deze algemene vorm kan de vraag moeilijk beantwoord worden. De bezwaren welke men te horen krijgt tijdens gesprekken zijn gewoonlijk van persoonlijke aard (oppervlakte en kwaliteit van aangeboden bedrijven, vergoeding voor achter te laten gronden, familie-omstandigheden, enz. enz.). Vele dezer bezwaren kan men echter herleiden tot sociaal-psychologische weerstanden van algemeen karakter.

Hiertoe kan b.v. gerekend worden de niet sterk ontwikkelde modern-zakelijke instelling van de meeste boeren. In hoofdstuk III is deze kwestie reeds besproken. Wij moeten aannemen dat deze instelling velen afschrikt van de IJselmeerpolders, waar de modern-zakelijke, rationele instelling haar stempel op de nieuwe

gemeenschap drukt. De motieven in de persoonlijke sfeer worden veel duidelijker uitgesproken. Uit één der desbetreffende vragen bij de enquête gesteld bleek dat de vrouwen nog meer reserves toonden dan de mannen. Men moet ook bedenken dat het doel van de overplaatsing op zichzelf velen niet zal aanspreken: "Waarom alle drukte en moeilijkheden van verhuizing als in de Noordoostpolder geen groter (en beter!) bedrijf kan worden verkregen; de vergroting van de bedrijven der achterblijvers is van geen belang voor de vertrekkenden". Deze gedachtengang is redelijk; het heeft dus wel degelijk zin de overplaatsing "aantrekkelijk" te maken. Wij zullen er niet verder op ingaan hoe dit moet gebeuren. Er is echter wel rekening mede te houden dat velen de overplaatsing niet zonder meer als een verbetering van hun sociale positie kunnen zien.

De vertrekkenden moeten in de Noordoostpolder pachter worden van een bedrijf dat in eigendom is bij de Staat. Men vermoedt dat dit voor vele eigenaren-gebruikers een moeilijk punt is. In tegenstelling tot wat elders wel is waargenomen, is het bij ons onderzoek opgevallen dat dit argument nauwelijks wordt genoemd tegen de overplaatsing. Wellicht is het grote aandeel van de losse pacht op de Neerse bedrijven hiervan de oorzaak; men is met de status van pachter vertrouwd. Enige voorzichtigheid met deze conclusie is geboden omdat over dergelijke vraagstukken vermoedelijk het ware nooit aan het licht komt.

Volgens een destijds opgesteld schema zouden 12 boeren uit Neer geplaatst kunnen worden in de Noordoostpolder en gezamenlijk + 240 ha grond toegewezen krijgen. Gezien bovenstaande opmerkingen en de ervaringen bij het onderzoek opgedaan is het nog de vraag of er voldoende serieuze kandidaten voor deze bedrijven zullen zijn.

ad b. Behalve door het vertrek van boeren rechtstreeks uit het ruilverkavelingsgebied naar de Noordoostpolder kan wellicht ook grond voor de bedrijfsvergroting worden verworven door grondgebruikers uit Neer te verplaatsen naar vrijkomende bedrijven die buiten het blok gelegen zijn. Deze mogelijkheid opent perspectieven, omdat de overgang van de boerengemeenschap Neer naar een gemeenschap elders in Limburg sociaal gezien gemakkelijker zal verlopen dan de overgang naar de modern-zakelijke gemeenschap in de Noordoostpolder. Technisch-juridisch heeft deze trapsgewijze verplaatsing echter verschillende complicaties.

Er zijn enige tijd geleden stemmen opgegaan de mogelijkheid van emigratie van boeren naar Luxemburg te onderzoeken. Met hun vrijkomende gronden zouden de achterblijvende bedrijven kunnen worden vergroot. Deze mogelijkheid is tijdens ons onderzoek niet diepgaand bekeken. De indruk bestaat echter dat Luxemburg zekere aantrekkelijke kanten voor de boeren uit Neer kan hebben. In het algemeen zal, afgezien van het voor elke overgang nodige zakelijke inzicht, de overgang naar een reeds gevestigde samenleving (zelfs als die in Luxemburg ligt) voor mensen uit een vrij hechte gemeenschap gemakkelijker verlopen dan overgang naar een samenleving in opbouw, zoals in de Noordoostpolder wordt aangetroffen.

ad c. Om de bedrijfsvergroting te doen slagen zal in de ruilverkaveling Neer, naast de overplaatsing naar de Noordoostpolder ook veel aandacht moeten worden geschonken aan de mogelijkheden van verwerving van grond door vrijwillige uitkoop of pachtvrij maken.

Er is geen onderzoek ingesteld naar de eventuele bereidheid van eigenaren en pachters om gronden beschikbaar te stellen aan de ruilverkavelingsorganen. De eigendomsoverdracht heeft zoveel raakvlakken met de uitvoering, dat het in principe doelmatiger geacht moet worden dat een dergelijk onderzoek door de uitvoerende organen zelf wordt verricht. Uit de verzamelde gegevens zijn evenwel schattingen af te leiden betreffende de kansen voor het "uitkopen".

26 landbouwers zijn ouder dan 65 jaar en nog eens 15 grondgebruikers uit de groepen C en D zijn zo oud. Deze groepen hebben resp. 257 ha en 27 ha in gebruik. Als een systematisch uitkoopbeleid zich richt op deze groepen zal een deel hiervan vermoedelijk verworven kunnen worden; natuurlijk zullen niet al deze boeren hun gronden beschikbaar kunnen stellen, met name niet als er opvolgers zijn. Ook de gegevens in bijlage 18 zijn van belang. 33 bedrijven uit de A- en B-groepen hebben geen opvolger en exploiteren gezamenlijk 237 ha. Wanneer alleen de bedrijfshoofden, die reeds ouder dan 45 jaar zijn, worden beschouwd (en waar dus een geringe kans bestaat dat opvolgers verwacht kunnen worden), dan blijken de A- en B-boeren 70 ha en de C- en D-grondgebruikers nog 8 ha in gebruik te hebben. Ook van deze oppervlakte zal wellicht een deel aangekocht kunnen worden. De cijfers zijn minimumramingen, daar zich ook onder de groep, waarvan de opvolging nog niet duidelijk was, bedrijven zullen bevinden die voor uitkopen in aanmerking kunnen komen.

Overigens is het een bekend feit, hetgeen ook uit ons onderzoek naar de ontwikkelingsgeschiedenis van de bedrijven in het verleden bleek, dat de beweeglijkheid van het grondgebruik een zeer grote rol speelt in deze streek. Vrijkomende percelen zijn in de regel reeds toegezegd aan familieleden en ook aan niet-familieleden. Dit maakt het voeren van een doeltreffend uitkoopbeleid niet eenvoudig.

ad d. Door ontginning kan het areaal cultuurgrond in de ruilverkaveling nog worden uitgebreid. Bij de geënquêteerde bedrijven behoorde in totaal 65 ha hakhout en woeste grond; een groot deel hiervan zal na ontginning echter niet via de ruilverkavelingsorganen aan de bedrijfsvergroting ten goede kunnen komen. In het algemeen kunnen slechts in blokken, waar grotere aaneengesloten complexen ontginbare woeste grond voorkomen, resultaten worden bereikt met bedrijfsvergroting langs de weg van ontginning. Om deze reden zal in Neer dan ook niet te veel van deze methode mogen worden verwacht.

C. De keuze van de bedrijven die vergroot worden

Naast de vaststelling van de gewenste bedrijfsgrootte is het belangrijkste probleem bij de vergroting van de bedrijven de keuze van de bedrijven die vergroot moeten worden. Deze keuze dient door de ruilverkavelingsorganen te worden gemaakt. In deze paragraaf worden slechts enige opmerkingen gemaakt over de eventueel te hanteren maatstaven.

- De navolgende maatstaven zouden kunnen worden aangelegd (de volgorde der punten houdt geen oordeel over de belangrijkheid in):
- 1e. de te vergroten bedrijven moeten een bepaalde minimumgrootte hebben;
 - 2e. de continuïteit van het bedrijf moet verzekerd zijn na de bedrijfsvergroting;
 - 3e. de bedrijfsleider en zijn gezin moeten geschikt en bekwaam zijn voor het voeren van een groter bedrijf;

- 4e. de financiële positie en de kredietwaardigheid van het bedrijf moeten zodanig zijn dat de noodzakelijke investeringen in het vergrote bedrijf gedaan kunnen worden;
- 5e. de juridische vorm van het grondgebruik in het desbetreffende bedrijf moet zodanig zijn dat een verantwoorde basis bestaat voor vergroting van het bedrijf (geen "onveilige" pacht);
- 6e. het bedrijfshoofd moet zijn hoofdberoep in de landbouw hebben; zij, wier hoofdberoep buiten de landbouw ligt, komen niet voor bedrijfsvergroting in aanmerking;
- 7e. de boer moet bedrijfsvergroting willen aanvaarden.

Ten aanzien van deze 7 maatstaven nog de volgende opmerkingen:

- ad 1. de grootte zal doorgaans in één bepaalde oppervlakte worden uitgedrukt, b.v. 4 ha. Men moet zich echter wel afvragen of b.v. de bedrijfsomvang, in arbeidsnormen gemeten, geen betere maatstaf is, waardoor gespecialiseerde kleine bedrijven niet automatisch buiten de bedrijfsvergroting zullen vallen. Hoe deze bedrijfsomvang ondubbelzinnig zou zijn vast te stellen is overigens een vraagstuk op zichzelf. De hiervoor benodigde arbeidsnormen moeten gebaseerd zijn op recente studies van de bedrijfsvoering en de produktie-omstandigheden ter plaatse. Daarbij dient men zich ook af te vragen of de arbeidsnormen niet op de toekomstige omstandigheden moeten worden afgestemd;
- ad 2. het is vanzelfsprekend dat geen bedrijven vergroot zullen worden als vaststaat dat zij weer spoedig uiteen zullen vallen. Vandaar dat in beginsel de continuïteit van de vergrote bedrijven verzekerd moet zijn. Splitsing moet uitgesloten zijn. Hoe deze zekerheid voorafgaand aan de eigenlijke bedrijfsvergroting moet worden bepaald is een moeilijke zaak. Op bedrijven, waar slechts één opvolger is, die reeds geheel meewerkt, is het eenvoudig. Bedrijfshoofden die een jong gezin met verscheidene kinderen hebben kunnen echter doorgaans nog geen enkele zekerheid van onverdeelde bedrijfsopvolging geven. Er valt b.v. te denken aan de maatstaf, dat boeren, waarvan alle zoons buiten de landbouw werkzaam zijn, niet voor bedrijfsvergroting in aanmerking komen. Hetzelfde kan gelden voor boeren zonder kinderen en waar geen kinderen of andere opvolgers meer verwacht mogen worden. Individuele beoordeling van de verschillende gevallen en inwinnen van informatie over de inzichten van de desbetreffende bedrijfshoofden t.o.v. het opvolgingsvraagstuk zullen tenslotte bij de hantering van deze maatstaf de doorslag moeten geven;
- ad 3. min of meer hetzelfde geldt voor de maatstaf: alleen geschikte en bekwame boeren komen voor vergroting in aanmerking. Slechts individuele beoordeling kan uitmaken of boer en boerin de vereiste vakbekwaamheid bezitten om het vergrote bedrijf ook doelmatig en rendabel te kunnen exploiteren;
- ad 4. het spreekt wel voor zichzelf dat alvorens bedrijven worden vergroot moet vaststaan welke de financiële positie is en hoe groot de kredietwaardigheid van de boer als bedrijfsleider is. Zou er nl. in het bedrijf na vergroting onvoldoende kunnen worden geïnvesteerd, dan zou het bedrijf niet op de gewenste wijze zijn te voeren. Ook hier geldt weer dat een onderzoek naar deze materie van individuele aard moet zijn en niet in algemene zin kan worden aangevat.

- ad 5. wanneer de gronden, die vóór de bedrijfsvergroting bij het bedrijf behoren, bestaan uit pachtgronden zonder contract en zekerheid op verlenging, bestaat er een uiterst wankel basis voor vergroting (en investering!) van het bedrijf. In het onderhavige gebied is het duidelijk dat er op dit punt moeilijkheden zijn te verwachten, daar goede langjarige pachtcontracten niet gebruikelijk zijn en er bovendien vaak een groot aantal verpachters per pachter zijn;
- ad 6. deze min of meer vanzelfsprekende maatstaf vereist voor elk individueel geval nauwkeurige informatie over de aard van uitgeceefde neven- en/of hoofdberoepen, alsmede over de eventuele beëindiging van dergelijke bezigheden na de bedrijfsvergroting. De in dit rapport toegepaste verdeling van grondgebruikers in A, B, C en D-boeren kan uiteraard niet doorslaggevend zijn, doch wel een aanwijzing geven hoe de verhoudingen ten aanzien van deze keuzemaatstaf liggen;
- ad 7. boeren, die nadrukkelijk te kennen geven dat zij niet voor vergroting van hun bedrijf tot de vastgestelde oppervlakte gevoelen, zullen kunnen afvallen. Reden hiervoor kan zijn een voorgenomen specialisatie b.v. in tuinbouwrichting. Bij de enquête is gevraagd of men voor bedrijfsvergroting gevoelde (zie tabel 24). De antwoorden op deze vraag kunnen uiteraard niet meer dan een aanwijzing vormen voor de consequenties die het aanleggen van deze maatstaf zal hebben.

In tabel 24 zijn de antwoorden op de vraag, of men voor vergroting voelde, in verband gebracht met de bedrijfsgrootte, de aanwezigheid van opvolgers (dit gegeven dekt niet geheel de maatstaf: verzekerde continuïteit), het uitoefenen van nevenberoepen, de leeftijd en het arbeidseffect.

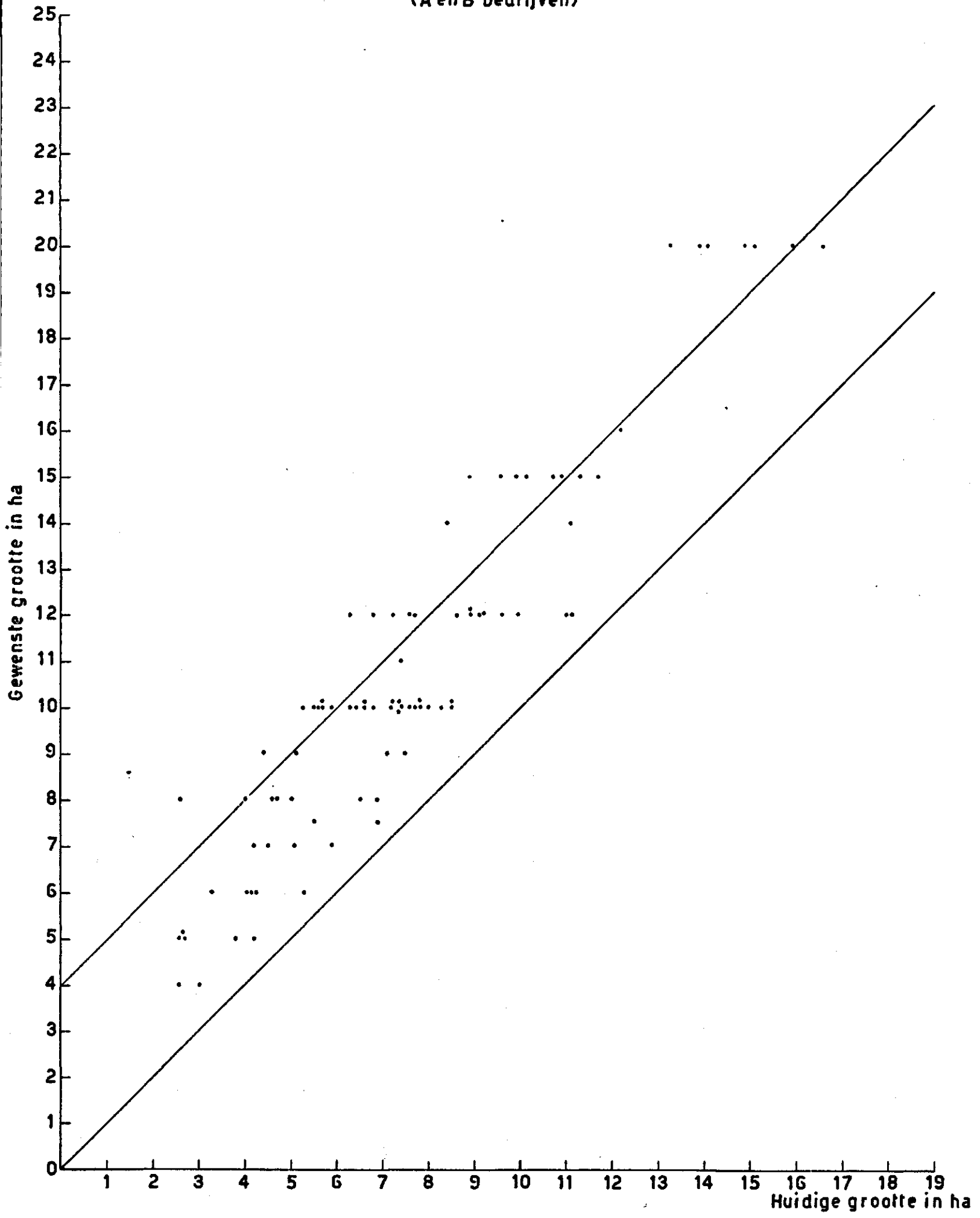
De vraag of men voor bedrijfsvergroting in aanmerking wilde komen is uiteraard door de geënquêteerden wel serieus overwogen, doch in alle consequenties was het probleem nog niet te overzien. Daarom dienen wij zeer voorzichtig te zijn bij het trekken van conclusies uit deze tabel.

Een eerste benadering van het aantal bedrijven dat voor vergroting in aanmerking zou kunnen komen na hantering van enige selectiemaatstaven is met behulp van de bij de enquête verzamelde gegevens onzes inziens wel mogelijk. Wij mogen uit de tabel concluderen dat er een voldoende groot aantal bedrijven voor vergroting in aanmerking kan komen.

In grafiek 8 is een overzicht gegeven van de grootte die men wenselijk achtte. Het meest opmerkelijke is, dat het merendeel van de bedrijfshoofden, die voor vergroting voelden, niet méér dan + 4 ha uitbreiding nastreefden. Bedrijven van + 10, 12 of 15 ha werden het meest "gevraagd". Deze grafiek leert dat de betrokkenen het vraagstuk van de bedrijfsgrootte met de nodige werkelijkheidszin benaderden. Een vergroting van bedrijven met + 4 ha is blijkbaar iets wat men psychologisch en technisch-financieel denkt aan te kunnen. Deze oppervlakte komt merkwaardig goed overeen met de in het verleden gebruikelijke "natuurlijke" bedrijfsvergroting (zie § 8 in hoofdstuk II).

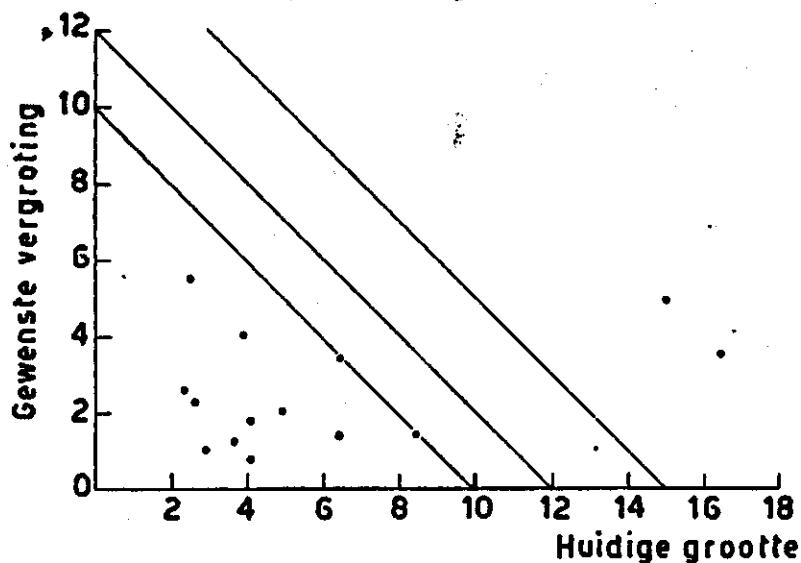
In de volgende delen van deze paragraaf zullen wij ons met het probleem van de gewenste bedrijfsgrootte bezighouden.

Gewenste bedrijfsgrootte
 (alleen voor die bedrijven waar vergroting gewenst werd)
 (A en B bedrijven)

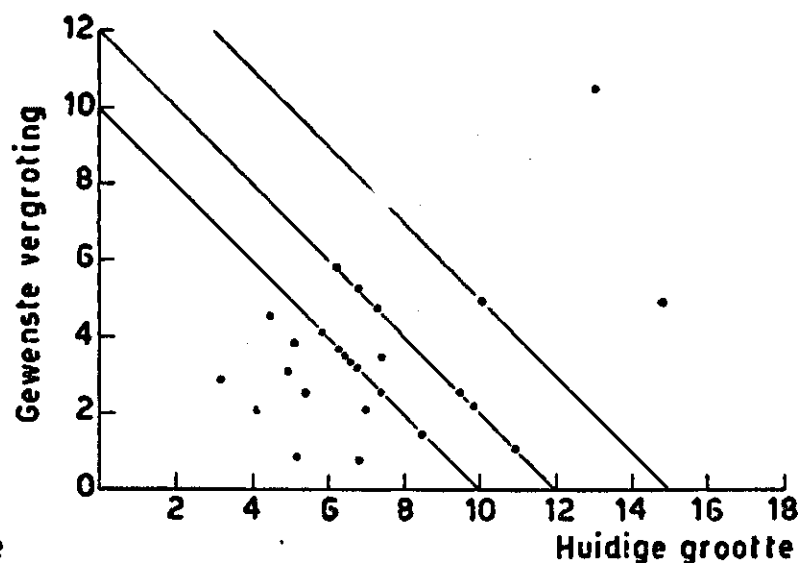

Gewenste vergroting (A en B bedrijven)

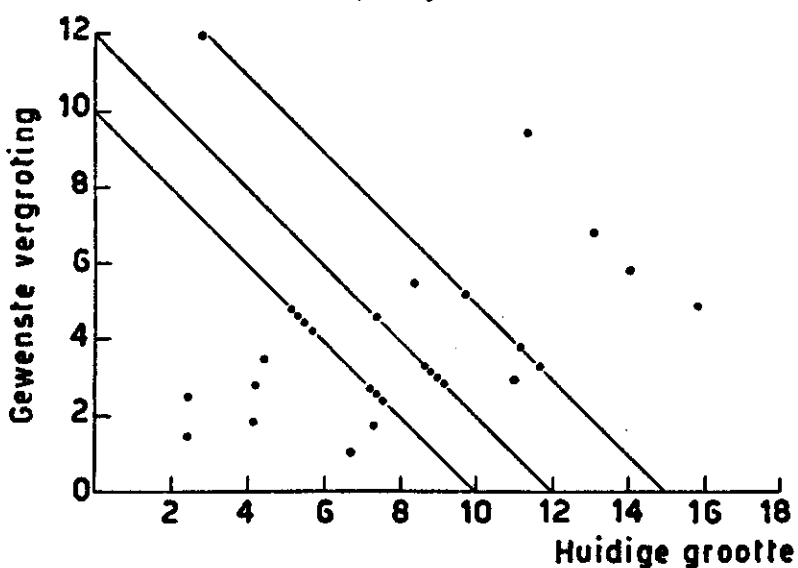
Bedr.h. ongehuwd of geen kinderen

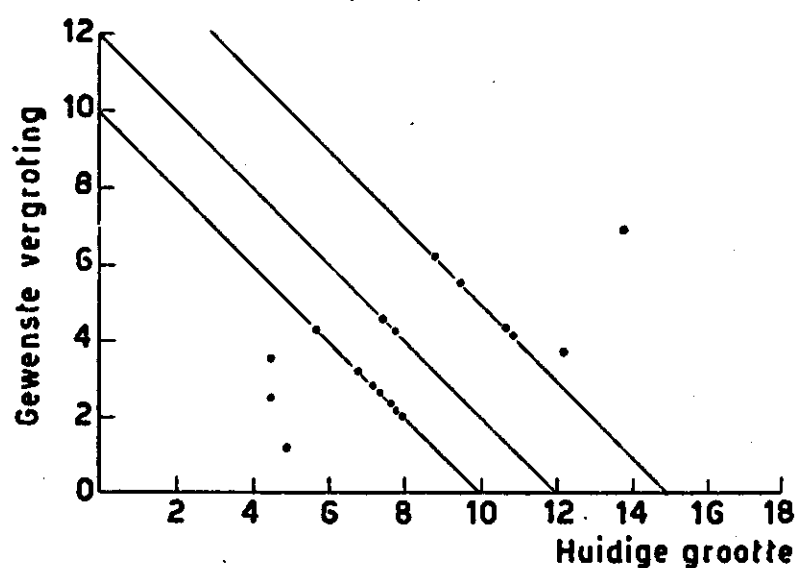
Alle kinderen < 15 jaar

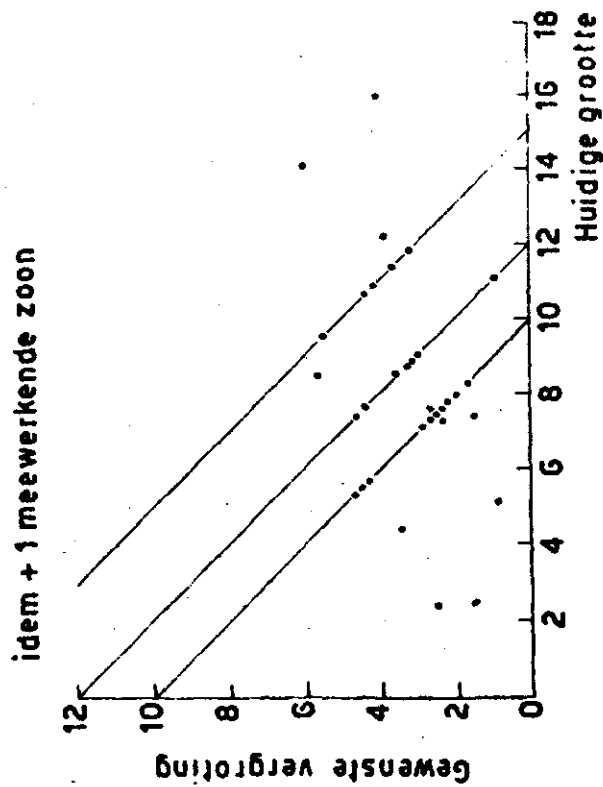
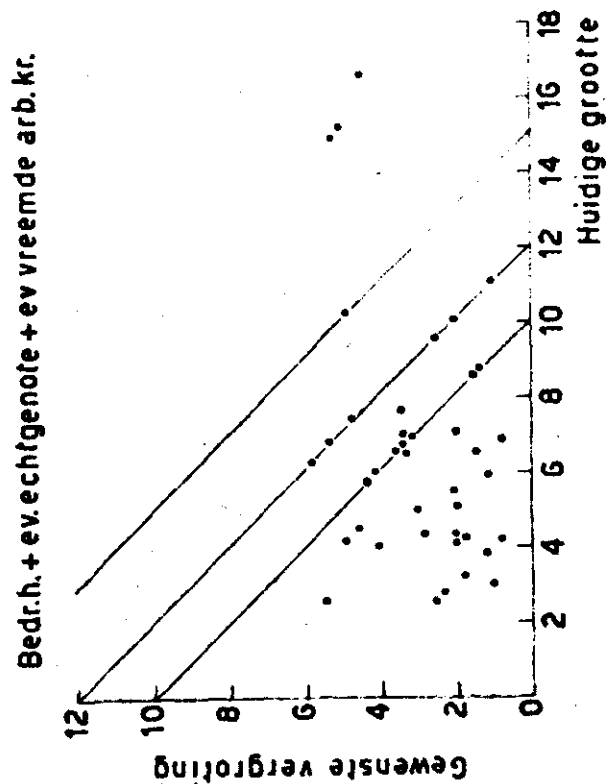
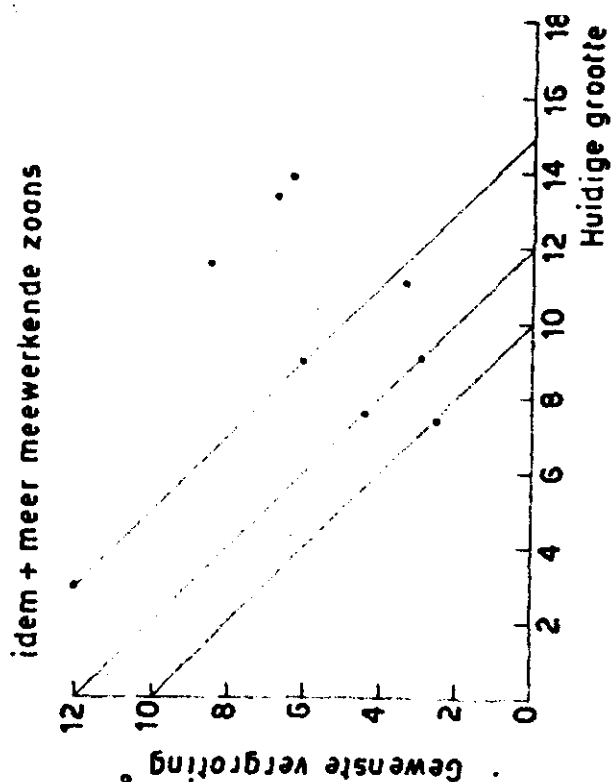
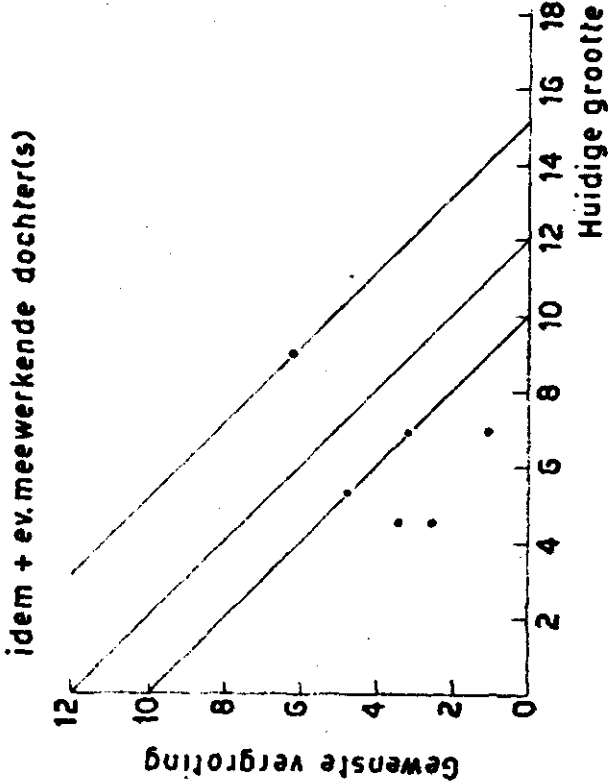
Kinderen < en ≥ 15 jaar

Alle kinderen ≥ 15 jaar

Gewenste vergroting (A en B bedrijven)
(ingedeeld naar categorieën van aanwezige arbeidskrachten)

HOUDING TEN OPZICHTE VAN BEDRIJFSVERGROTING

Beroeps- groepen	Bedrijven	Betrokkenen voelden		
		wel	niet	
		voor bedrijfsvergroting		
A + B	Bedrijven in de grootteklasse	<3 ha	7	9
		3-5 ha	13	9
		5-7 ha	25	11
		7-9 ha	24	9
		9-11 ha	9	5
		11-13 ha	8	5
	≥13 ha	15	9	
C	Alle grootteklassen	15	28	
D	Alle grootteklassen	2	18	
A + B	Bedrijven met opvolger(s)	44	19	
C		2	2	
D		1	7	
A + B	Bedrijven zonder opvolger(s)	14	19	
C		-	6	
D		-	4	
A + B	Bedrijven waar de opvolgings- situatie (nog) niet duidelijk is	43	19	
C		13	20	
D		1	7	
A + B	Bedrijfshoofd met leeftijd van	<35 jaar	5	7
		35-44 jaar	22	6
		45-54 jaar	36	18
		55-64 jaar	23	15
		≥65 jaar	15	11
A + B	Bedrijven waar- op een arbeids- effect bereikt werd van	<2500 st.u.	20	16
		2500-3500 st.u.	26	11
		3500-4500 st.u.	31	20
		4500-5500 st.u.	20	9
		≥5500 st.u.	4	1
A + B	Totaal aantal bedrijven	101	57	
C + D	Totaal aantal bedrijven	17	46	
Totaal		118	103	

D. Het vraagstuk van de gewenste bedrijfsgrootte

Het doel van de bedrijfsvergroting is om in het ruilverkavelingsgebied te komen tot bedrijven die sociaal-economisch verantwoord genoemd mogen worden.¹⁾

Blijkens het aangehaalde in deel A van deze paragraaf gaan de gedachten inzake het sociaal-economisch verantwoorde bedrijf in Neer uit naar een bedrijf van + 10 ha. In beginsel heeft men zich hierbij één bedrijfstype voor ogen gesteld, nl. "het gemengde bedrijf". Wij hebben echter in § 10 van hoofdstuk II bij de beschrijving van het bedrijfstype reeds aangetoond, dat er in dit gebied ondanks een vrij uniforme bedrijfsstijl en bedrijfsvoering verschillende "typen" kunnen worden aangewezen. Deze "typen" gaven verschillen te zien in arbeidsvoorziening, produktierichting (bouwplan en veebezetting) en oppervlakte.

1) Een omschrijving van het begrip "sociaal-economisch verantwoord" wordt op blz. 64 gegeven.

Bij nadere beschouwing kon dus een vrij sterk geschakeerd beeld worden onderscheiden.

De ruilverkaveling gaat in dit gevariëerde geheel van bedrijven veranderingen aanbrengen. De onderlinge verhoudingen tussen de produktierichtingen kunnen veranderen door uitvoering van cultuurtechnische werken. De bedrijfsgrootten gaan veranderen ten gevolge van de verdeling van tijdens de ruilverkavelingsprocedure verworven gronden. De arbeidsbezetting zal o.m. door bevordering van de afvloeiing aan verandering onderhevig zijn.

Evenmin als dit voorheen het geval was zal het ook na de ruilverkaveling gewenst zijn één uniform bedrijf na te streven, gezien de verschillen die er in produktie-omstandigheden zullen blijven bestaan, b.v. t.a.v. grondsoorten; doch ook blijvende verschillen in vakbekwaamheid en ambitie van de boeren wijzen in deze richting.

Wij trekken hieruit de conclusie dat het voor de ruilverkavelingsorganen gewenst is een inzicht te hebben in de meest gewenste bedrijven-structuur. Men dient daarom onzes inziens te waken tegen het eenzijdig richten van de belangstelling op de bedrijfsgrootte in hectaren, zoals dit tot dusverre min of meer gebruikelijk was. Hoewel de titel van dit deel van de paragraaf over bedrijfsvergroting duidt op de bedrijfsgrootte in hectaren zal uit het verdere verloop van onze beschouwingen blijken, dat ook de arbeidsbezetting, de produktierichtingen, enz., dus in feite de bedrijfsomvang, aan de orde worden gesteld.

De vraag die in de hiernavolgende beschouwingen behandeld moet worden luidt derhalve: Is er een gewenste bedrijven-structuur in het ruilverkavelingsgebied Neer aan te duiden en zo ja, welke? Onder de bedrijven-structuur verstaan wij het geheel van bedrijven (gekenmerkt door grootte, bouwplan, veebezetting, arbeidsbezetting, enz.) in een zodanige onderlinge verhouding dat de uitoefening van de landbouw sociaal-economisch verantwoord kan worden genoemd. De sociaal-economisch verantwoorde bedrijven-structuur moeten wij ons opgebouwd denken uit bedrijven die elk voor zich ook sociaal-economisch verantwoord zijn.

Wij staan derhalve nu voor de taak het begrip "sociaal-economisch verantwoord bedrijf" inhoud te geven.

In dit deel van de paragraaf over de bedrijfsvergroting stellen wij ons uitsluitend tot doel de sociaal-economisch verantwoorde bedrijven-structuur in het algemeen te bespreken. Hoe het vraagstuk in Neer ligt komt in de volgende delen der paragraaf aan de orde.

Wanneer wij ons op een algemeen standpunt stellen, kunnen wij zeggen dat de bedrijfstak landbouw als geheel economisch verantwoord is als de produktiemiddelen grond, kapitaal en arbeid in optimale verhouding worden aangewend. Dit macro-economische aspect willen wij echter laten rusten, zodat vergelijking van de landbouw met andere bedrijfstakken niet ter sprake komt; vraagstukken als: moet alle cultuurgrond wel in gebruik blijven, laten wij dus verder onbesproken. Voor het economisch verantwoorde bedrijf geldt dat de ondernemer de produktiemiddelen in zo gunstig mogelijke verhouding moet samenbrengen, waardoor een zo groot mogelijke rentabiliteit van de produktiemiddelen wordt bereikt.

Het sociaal-economisch verantwoorde bedrijf is nu dat bedrijf, dat in een gegeven situatie het economisch verantwoorde bedrijf zo dicht mogelijk benadert. In de gegeven situatie blijkt namelijk dat wij niet vrij zijn in de mate waarin wij de vijf grootheden, aspecten of "variabelen" (te weten: de ondernemer, de factor arbeid, de factor kapitaal, de factor grond en het produktieplan), waaruit het bedrijf is opgebouwd, kunnen veranderen. Het is duidelijk dat het aantal variaties, waarin op een landbouwbedrijf de genoemde 5 grootheden samenwerken zeer groot is. Wij behoeven die niet alle te onderzoeken. De mate waarin de 5 grootheden veranderbaar zijn wordt sterk beperkt ten gevolge van tal van factoren, die veelal van historische en sociale aard zijn. Door derhalve de argumenten voor deze variatiebeperkingen zo volledig mogelijk te bespreken, kan het in de gegeven situatie sociaal-economisch verantwoorde bedrijf worden beschreven. De beperkingen in variatiemogelijkheden van de genoemde 5 grootheden zullen thans worden behandeld.

1e. De ondernemer

Het gebied waarin wij werken is van beperkte omvang. Wij hebben dus te maken met een gegeven groep ondernemers. De boeren in het onderhavige gebied hebben een bepaalde bedrijfsstijl en zijn onderhevig aan een zekere groepsdwang. Dit houdt in dat men altijd rekening moet houden met het bestaande peil van de ondernemerskwaliteiten. Uit tal van onderzoeken van de laatste jaren is gebleken dat de kwaliteit van de bedrijfsleider van groot belang is bij de beoordeling van het landbouwbedrijf. Wij hebben in Neer gezien dat er een minder zakelijke instelling bij de boeren overheerst. Wij hebben ons tevens uitvoerig beziggehouden met het peil van de bedrijfsvoering, die zich aan verschillende kenmerken laat beoordelen. Wij dienen de gegeven groep der ondernemers te kennen en te weten in hoeverre en op welke termijn de wijze van hun bedrijfsvoering, hun kwaliteit als boer en mentaliteit te veranderen zijn, ondanks het bestaan van een groepsdwang. Wij stellen ons echter wel op het standpunt dat wij alléén de wijze van bedrijfsvoering, zoals die wordt uitgeoefend door de goede ondernemers die in Neer voorkomen, in onze verdere beschouwingen moeten betrekken. De eerste "variabele" is hiermee dus tot een gegeven niet-variabele teruggebracht. Zie hierover verder op blz. 73 e.v.

2e. De factor arbeid

Ten aanzien van de factor arbeid valt op te merken dat wij in het onderhavige gebied te maken hebben met het gezinsbedrijf. Omdat het gebied van beperkte omvang is, dienen wij ons bij de continuïteit van het historisch gegroeide gezinsbedrijf neer te leggen. Het zou zeker onverantwoord zijn zulks niet te doen. Bedrijven, waar vreemde arbeidskrachten normaal zijn, behoeven dus niet in onze beschouwingen te worden betrokken, omdat dergelijke bedrijven niet in ons gebied voorkomen. Een landarbeidersstand ontbreekt en zal ook niet gevormd kunnen worden. De variatiemogelijkheden in de wijze, waarop de factor arbeid in het produktieproces wordt ingebracht, zijn hiermee dus reeds sterk beperkt.

Met welk arbeidsaanbod dienen wij nu op het gezinsbedrijf rekening te houden?

- a. Wij stellen ons op het standpunt dat het niet verantwoord is dat de bedrijfsleider, als hoofd van het gezin, zijn werkkraft over meer dan één beroep moet verdelen. Het goed geleide

landbouwbedrijf is al zo ingewikkeld, dat het de volledige inzet van de persoon eist. Het uitoefenen van nevenberoepen past dus niet in het verantwoorde bedrijf. Dit is overigens geheel in overeenstemming met het hierboven vermelde over de goede ondernemer.

- b. De vrouw heeft haar taak in het gezin en het huishouden en niet in het bedrijf. In de tegenwoordige tijd vragen het huishouden en de opvoeding der kinderen vooral op het platteland alle aandacht van de vrouw, die daarbij evenals de man ook deel moet kunnen hebben aan het geestelijke en maatschappelijke leven. Voor de vaststelling van het arbeidsaanbod behoeft daarom de vrouw niet te worden meegeteld.
- c. Op gezinsbedrijven moet er rekening mee worden gehouden dat één kind de vader in het bedrijf opvolgt. In de loop der jaren maakt het gezin een ontwikkeling door (de z.g. gezinscyclus). Daarom behoeft er op het verantwoorde bedrijf niet doorlopend werkgelegenheid te zijn voor twee personen (bedrijfsleider en opvolger). Wij stellen ons wel op het standpunt dat de zoonopvolger zich door mede te werken op het overnemen van het bedrijf moet voorbereiden. Dit geldt ook als men er voorstander van is dat de toekomstige opvolger zijn opleiding bij voorkeur buiten het ouderlijk bedrijf moet ontvangen; er zou dan nl. een uitwisselingssysteem moeten komen. Over de duur van de periode, waarin de opvolger zich op het overnemen van het bedrijf dient voor te bereiden, kan men van mening verschillen, daar deze samenhangt met de leeftijd waarop men het verantwoord acht dat een opvolger het bedrijf overneemt en een gezin sticht en met de leeftijd waarop de vorige bedrijfsleider aftreedt. Er kan bovendien een periode zijn, waarin twee gezinnen per familie op het bedrijf aanwezig zijn. Deze periode is o.m. afhankelijk van de vraag of de oudste of de jongste zoon opvolgt.

Het blijkt dus dat de factor arbeid weliswaar in zijn variatie beperkt wordt doordat wij uitgaan van het gezinsbedrijf, maar dat op het gezinsbedrijf het arbeidsaanbod niet steeds even groot is. Hoe kan de arbeidsbehoefte zich nu aan dit wisselende arbeidsaanbod aanpassen?

- a. Men kan stellen dat elk verantwoord bedrijf over zoveel produktiemiddelen moet kunnen beschikken dat de opvolger (tweede arbeidskracht) mee kan werken gedurende de periode waarin hij zich op het overnemen van het bedrijf dient voor te bereiden. In de overige perioden zou het bedrijf bij gelijkblijvende oppervlakte minder arbeidvragende gewassen moeten gaan telen en/of arbeidsbesparende machines gaan invoeren (b.v. met behulp van loonwerkers of werktuigencombinaties) en/of bij gelijkblijvend bouwplan en mechanisatiegraad minder arbeid aan de gewassen besteden.

De aanpassing aan het wisselende arbeidsaanbod wordt op deze wijze gevonden door veranderingen in de hoeveelheid kapitaal en/of door wijzigingen in het produktieplan. Deze oplossing stelt vrij hoge eisen aan de kwaliteit van de ondernemer, doch op lange termijn (voorlichting, onderzoek) lijkt dit niet onmogelijk.

- b. Men kan zich ook voorstellen dat de aanpassing gevonden wordt door meer grond bij het bedrijf te voegen. Met de wisselende fasen in de gezinscyclus beslaat het bedrijf dus een wisselende oppervlakte grond. Deze vorm van aanpassing, die in het verleden "van nature" plaats vond, wordt wel het "harmonicabedrijf"

genoemd. De regeling van het grondgebruik is de laatste jaren echter steeds verder gegaan en deze "verstarring" in het grondgebruik brengt met zich mee dat de kansen om de gewenste aanpassing te verkrijgen kleiner zijn geworden. Bovendien heeft het een en ander cultuurtechnisch nogal wat bezwaren; de verkavelingstoestand wordt er ongunstiger door. Dit laatste punt wordt overigens uiteenlopend beoordeeld: een slechtere verkaveling zou minder ernstig kunnen zijn als een starre bedrijfs-grootte.

- c. Aanpassing kan ook gezocht worden door het "beginsel", dat elke familie één bedrijf in gebruik moet hebben, los te laten. De boerenzoon, die de leeftijd heeft om zelfstandig bedrijfshoofd te worden, moet in staat zijn een ander bedrijf dan het ouderlijkete bewerken.

Wanneer het aantal bedrijven in de juiste verhouding staat tot het aantal zoon-opvolgers, zou dit systeem van "switch-bedrijven" mogelijkheden bieden. In ons land moet men echter rekening ermede houden dat de doorbreking van de verhouding boer(familie)-bedrijf, die hiervan het gevolg zou zijn, (nog) niet door de bevolking zal worden aanvaard.

- d. Tenslotte kunnen wij ons een stelsel voorstellen, waarbij zoveel eenmansbedrijven naast tweemansbedrijven voorkomen dat de zoons-opvolgers op de eenmansbedrijven gedurende de tijd dat zij niet op het ouderlijk bedrijf werkzaam zijn, als tweede arbeidskracht op diè tweemansbedrijven kunnen werken, waar tijdelijk geen twee gezinsarbeidskrachten aanwezig zijn. Hier wordt de aanpassing dus niet gevonden in veranderingen in de bedrijven zelf, doch in het beweeglijk maken van de factor arbeid. In de praktijk komt dit uiteraard vrij veel voor en het lijkt ons dan ook redelijk deze aanpassingsmogelijkheid niet te verwerpen. Bij onze beschouwing van het sociaal-economisch verantwoorde bedrijf mogen wij er vermoedelijk wel van uitgaan, dat er in de praktijk steeds naast de verantwoord gemaakte bedrijven bedrijven met een arbeidsoverschot zullen blijven bestaan. De ervaring met de bedrijfsvergroting heeft geleerd dat er altijd bedrijven zullen blijven die niet vergroot worden. Op deze bedrijven vrijkomende arbeid kan dus in beginsel worden aangewend op de gezinsbedrijven die tijdelijk met minder dan twee arbeidskrachten moeten werken. In gebieden waar landarbeiders beschikbaar zijn, kunnen deze uiteraard voor aanvulling zorgen.

De conclusie waartoe bovenstaande beschouwingen ons leiden is deze: op het gezinsbedrijf zal men met de aanwezigheid van twee arbeidskrachten rekening moeten houden. Gedurende de perioden, dat er geen twee volwaardige arbeidskrachten in het gezin aanwezig zijn, moet er een aanpassing optreden. Naar onze mening zijn er de minste bezwaren verbonden aan een z.g. extensivering binnen het bedrijf (dus minder arbeidvragende gewassen verbouwen en/of arbeidsbesparende machines invoeren en/of minder arbeid besteden bij gelijkblijvend bouwplan en mechanisatiegraad). Bovendien zal de hierboven onder d genoemde situatie in de praktijk ook voldoende aanpassingsmogelijkheden bieden.

Er zijn nog twee argumenten die pleiten voor het beperken van de variabiliteit van de factor arbeid tot "twee man" in het z.g. tweemansgezinsbedrijf.

In de eerste plaats moet in de toekomst worden gerekend met het feit dat ook de arbeidskrachten in de landbouw de mogelijkheid van vrijaf en vakantie moeten hebben, evenals dat in

andere bedrijfstakken het geval is. De arbeidsduur in de landbouw mag ook niet langer zijn dan in andere bedrijfstakken. Op een landbouwbedrijf met vee moet nu eenmaal altijd minstens één arbeidskracht beschikbaar zijn; alleen op een tweemansbedrijf is deze "aflossing van de wacht" te verwezenlijken. Het risico dat het bedrijf bij ziekte of ongeval ernstig wordt getroffen is op tweemansbedrijven ook aanzienlijk minder. In de tweede plaats nemen wij aan dat de arbeid rationeel wordt aangewend. In veel gevallen zal een zo volledig mogelijk gebruik moeten worden gemaakt van de nieuwste werktuigen en bedrijfsinrichtingen, waaronder begrepen het gemeenschappelijk gebruik van machines. De van nature zware landarbeid dient nl. zo licht mogelijk gemaakt te worden. Vele moderne machines zijn ingericht voor bediening door twee man en ook uit dien hoofde is een tweemansbedrijf dus aan te bevelen.

3e. De factor kapitaal

Onder de kapitaalgoederen vallen de gebouwen, de werktuigeninventaris en de veestapel. Op het sociaal-economisch verantwoorde bedrijf zal de hoeveelheid kapitaal zo groot moeten zijn dat bij gegeven overige produktiefactoren de kostprijs van het voortgebrachte produkt zo laag mogelijk en het netto-overschot zo groot mogelijk is. Wanneer wij in een beperkt gebied werken, waar niet een geheel nieuwe agrarische structuur wordt opgebouwd, doch een bestaande wordt veranderd, is de hoeveelheid kapitaal veelal gegeven. Voor wat betreft gebouwen dient meestal met de bestaande situatie te worden gerekend. Wel zijn variaties in de mechanisatiegraad en de grootte van de veestapel mogelijk. Het zal zonder meer duidelijk zijn dat met name de omvang van het werktuigenpark en de veestapel van directe invloed is op de arbeidsbehoefte en dus op de benodigde oppervlakte grond (zie onder 4e). De factor kapitaal is dus slechts in beperkte mate als een "variabele" te beschouwen.

4e. De factor grond

De door ons gevolgde methode ter benadering van het economisch verantwoorde bedrijf brengt met zich mee, dat bij een gegeven produktieplan (zie onder 5e) en bij de aangebrachte beperkingen in de variabiliteit van de overige produktiefactoren de benodigde hoeveelheid grond kan worden berekend.

5e. Het produktieplan

Het is duidelijk, dat wij, bij het zoeken naar het sociaal-economisch verantwoorde bedrijf in een bepaald gebied, in sterke mate gebonden zijn door het aanwezige produktieplan. In theorie zijn bouwplan en veebezetting en de wijze van bedrijfsvoering natuurlijk geheel veranderbaar. Ook hier hebben wij echter de historisch gegroeide verhoudingen en bepaalde natuurlijke onveranderbare omstandigheden van het gebied als uitgangspunt te nemen. Het heeft geen zin om in Neer een klei-akkerbouwbedrijf te onderzoeken en na te gaan of de produktiefactoren er in een zo gunstig mogelijke verhouding kunnen worden samengebracht. Er is nl. geen klei, er is geen mogelijkheid tot verbouw van b.v. blauwmaanzaad en de wijze van boeren is niet die van de kleiboeren. Wij moeten ons bij het zoeken naar de zo gunstig mogelijke verhoudingen wat betreft het produktieplan dus beperken tot het gemengde bedrijf met tuinbouwteelten en varkens- en kippenhouderij.

Nu is het ook weer niet zo dat hiermee het produktieplan tot een volstrekt onveranderlijke grootheid is teruggebracht en ondubbelzinnig vaststaat. Wij zagen in § 10 van hoofdstuk II dat het bedrijfstype een rijke schakering vertoonde; behalve dat konden ook verschillende intensiteiten worden waargenomen, b.v. in veebezetting (d.i. melkkoeien per ha grasland). Bij het zoeken naar de meest gunstige verhouding van produktiefactoren moeten wij dus verschillen in produktieplan als uitgangspunt nemen. Anderzijds leert deze beschouwing ons dat het volstrekt noodzakelijk is om het produktieplan zo uitvoerig mogelijk te omschrijven alvorens berekeningen kunnen worden opgezet om te onderzoeken of het onderhavige bedrijf een zo gunstig mogelijke verhouding van de verschillende produktiefactoren te zien geeft. Daar het aantal variaties in het produktieplan, vooral voor het gemengde bedrijf, enorm groot is, koesteren wij niet de illusie dat wij in dit bestek de in absolute zin meest gunstige verhouding zullen kunnen aangeven. Het moet echter wel mogelijk zijn aan te geven of het ene bedrijf gunstiger is dan het andere, wanneer wij althans in staat zijn de juiste maatstaven aan te leggen.

Wanneer wij willen onderzoeken of een bepaald bedrijf, waarvan de ondernemer (de wijze van bedrijfsvoering), de arbeid, het kapitaal, de grond en het produktieplan beschreven en dus gegeven zijn (en voor zover mogelijk gebaseerd op de in het voorgaande genoemde uitgangspunten) een gunstiger verhouding der produktiefactoren te zien geeft dan een ander bedrijf, dan stuiten wij op een bijzondere moeilijkheid. Vergelijken kan alleen met behulp van concrete cijfers. Gebruikelijk is het om alle beloningen en waarderingen voor de produktiemiddelen en de omvang der opbrengsten daartoe in geld uit te drukken. Wij hebben er nu rekening mede te houden dat het vrije marktmechanisme bijna overal is uitgeschakeld. Er zijn een pacht- en kooprijksbeheersing, een loonpolitiek, garantieprijsregelingen, enz. enz. Wanneer wij daarom berekeningen opzetten om verschillende bedrijven met elkaar te vergelijken, dienen wij ons bij het trekken van conclusies ervan bewust te zijn, dat ingrijpen van buitenaf de berekening kan veranderen. Een dergelijke berekening laat b.v. zien dat de positie van de rundveehouderij-bedrijven aanzienlijk kan worden gewijzigd door een melkprijsverhoging. Men mag bij een dergelijke "kunstmatige" verbetering uiteraard niet zonder meer concluderen dat deze bedrijven nu plotseling economisch verantwoord zijn geworden. Het zal duidelijk zijn dat het hier in wezen gaat om de vraag op welke wijze het resultaat van de produktie het best kan worden gemeten. Wij hebben echter geen enkele andere methode tot bedrijfsvergelijking tot onze beschikking dan die waarbij de beloningen en waarderingen in geld worden uitgedrukt. Tot deze methode zullen wij dus moeten overgaan.

Op het bedrijf met een gunstige verhouding tussen de produktiefactoren moet de kostprijs van het voortgebrachte produkt zo laag mogelijk en het netto-overschot per bedrijf zo groot mogelijk zijn. Ten aanzien van de kostprijs verkeren wij nu in de moeilijke situatie dat wij te maken hebben met een groot aantal produkten, waarvan moeilijk vooraf is vast te stellen welke het belangrijkste is op een bepaald bedrijf. Daarom dienen wij het kengetal "opbrengst per f. 100,- kosten" (d.i. de verhouding tussen opbrengst en kosten: O/K) te kiezen als maatstaf. Dit kengetal is het meest hanteerbare produktiviteitskenmerk waarover

wij kunnen beschikken; de produktiviteit is tenslotte de beste maatstaf voor het opsporen van de gunstige verhouding der produktiefactoren. Op het bedrijf waar de "opbrengst per f. 100,- kosten" het hoogst ligt mogen wij de gunstige verhoudingen aanwezig achten. Het grootste verschil tussen opbrengst en kosten per bedrijf (het netto-overschot = $O - K$) behoeft niet samen te gaan met de grootste opbrengst per f. 100,- kosten. Beide kengetallen dienen echter in onderling verband te worden beoordeeld. De boer, die het netto-overschot als inkomen ervaart, is vanzelfsprekend tevreden met het bedrijf dat hem het hoogste inkomen oplevert. Dit cijfer spreekt dus de boer het meest aan en wij moeten het dus bij onze beoordeling laten meespelen.

Wanneer wij terugkeren tot de in het begin van deze beschouwingen gestelde vraag naar de meest gewenste bedrijfsstructuur, dan blijkt dat wij thans dienen na te gaan of van een aantal te vormen bedrijven, die voldoen aan de in het voorgaande genoemde uitgangspunten, vastgesteld kan worden dat ze sociaal-economisch verantwoord zijn en derhalve passen in de sociaal-economisch verantwoorde bedrijven-structuur.

E. Sociaal-economisch verantwoorde bedrijven

Wij staan thans voor de taak door middel van de in het voorgaande aangeduide begrotingsmethode van een aantal bedrijven te onderzoeken of ze sociaal-economisch verantwoord zijn. Wanneer uit het onderzoek blijkt dat de verhouding waarin de produktiefactoren op een bedrijf zijn samengebracht gunstig moet worden genoemd, dan kan dat bedrijf fungeren als richtlijn bij de uitvoering van de bedrijfsvergroting.

Er werd reeds opgemerkt dat het aantal variaties dat in de onderlinge verhouding der produktiefactoren kan worden aangebracht theoretisch gezien zeer groot is. Er werden reeds verschillende beperkingen in de variatiemogelijkheden aangebracht. Wanneer wij het aantal berekeningen niet te groot willen maken zullen wij het aantal variaties in de verhoudingen verder moeten beperken. De problematiek van de vorming van bedrijfsmodellen wordt uitvoerig besproken in het eerste deel van de navolgende beschouwingen. De bestaande bedrijven in Neer, zoals ze in § 10 van hoofdstuk II zijn beschreven, zijn uitgangspunt geweest bij de vorming van de bedrijfsmodellen. Hierdoor werden met name de variaties in bedrijfsvoering en produktieplan verder beperkt.

Nadat de bedrijven gevormd waren zijn bedrijfsbegrotingen opgesteld. Het produktiviteitskengetal "opbrengst per f. 100,- kosten" en het netto-overschot, die zodoende konden worden berekend, gaven maatstaven voor de beoordeling van de bedrijfsmodellen.

Aan het slot van dit deel worden enkele globale beschouwingen gegeven over de consequenties van een vergroting van het aantal variaties in bedrijfsvoering en produktieplan, door invoering van een trekker, een melkmachine en een wijziging in de veebezetting. Het is dus de bedoeling dat de bedrijfsmodellen aanknopingspunten bieden voor het door de ruilverkavelingsorganen te voeren beleid.

1. Vorming van de bedrijfsmodellen

Wij willen beginnen met nadruk erop te wijzen dat de wijze waarop de modellen gevormd worden van doorslaggevende betekenis is voor de waarde van dit onderzoek voor de beleidsinstellingen. Slechts aan de hand van de zo volledig mogelijk beschreven modellen kunnen zij een oordeel vellen over de meest-gewenste

bedrijvenstructuur die immers wordt opgebouwd uit één of meer dezer modellen.

De vorming van bedrijfsmodellen bestaat als het ware uit het beperken van de variabiliteit van de in D genoemde vijf "variabelen". Daarbij zijn wij zover gegaan als doelmatig geacht werd: er diende een overzichtelijk aantal modellen te worden gevormd.

Bij de bedrijfsmodellen is het arbeidsaanbod in eerste instantie op twee volwaardige arbeidskrachten vastgesteld. Deze vaststelling is in overeenstemming met de beschouwingen die wij in het voorgaande betreffende de factor arbeid hebben geleverd. Voor een doeltreffende vergelijking van de modellen onderling is het bovendien noodzakelijk het arbeidsaanbod gelijk te maken. Uitdrukkelijk is in het midden gelaten of de halve of hele extra arbeidskracht boven de bedrijfsleider vreemd of uit het gezin afkomstig is; dit dient .nl. in principe geen invloed op de hoogte van de beloning van deze arbeidskracht te hebben.

Wat betreft de factor kapitaal hebben wij ons eveneens verder moeten beperken dan wellicht theoretisch gewenst ware. In grote lijnen hebben wij ons moeten aansluiten bij de situatie van gebouwen, de mate van mechanisatie en de omvang van de veestapel zoals die op de Noordlimburgse L.E.I.-bedrijven is. Slechts van deze bedrijven waren .nl. cijfers beschikbaar over de "kapitaalfactor". Bovendien werd hiermee bereikt dat de te onderzoeken bedrijfsmodellen in hun opzet niet sterk afweken van wat in de streek mogelijk is. De invloed van de invoering van b.v. een trekker of een melkmachine op arbeidsbehoefte en bedrijfsoppervlakte wordt onder 3 besproken. Wij zullen dan een poging doen het aantal bedrijfsmodellen nog wat uit te breiden.

Bij de vorming van de bedrijven zal blijken dat hierbij de hulp van het begrip standaarduur moet worden ingeroepen. Aan dit begrip kleeft het bezwaar van de veroudering; wij kunnen het wegens gebrek aan nieuwe gegevens slechts in de oude opvatting hanteren. Doordat voor alle bedrijfsmodellen het arbeidseffect op 4500 standaarduren per volwaardige arbeidskracht is vastgesteld, is in wezen een grote beperking aangebracht in de variabiliteit van de factor kapitaal. Zoals reeds in § 13 van hoofdstuk II werd uiteengezet, wordt het arbeidseffect sterk beïnvloed door de mechanisatiegraad. Voorts worden er ook een bepaalde rationele wijze van werken en zekere externe produktie-omstandigheden (verkaveling, ontsluiting, waterbeheersing) mee voorondersteld. Wanneer wij bij ons zoeken naar de gunstige verhouding der produktiefactoren ook een variatie in arbeidseffect hadden opgenomen, b.v. van 4.000, 4.500 en 5.000 standaarduren per volwaardige arbeidskracht, zou ongetwijfeld het hoogste arbeidseffect het gunstigste resultaat te zien geven. De vraag is dus veeleer: Welke argumenten heeft men om een bepaald niveau van het arbeidseffect verwezenlijkbaar te achten in de naaste toekomst in het onderhavige gebied?

Wij menen dat het cijfer 4.500 standaarduren per volwaardige arbeidskracht een verantwoorde beperking van de keuzemogelijkheden is. Het onderzoek heeft .nl. uitgewezen dat thans op A- en B-bedrijven een arbeidseffect van gemiddeld ± 3.500 st.u./v.a.k. wordt bereikt (zie tabel 22 op blz. 39). Dit is tamelijk hoog in vergelijking met wat elders op de zandgronden wordt bereikt. Na de ruilverkaveling kunnen een verbetering van de verkaveling (er is een zeer sterke versnippering momenteel!), de ontsluiting en de waterbeheersing en een vrij aanzienlijke verbetering der werkmethoden worden verwacht. Er is voorts de invloed van de algemeen toenemende mechanisatie, na de ruilverkaveling vermoedelijk

in versneld tempo. De juiste hoogte van al deze invloeden is moeilijk te ramen. Wanneer de gezamenlijke besparing op het arbeidsgebruik ten gevolge van mechanisatie, verbetering der werkmethoden en ruilverkaveling op + 30% gesteld wordt menen wij aan de veilige kant te zijn. Het huidige peil van 3.500 wordt dan opgetrokken tot 4.500 standaarduren per v.a.k. Deze manipulatie komt in feite neer op een verlaging van de arbeidsnormen voor alle gewassen en diersoorten (zie bijlage 49) met 30%. Deze grove wijze van werken is dus, zoals gezegd, noodzakelijk door gebrek aan gegevens.

Ten aanzien van het produktieplan hebben wij ons beperkt tot vijf variaties. De beschouwingen in het voorgaande deel van deze paragraaf aan de variabiliteit van het productieplan gewijd leidden ons ertoe bij het zoeken naar de gunstigste verhouding der produktiefactoren aansluiting te zoeken bij de groepen die in § 10 van hoofdstuk II zijn onderscheiden. Van deze productieplannen kan immers niet te sterk worden afgeweken, als men de uitgangspunten van de beschouwingen over het sociaal-economisch verantwoorde bedrijf (zie blz. 66 e.v.) niet wil verlaten.

Er moest echter uit doelmatigheidsoverwegingen wel een keuze worden gemaakt. De te kiezen modellen dienden zowel uitersten als gemiddelden te omvatten. Anderzijds moest ook zoveel mogelijk met eventuele verschuivingen in de produktierichtingen rekening worden gehouden. Daarom diende b.v. een arbeidsextensief type te worden opgenomen. De uiteenlopende grondsoorten in Neer pleitten ook voor een zo gevarieerd mogelijke keuze.

Wij kozen tenslotte voor een vijftal productieplannen, waarmee wij een redelijke variatie menen aan te brengen. De volgende modellen zullen nader ontwikkeld worden:

- I. een akkerbouwbedrijf ontleend aan groep 57c;
- II. een akkerbouwbedrijf met varkens en kippen, ontleend aan groep 57d; dit bedrijf lijkt veel op het bedrijf I, doch er worden meer varkens en kippen op gehouden;
- III. een gemengd bedrijf, waar de oppervlakteverhouding van bouwland en grasland 1 : 1 is;
- IV. een gemengd bedrijf met tuinbouw, ontleend aan de grootste groep 59d;
- V. een tuinbouwbedrijf, ontleend aan groep 60f.

Alleen model III is niet rechtstreeks ontleend aan een der groepen die in Neer zijn onderscheiden. Dit bedrijf is speciaal opgenomen met het doel vergelijkingen met de andere groepen mogelijk te maken. Gebruikelijk is dat de bedrijven in Neer een bouwland-grasland-verhouding hebben van 2 : 1, terwijl dit bedrijf de verhouding 1 : 1 heeft. Technisch gezien moet dit na de ruilverkaveling zeker mogelijk worden geacht in dit gebied, te meer wanneer de te vormen bedrijven in het n.w.deel van het blok geprojecteerd worden.

In tabel 25 en in bijlage 51 meer in details zijn de gegevens over bouwplan en veebezetting van de 5 bedrijfsmodellen opgenomen.

Over de wijze waarop deze bouwplannen en veebezettingsgegevens zijn samengesteld valt het volgende op te merken. Daar het arbeidseffect op 4.500 standaarduren per volwaardige arbeidskracht werd vastgesteld, moest een tweemansbedrijf een arbeidsbehoefte van 9.000 standaarduren bevatten. De procentuele verdeling van de arbeidsbehoefte over de produktierichtingen akkerbouw, rundveehouderij, varkens- en kippenhouderij en

tuinbouw was voor de verschillende in Neer onderscheiden groepen bedrijven bekend op grond van de enquêtegegevens (zie § 10 van hoofdstuk II). De totale arbeidsbehoefte kon dus verdeeld worden over de verschillende produktierichtingen. Daar bovendien aan de enquêtegegevens van de bedrijven in de desbetreffende groep de procentuele verdeling van de gewassen op het bouwland kon worden ontleend was het met behulp van de bekende standaardnormen mogelijk het bouwplan op te stellen, zodanig dat de totale arbeidsbehoefte voor het bouwland overeenkwam met de gemiddelde arbeidsbehoefte voor bouwland van de desbetreffende groep. Hierdoor was de totale oppervlakte bouwland eveneens bekend. Op dezelfde wijze werd de oppervlakte gras- en tuinland berekend en werd de veestapel samengesteld. Deze werkwijze had tot gevolg dat de vijf bedrijfsmodellen wat betreft bouwplan en omvang van de veestapel geheel zijn afgestemd op de corresponderende groepen bedrijven zoals die uit het enquêtemateriaal naar voren gekomen waren.

Slechts voor varkens en kippen is van de regel afgeweken. Het was gebruikelijk voor varkensstapels van 5 of 50 stuks steeds 40 standaarduren per varken als norm te nemen. Op de bedrijven waar grote varkensstapels moesten komen hebben wij voor de begrotingsbedrijven 35 standaarduren per varken gerekend. Evenzo zijn voor grote kippenstapels $3\frac{1}{2}$ standaarduren per kip gerekend in plaats van de gebruikelijke 4 standaarduren. Op deze wijze is de bijzonder sterke arbeidsrationalisatie, die voor deze produktierichtingen mogelijk en noodzakelijk te achten is, nog eens extra benadrukt. 1)

De melkveebezetting werd voor alle modellen vastgelegd op 1,40 stuks melkvee per ha grasland. Deze intensiteit moet bij goede bedrijfsvoering na de ruilverkaveling stellig bereikbaar worden geacht, mede met het oog op de relatief grote oppervlakte bouwland die beschikbaar is. De gemiddelde melkveebezetting op bedrijven van 10-15 ha bedraagt thans reeds 1,22 stuks per ha grasland (vlgs. enquête).

Op de bedrijven is in eerste instantie paardetractie verondersteld. De reden hiervoor is dat de gebruikte standaardnormen die bij de arbeidsbegroting- en bedrijfsplanvaststelling gebruikt werden op een traditionele mechanisatiegraad gebaseerd zijn, zodat voor de bedrijfsmodellen ook een traditionele mechanisatiegraad moest worden aangenomen.

2. Bedrijfsbegrotingen

Door voor de vijf bedrijfsmodellen begrotingen op te stellen wordt een beoordeling mogelijk. Met het oog op de gevolgde reken-techniek is afgezien van het afronden van de gegeven cijfers. Wij willen erop wijzen, dat de grote nauwkeurigheid, die hierdoor schijnt te zijn bereikt, niet reëel is (zie tabel 25 en bijlage 51). Het produktiviteitskenmerk "opbrengst per f.100,- kosten" blijkt voor de 5 modellen uiteen te lopen van 102 tot 107. De beste resultaten worden bij de bestaande prijsverhoudingen bereikt met het produktieplan van de modellen IV en V. Wij moeten echter aanstonds erop wijzen, dat het beeld van de tuinbouwgronden niet aan die van de landbouwgronden getoetst is (zie hieronder over de pachtprijs). Dit was in het kader van deze berekening een onvermijdelijke handicap.

Houden wij met het geflatteerde beeld van de tuinbouw rekening dan blijkt het extensieve bedrijfsmodel I bij de gegeven

1) Voor de bedrijfsmodellen II, III, IV en V, waar deze afwijking van de regel is toegepast, betekent dit een uiteindelijke correctie van het arbeidseffect (ten opzichte van het bestaande gemiddelde van 3500) met resp. 34, 31, 31 en 33%; op blz. 70 werd vermeld dat 30% een realiseerbare correctie betekende.

VIJF BEDRIJFSMODELLEN VAN TWEEMANSGEZINSBEDRIJVEN

	Model				
	I	II	III	IV	V
Oppervlakte cultuurgrond in ha	19,86	14,86	15,85	10,77	8,29
Oppervlakte marktbaar gewassen in ha	14,18	9,59	7,27	5,21	4,25
Oppervlakte grasland en voedergras in ha	5,68	5,27	8,58	4,03	2,04
Oppervlakte tuinland in ha	-	-	-	1,53	2,00
Aantal standaarduren per ha (intensiteitsniveau)	453	606	570	836	1085
<u>Veebezetting</u>					
Aantal melkkoeten	6	6	11	5	2
Aantal kalveren en pinken	7	5	11	5	2
Aantal mestvarkens	7	22	9	8	6
Aantal fokzeugen	3	4	6	4	3
Aantal werkpaarden	2	2	2	1	1
Aantal leghennen	100	460	300	400	570
<u>Kosten in guldens</u>					
Marktbaar gewassen	3.900	2.685	2.045	1.557	1.383
Rundvee en voedergras	4.938	4.491	8.263	3.628	1.634
Varkenshouderij	4.108	10.373	6.284	4.962	3.722
Pluimvee ^{x)}	2.235	10.281	6.705	8.940	12.740
Tuinbouw	-	-	-	5.434	7.125
Arbeid	10.000	10.000	10.000	6.900	5.800
Werktuigen	1.800	1.350	1.430	1.180	570
Paardentraction	900	900	900	450	450
Pacht	4.171	3.121	3.329	1.940	1.321
Algemeen	374	549	465	367	411
Totale kosten	32.426	43.750	39.421	35.358	35.156
<u>Opbrengsten in guldens</u>					
Marktbaar gewassen	17.312	11.184	8.504	6.169	4.891
Rundvee en voedergras	8.352	8.352	15.312	6.960	2.784
Varkenshouderij	5.415	13.110	8.505	6.600	4.950
Pluimveehouderij	2.650	12.190	7.950	10.600	15.105
Tuinbouw	-	-	-	7.531	9.881
Totale opbrengsten	33.729	44.836	40.271	37.860	37.611
<u>Saldi (= opbrengsten - toegerekende kosten; behalve voor tuinbouw) in guldens</u>					
Marktbaar gewassen	13.412	8.499	6.459	4.612	3.508
Rundvee en voedergras	3.414	3.861	7.049	3.332	1.150
Varkenshouderij	1.307	2.737	2.221	1.638	1.228
Pluimveehouderij	415	1.909	1.245	1.660	2.365
Tuinbouw	-	-	-	2.097	2.756
Opbrengst per f.100,- kosten in guldens	104	102	102	107	107
Netto-overschot in guldens per bedrijf	1.303	1.036	850	2.502	2.455
Arbeidsinkomen van de boer in guldens	6.303	6.086	5.850	7.502	7.455
Idem volgens normen uit de nota, opgenomen in L.E.I.- rapport No. 250, in guldens:	6.966	7.288	6.912	6.403	6.265

x Inclusief kosten van arbeid, werktuigen, pacht, algemeen ten behoeve van de tuinbouw.

prijsverhoudingen de gunstigste indruk achter te laten. Weliswaar is ook op dit bedrijf het begrote arbeidsinkomen van de boer lager dan hetgeen bij toepassing van de normen, die in het overleg tussen Overheid en bedrijfsleven zijn overeengekomen (zie nota bij L.E.I.-rapport 250), aan de boer zou toekomen, doch op bedrijf I is dit verschil het kleinst.

Alvorens de bedrijfsbegrotingen verder te bespreken, willen wij nog enige kanttekeningen bij enkele der begrotingsposten plaatsen.

De bedrijven zijn op basis van pacht begroot. Hiertegen kunnen bezwaren worden ingebracht op grond van het feit dat vele bedrijven in Neer de gebouwen en een deel der grond in eigendom hebben. De begrotingen wijken hier dus af van de realiteit na de ruilverkaveling. Het bleek echter niet mogelijk een oplossing te vinden, die minder bezwaren zou hebben, daar de kosten van gebouwen in eigendom een nauwelijks te begroten post zijn.

Overal is f. 210,- per ha als pacht voor behuist land aangenomen. Varkensstallen en kippenhokken zijn als eigendom beschouwd. Door de nieuwe pachtnormen toe te passen is een zo realistisch mogelijk beeld ontworpen, daar ook opbrengstprijzen (garantieprijsen) zijn aangehouden in hun verband met de nieuwe pachtprizen.

De cijfers, die voor werktuigen, veevoeding, bemesting, enz. zijn gebruikt, zijn voornamelijk ontleend aan de L.E.I.-boekhoudbedrijven in Noord-Limburg.

Wat betreft de opbrengst-cijfers zijn normen voor stofopbrengsten aangehouden die bij een goede bedrijfsvoering in Noord-Limburg bereikbaar zijn te achten. Het niveau is iets boven het gemiddelde gelegd in verband met de te verwachten verbetering van de waterbeheersing e.d.

De opbrengstprijzen zijn de z.g. garantieprijsen, voorzover ze althans voor de desbetreffende produkten zijn vastgesteld. Wij hebben gemeend het beeld van de werkelijkheid voor de naaste toekomst te veel geweld aan te doen als niet met de voor de boer "reële" prijzen rekening werd gehouden. De opgestelde begrotingen hebben hierdoor echter het gevaar in zich, dat men zich bij het te voeren beleid richt op die bedrijven waar door de garanties gunstige resultaten worden bereikt, terwijl men moet aannemen dat juist bij algemeen doorwerken van het structuurverbeteringsbeleid de garanties in betekenis zullen kunnen afnemen.

Het bedrag van f. 5.000,-, dat als loon voor één volwaardige arbeidskracht is opgenomen, werd in 1957 algemeen gehanteerd.

Het is vanzelfsprekend noodzakelijk een inzicht in het bedrijf als geheel te hebben. Alle begrotingscijfers zijn daarom in tabel 25 opgenomen. Nadere beschouwing van de cijfers uit tabel 25 leert dat model I voornamelijk steunt op de opbrengsten van het bouwland. De varkens- en kippenhouderij is relatief het belangrijkste op bedrijf II. De rundveehouderij levert op model III het grootste saldo op, terwijl op de bedrijven IV en V de tuinbouw van groot belang is naast de varkens- en kippenhouderij. Overigens blijkt bij onderlinge vergelijking der modellen dat ons huidig prijsgarantiestelsel grote rentabiliteitsverschillen tussen de diverse produktierichtingen voorkomt. Pas een afweging van eenzijdige produktieplannen tegenover veelzijdige produktieplannen gezien de risico's op langere termijn zal ons in staat stellen tot een definitieve beoordeling. In dit rapport is dat echter niet mogelijk.

3. Uitbreiding van het aantal bedrijfsmodellen

Zoals reeds op blz. 69 werd aangeduid zal nog een poging worden gedaan om het aantal bedrijfsmodellen uit te breiden door meer variaties aan te brengen in de factoren arbeid, kapitaal en grond.

Alvorens hiertoe over te gaan zal een variatie in het produktieplan worden behandeld. Men kan zich nl. met recht afvragen of niet een zuiver tuinbouwbedrijf een plaats in de gewenste bedrijvenstructuur kan innemen. Bedrijven van deze aard komen blijkens de enquête in Neer thans nog heel weinig voor, zodat voor de vorming van een dergelijk bedrijfsmodel niet op bestaande bedrijven kan worden teruggegrepen.

Wel wordt in Noord-Limburg het zuivere tuinbouwbedrijf in de omgeving van Venlo gevonden. Dit bedrijf wordt gekenmerkt door het naast elkaar voorkomen van een belangrijke glasoppervlakte en een oppervlakte opengrond. Dit is begrijpelijk wanneer wij weten dat dit gemengde groentebedrijf voortgekomen is uit het opengronds-groentebedrijf. De oppervlakte glas is, vooral na de oorlog, sterk toegenomen, niet alleen als gevolg van de stichting van glasbedrijven, maar ook door de uitbreiding van de glasoppervlakte op bestaande bedrijven.

Het thans in de omgeving van Venlo overheersende bedrijfstype, waarbij, naast ten minste 2000 m² glas, de oppervlakte opengrond vrij groot is ($> 1\frac{1}{2}$ ha) heeft grote bezwaren, daar de arbeidsbehoefte gedurende de zomermaanden een sterke top vertoont, waardoor het vaak aan een goede verzorging van de gewassen ontbreekt. Dit geldt vooral voor de bedrijven met onverwarmd glas. Ook thans ziet men dit gemengde bedrijfstype nog vaak ontstaan, omdat de tuinder met een opengrondsbedrijf begint en langzaam kassen aanschafft. Het komt ons daarom aanbevelenswaardig voor, wanneer men tuinbouwbedrijven in de gewenste bedrijvenstructuur wil opnemen, een keuze te doen uit de volgende twee bedrijfsmodellen:

VI een glasbedrijf, waarop de opengrondsteelten slechts aanvullende betekenis hebben. Op een tweemansbedrijf is dan een glasoppervlakte van 40 are gewenst, waarvan de helft verwarmd kan worden. De totale oppervlakte behoeft niet groter dan 1 à $1\frac{1}{2}$ ha te zijn;

VII een opengrondsgroentebedrijf, waarop de glasteelten slechts van aanvullende betekenis zijn. Bij een tweemansbedrijf kan dan gedacht worden aan een bedrijf van + 3 ha met wat platglas (rolbak) of een kas van + 10 are.

Het is ons niet mogelijk gebleken voor deze modellen ook begrotingen op te maken. Wij volstaan dus met deze korte omschrijving als een der eventuele keuzemogelijkheden aan te duiden.

Wij hebben het aantal bedrijfsmodellen vergroot door uitbreiding van de variaties van de factoren arbeid, kapitaal en grond. Hierbij is resp.:

- 1e. het arbeidsaanbod op één of anderhalve volwaardige arbeidskracht vastgesteld;
- 2e. de paardetractie vervangen door een trekker;
- 3e. een melkmachine ingevoerd;
- 4e. de melkveebezetting teruggebracht op 1 stuk melkvee per ha grasland.

De een- en anderhalfmansbedrijven (resp. Ia en Ib t/m Va en Vb) zijn wat betreft bouwplan en veebezetting nagenoeg gelijk aan de tweemansbedrijven uit tabel 25. Deze bedrijven hebben een even hoog arbeidseffect, nl. 4.500 st.u./v.a.k.

Dat wil zeggen dat de arbeidsbehoefte op het eenmansbedrijf 4.500 st.u. is en op het anderhalfmansbedrijf 6.750 st.u. Welke oppervlakte cultuurgrond deze bedrijven dan moeten bewerken is op dezelfde wijze berekend als in het voorgaande (zie blz. 71).

Voor de vervanging van de paardetractie door een trekker (variatië I_c t/m IV_c) is als volgt tewerk gegaan: 10% van de totale arbeidsbehoefte van het bouwland + de arbeidsbehoefte voor de verzorging van de paarden (in standaarduren uitgedrukt) is verondersteld vrij te komen door over te gaan op een trekker. Deze vrijkomende arbeid is omgerekend in een bepaalde oppervlakte bouwland; naar alle waarschijnlijkheid zal nl. in dit geval naar bouwlanduitbreiding worden gestreefd, mede in verband met de kwaliteit van de grond. De berekening is mogelijk, omdat de arbeidsbehoefte per ha bouwland bekend is. Daarbij is de oppervlakteverhouding der verschillende gewassen gelijk gebleven aan die van de oorspronkelijke bedrijfsmodellen. Deze berekening is alleen voor tweemansbedrijven uitgevoerd. Ongeveer een zelfde berekeningswijze is bij de invoering van de melkmachine toegepast. De vrijkomende arbeid is gesteld op 50 st.u. per koe. Deze arbeid is weer omgerekend in oppervlakte bouwland; op deze wijze kan de consequentie van de invoering van de melkmachine op de bedrijfsgrootte het best worden gedemonstreerd, daar de melkveebezetting per ha grasland gelijk gehouden werd aan die van het oorspronkelijke model. Deze variatie is alleen voor het tweemansbedrijf III toegepast (variatie III_d).

Tenslotte is op bedrijf III nagegaan welke consequentie een minder intensieve veebezetting heeft voor de bedrijfsoppervlakte, aangenomen dat het arbeidseffect op 4.500 st.u./v.a.k. gehandhaafd blijft. Onder handhaving van de grasland-bouwlandverhouding 1 : 1 is de melkveebezetting teruggebracht op 1,0 stuks per ha grasland. Daardoor werd de veestapel iets ingekrompen en de oppervlakte bouwland en grasland iets uitgebreid (variatie III_e).

In tabel 26 zijn alle variaties die zijn aangebracht opgenomen, alsmede de vijf oorspronkelijke bedrijfsmodellen. De berekening van het netto-overschot en opbrengst per f. 100,- kosten voor het model III_e stuitte af op het ontbreken van een voldoende inzicht in de veevoederbalans bij de gekozen veedichtheid, zodat deze bedragen niet konden worden opgenomen.

Wat valt er uit deze tabel te leren? In de eerste plaats blijken de één- en anderhalfmansbedrijven op één na alle een ongunstiger produktiviteitskengetal te hebben. Hiervoor is de volgende oorzaak aan te wijzen. De bedrijfsplannen van de één- en anderhalfmansbedrijven zijn op dezelfde wijze als bij de tweemansbedrijven ontleend aan de bestaande één- en anderhalfmansbedrijven zoals die bij de enquête werden aangetroffen. Deze bedrijfsplannen zijn, met name voor wat de varkens- en kippenstapels betreft, enigszins afwijkend van die van de tweemansbedrijven. Wanneer de bedrijfsplannen geheel dezelfde verhoudingen te zien hadden gegeven als die van de eerstgenoemde modellen was er geen verschil in produktiviteit (opbrengst per f. 100,- kosten) aan te tonen geweest. Zij zijn immers bij de opstelling van één- en tweemansbedrijven uitgegaan van een even hoog arbeidseffect, 4.500 st.u./v.a.k.

De praktijk van de eenmansbedrijven toont dus aan dat zij onder de huidige prijsverhoudingen een ongunstiger produktiviteit vertonen. Er is echter een nog veel belangrijker argument aan te voeren ter ondersteuning van de tweemansbedrijven. Wij mogen nl. constateren dat het op eenmansbedrijven veel moeilijker, zo niet

onmogelijk, zal zijn om een even hoog arbeidseffect te bereiken als op tweemansbedrijven. Alle verrichte onderzoeken tonen aan dat het arbeidseffect op eenmansbedrijven lager ligt dan op tweemansbedrijven (zie ook bijlage 16).

Door voorlichting, enz. zal een rationeel werkend, gemechaniseerd en ruilverkaveld eenmansbedrijf ongetwijfeld een deel van deze achterstand kunnen inhalen, maar de aard van het landbouwbedrijf brengt nu eenmaal met zich mee dat op eenmansbedrijven de arbeid altijd minder rationeel kan worden aangewend dan op tweemansbedrijven (loopuren, enz.). Ons uitgangspunt, een even hoog arbeidseffect, bij de vergelijking van een- en tweemansbegrotingsbedrijven is dus in zekere zin geflatteerd ten voordele van de eenmansbedrijven. Zouden wij de eenmansbedrijven met een arbeidseffect van b.v. 4.250 s.t.u./v.a.k. begroten, dan zou het "opbrengst per f. 100,- kosten"-getal nog lager zijn uitgekomen dan nu reeds is geschied. Op tweemansbedrijven is het arbeidsinkomen van de boer vanzelfsprekend steeds hoger dan op eenmansbedrijven, omdat het netto-overschot alléén aan de bedrijfsleider toevalt. In principe is het netto-overschot op tweemansbedrijven tweemaal zo groot als op eenmansbedrijven.

Al deze beschouwingen ondersteunen onze voorkeur voor de tweemansbedrijven, die in het voorgaande deel der paragraaf reeds op andere gronden werd uitgesproken.

De invoering van een trekker, waarbij de vrijkomende arbeid verondersteld wordt te worden aangewend op een grotere oppervlakte bouwland, heeft op de bedrijven I, II en III een verhoging van de opbrengst per f. 100,- kosten ten gevolge. Ook het netto-overschot neemt toe. Het kleinste bedrijf (IV) vertoont geen verbetering bij vervanging van de paarden door een trekker. Deze oppervlakte is kennelijk nog te klein voor een trekker. Ten opzichte van de paardetractiebedrijven is de bedrijfsoppervlakte ongeveer 2 ha groter geworden. Dat wil zeggen dat wanneer men bij de bedrijfsvergroting één of meer modellen als leidraad wil aanvaarden, invoering van trekkers de gewenste grootte met + 2 ha doet toenemen.

Voor de berekeningen van de trekkerbedrijven (die niet volledig in het rapport zijn opgenomen) is een trekker van f. 8.000,- ingecalculéerd (jaarlijkse kosten f. 1.416,-), terwijl de extra werktuigenkosten op totaal f. 600,- zijn begroot. Bij invoering van een melkmachine op model III (jaarlijkse extra werktuigenkosten f. 530,-) moet de oppervlakte met + 1,5 ha vergroot worden om een iets hogere opbrengst per f.100,- kosten te krijgen. Het netto-overschot wordt gunstig beïnvloed.

Vermindering van de veedichtheid resulteert in een vergroting van de oppervlakte met + 2,5 ha en een vermindering van de omvang van de veestapel.

Wij willen er nogmaals op wijzen dat de berekeningen die ten grondslag liggen aan tabel 26 minder aan de werkelijke situatie konden worden getoetst dan die van de vijf tweemansgezinsbedrijven uit tabel 25.

F. Enkele aspecten van de verwezenlijking van de bedrijfsmodellen

In deel D van deze paragraaf is uiteengezet dat wij beter kunnen spreken van een gewenste bedrijvenstructuur dan van één uniforme bedrijfs grootte. Het ligt dan ook voor de hand om bij de uitvoering van de bedrijfsvergrotingsplannen te streven naar de vorming van de in het voorgaande deel dezer paragraaf besproken bedrijfsmodellen afhankelijk van de omstandigheden.

Gegevens	Variaties op model I			Variaties op model II			Variaties op model III				Variaties op model IV			Variaties op model V			
	tweemans-bedrijf	eeremans-bedrijf	anderhalf-mansbedrijf	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf	anderhalf-mansbedrijf	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf met trekker	tweemans-bedrijf met trekker
	I	IIa	IIb	IIc	IIId	IIIa	IIIb	IIIc	IIId	IIIe	IIIV	IIIVa	IIIVb	IIIVc	IIIVd	IIIVe	IIIVf
<u>Oppervlakte in ha:</u>																	
Cultuurgrond	19,86	8,77	13,94	22,13	14,86	6,61	11,22	17,09	17,36	18,20	10,77	4,76	8,59	11,93	8,29	3,78	6,93
Marktbaare gewassen	14,18	6,00	9,41	17,53	9,59	4,09	6,98	12,71	8,78	8,33	5,21	2,35	5,18	6,40	4,25	1,70	3,63
Grasland en voedergewassen	5,86	2,77	4,53	4,80	5,27	2,52	4,24	4,38	8,58	9,87	4,03	1,78	2,58	4,01	2,04	0,93	1,89
Tuinland	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,53	0,63	0,83	1,52	2,00	1,15	1,41
<u>Veebezetting in stuks:</u>																	
Melkkoeien	6	3	5	6	6	3	5	6	11	9	5	2	3	5	2	1	2
Pinken en kalveren	7	3	6	7	5	3	5	5	11	9	5	2	3	5	2	1	2
Mestvarkens	7	5	7	7	22	11	17	22	9	9	8	6	6	8	6	8	4
Fokzeugen	3	2	3	3	4	2	3	4	6	6	4	3	3	4	3	4	2
Werkpaarden	2	1	1	-	2	1	1	-	2	2	1	-	1	-	1	1	1
Leghennen	100	100	100	100	460	300	320	460	300	300	400	300	450	400	570	200	460
Opbrengst in guldens per f. 100,- kosten	104	101	103	106	102	102	103	104	102	103	107	106	104	106	107	107	105
Netto-overschot in guldens	1.303	171	735	1.905	1.086	348	849	1.696	850	763	2.502	1.265	1.282	2.237	2.455	1.418	1.461
Arbeidsinkomen van de boer in guldens	6.303	5.171	5.735	6.905	5.086	5.348	5.849	6.696	5.850	5.763	7.502	6.265	6.282	7.237	7.455	6.418	6.461

Deze werkwijze heeft grote voordelen:

- 1e. er kan worden aangepast bij de bodemkundige toestand, b.v. tuinbouwgronden komen bij bedrijven volgens model IV of V;
- 2e. veranderingen aan de bedrijfsgebouwen (als niet tot verplaatsing behoeft te worden overgegaan) kunnen tot het minimum worden beperkt;
- 3e. de persoonlijke kennis en ambitie van de boer en zijn opvolger kunnen een groot gewicht in de schaal leggen;
- 4e. er ontstaat in het ruilverkavelingsgebied geen afzonderlijke groep van geheel gelijksoortige bedrijven; de bestaande variatie in bedrijfstypen blijft nl. gehandhaafd;
- 5e. op de grootste bedrijven laten zich aanpassingen in arbeidsbezetting, mechanisatie of produktieplan het gemakkelijkst voltrekken. De grootste bedrijven (model I, II of III) zullen daarom bij voorkeur worden toegewezen aan die boeren, die dergelijke aanpassingen kunnen en moeten verwerken. Er zijn echter ook een aantal bezwaren aan het vormen van meer dan één model verbonden:
 - 1e. de beslissingen tijdens de uitvoering der werkzaamheden zullen aanleiding tot spanningen kunnen geven, daar het voor de betrokkenen in vele gevallen aanvankelijk moeilijk te begrijpen valt waarom de buurman meer grond toegedeeld kan krijgen dan zijzelf. Dit kan een ongunstige uitwerking hebben op de gehele ruilverkavelingsuitvoering;
 - 2e. een eenmaal aangebracht verschil in bedrijfsgrootte kan ook in de toekomst alleen gerechtvaardigd zijn door verschil in produktieplan. Bij verandering van bedrijfsleider en/of verandering in de rentabiliteit van de produktierichtingen kunnen er op het bedrijf aanpassingsmoeilijkheden zijn;
 - 3e. bij de vorming van verschillende modellen zal er vermoedelijk wel naar gestreefd dienen te worden de gelijksoortige bedrijven bij elkaar in de buurt te situeren. De vraag kan opkomen of deze handelwijze niet tegen de in het gebied heersende groepsdwang indruist, die immers in het algemeen een nivellering van verschillen nastreeft.

De genoemde bezwaren kunnen echter voor een goed deel worden ondervangen door de vergrote bedrijven intensief te doen voorlichten in het bijzonder op bedrijfseconomisch en arbeidstechnisch terrein. De boeren die voor dergelijke aanpassingen gesteld worden, hebben een vrij zware taak. Onzes inziens zullen dan ook alleen goede boeren voor bedrijfsvergroting in aanmerking gebracht mogen worden.

Aan het uitsluitend vormen van bedrijven, waarop een arbeidsbezetting van twee man wordt verondersteld, is een bijzonder bezwaar verbonden. Niet alleen gezinnen die bij bedrijfsvergroting betrokken zijn zullen over twee volwaardige arbeidskrachten kunnen beschikken. Van de A- en B-bedrijven in Neer hebben er 48 geen kinderen ouder dan 15 jaar. 83 bedrijfshoofden hebben kinderen van 15 jaar en ouder. Ruim een derde van de gezinnen verkeert dus in een zodanige fase van de gezinscyclus dat er geen twee volwaardige arbeidskrachten zijn. Aanvulling met vreemde arbeidskrachten moet wegens het ontbreken van een landarbeidersgroep uitgesloten worden geacht.

Wil men de groep, die niet over twee v.a.k. uit het gezin beschikt, toch een bedrijf met een omvang van het ontworpen tweemansbedrijf toedelen, dan dient op deze bedrijven derhalve een zekere extensivering mogelijk te zijn (op gelijkblijvende

oppervlakte minder arbeid aanwenden; zie ook deel D dezer paragraaf). Het lijkt waarschijnlijk dat op de bedrijven II en III deze mogelijkheid het grootst is. Deze typen hebben nl. een voldoende omvang en kunnen door weglaten of verminderen van de varkens- en kippenhouderij of verschuiven van de bouwland-graslandverhouding hun arbeidsbehoefte tijdelijk verminderen.

Een andere mogelijkheid is een beperkt aantal anderhalfmans bedrijven te vormen, die in de tijd dat zij over twee v.a.k. beschikken hun arbeidsoverschot aanwenden op de tweemansbedrijven met een tekort. Men moet zich echter wel afvragen of dit in de praktijk zo gemakkelijk zal gaan als het hier wordt neergeschreven.

Een gevaar van het uitsluitend ontwerpen van tweemansbedrijven kan zijn dat de gewenste afvloeiing van "twoede" boerenzoons naar niet-agrarische beroepen kan worden afgeremd, omdat men meent hun arbeidskracht niet te kunnen missen.

Wat betreft de modellen IV en V moet nog worden opgemerkt dat hier de tuinbouw een grote rol speelt. Met name model IV rust op vier pijlers: bouwland, melkveehouderij, varkens- en kippenhouderij en tuinbouw. Men moet zich afvragen of de begrote goede resultaten van deze bedrijven in de praktijk wel te verwezenlijken zijn. De begroting is immers gebaseerd op een goede bedrijfsleiding voor alle produktierichtingen. De vraag is of één bedrijfsleider van al deze markten zo thuis kan zijn dat hij kan meekomen. Meer en meer wint de opvatting veld dat in de toekomst gespecialiseerde bedrijven het sterkst zullen blijken te staan. Om die reden streeft men ernaar de z.g. ontmenging te verwezenlijken. Een bijzonder bezwaar van bedrijven, zoals model IV en V, is nog dat zij een ongunstige arbeidsfilm hebben. Vooral in de voor- en nazomermaanden bestaat er een grote arbeidsbehoefte. Op deze bedrijven zou nog wel gedacht kunnen worden aan een soort "gedeeld bedrijfsleiderschap", waarbij de tweede arbeidskracht de verantwoordelijkheid voor enkele gespecialiseerde bedrijfsonderdelen draagt.

Slechts een volkomen duidelijk inzicht in de nationaal-economische perspectieven van de verschillende produkten kan uitsluitel geven over de meest-gewenste produktierichtingen op de te vormen bedrijven in Neer. Dit inzicht ontbreekt ons uiteraard en wij zullen daarom moeten volstaan met enkele summiere aantekeningen in aansluiting aan wat hieromtrent reeds in het voorgaande deel dezer paragraaf werd opgemerkt.

De modellen IV en V danken hun gunstige plaats voornamelijk aan de tuinbouwteelten. De vraag is gerechtvaardigd of een bedrijf mag worden gevormd waarin kwetsbare tuinbouwteelten de basis van in het jongste verleden bereikte goede resultaten vormen. In zekere zin geldt hetzelfde voor de varkens- en kippenhouderij. Op het bedrijfsmodel I ontbreken deze produktierichtingen. Wanneer op wat langere termijn bezien de varkens- en kippenhouderij ongunstig beoordeeld wordt, komt het model I gunstig voor de dag, want op de modellen II, III en IV zijn varkens en kippen de basis voor de goede bedrijfsresultaten.

G. Benodigde oppervlakte grond en aantal te vergroten bedrijven

Er dient tenslotte nog een poging te worden gedaan de consequenties van de bedrijfsvergrotingsplannen voor de benodigde oppervlakte grond in cijfers weer te geven. De vraag is of het enquêtemateriaal een mogelijkheid in deze richting geeft.

In de eerste plaats dient dan een beslissing te worden genomen over de gewenste bedrijvenstructuur. Vervolgens dient van de bedrijven die thans nog niet in die structuur passen te worden beoordeeld of ze door vergroting passend gemaakt kunnen worden. Wij raken hier vraagstukken die geheel op het terrein van de uitvoerende organen liggen. Wij volstaan daarom met het geven van enkele berekeningen bij een drietal alternatieve uitgangspunten. Het eerste uitgangspunt is dat alleen

A- en B-boeren voor vergroting in aanmerking komen in verband met de eis dat grondgebruikers met een niet-agrarisch hoofdberoep buiten de plannen vallen. In de tweede plaats nemen wij aan dat alle bedrijven tussen 4 en 15 ha vergroot worden. Wanneer wij bovendien aannemen dat uitsluitend tweemansbedrijven worden gevormd, waarvan 10% van het type V, 40% van het type IV en 50% van het type III, dan leert een berekening dat ± 560 ha grond nodig is (alternatief A). Wanneer wij daarentegen, onder handhaving van de veronderstelling dat alle bedrijven tussen 4 en 15 ha in aanmerking komen, veronderstellen dat er voor de helft tweemansbedrijven en voor de andere helft anderhalfmansbedrijven worden gevormd, blijkt er ± 420 ha nodig te zijn. In dit geval zijn de tweemansbedrijven weer voor 10% van het type V, 40% van het type IV en 50% van het type III gedacht, doch de anderhalfmansbedrijven voor 20% van het type V en 80% van het type III (alternatief B).

Als derde alternatief willen wij uitgaan van de veronderstelling dat alleen de bedrijven tussen 6 en 15 ha in aanmerking komen en voorts dat er weer voor de helft tweemansbedrijven en voor de andere helft anderhalfmansbedrijven worden gevormd, met dezelfde verdeling der typen als in het tweede alternatief (alternatief C). Deze verdeling komt nl. in grote lijnen overeen met de bestaande bedrijfstypenverdeling. Bij de anderhalfmansbedrijven is model III overheersend genomen omdat op dit type de noodzakelijke in- en extensiveringsmogelijkheden het grootst lijken. De veronderstelling dat half om half tweemansbedrijven en anderhalfmansbedrijven worden gevormd is gebaseerd op de veronderstelling dat op tweemansbedrijven gedurende de helft van de generatieduur geen tweede arbeidskracht aanwezig is, die dan van de anderhalfmansbedrijven kan worden aangevuld. Tenslotte is er bij het derde alternatief van uitgegaan dat 1/3 van het aantal voor vergroting in aanmerking komende bedrijven niet vergroot hoeft te worden, omdat deze boeren de vergroting niet kunnen of willen aanvaarden om diverse redenen (financieel zwak, ongeschikt voor groter bedrijf, enz.). Bij dit derde alternatief blijkt ± 130 ha grond nodig te zijn.

In onderstaande tabel is een overzicht gegeven van de bedrijvenstructuur vóór en na de bedrijfsvergroting bij de drie genoemde alternatieven.

Tabel 27

VOORBEELDEN VAN BEDRIJVENSTRUCTUUR VOOR EN NA DE BEDRIJFSVERGROTING

Grootte-klasse in ha	Huidig aantal A- en B-bedrijven volgens enquête	Aantal voor vergroting in aanmerking komende bedrijven, die vergroot zullen worden volgens alternatief			Aantal vergrote bedrijven na de vergroting volgens alternatief			Bedrijvenstructuur na de bedrijfsvergroting volgens alternatief		
		A	B	C	A	B	C	A	B	C
4-5 ha	12	12	12	-	-	-	-	-	-	12 (onverand.)
5-6 "	21	21	21	-	-	-	-	-	-	21 (onverand.)
6-7 "	15	15	15	10	-	11	5	-	11 (Vb)	{ 5 (onverand.) 5 (Vb)
7-8 "	18	18	18	12	-	-	-	-	-	6 (onverand.)
8-9 "	15	15	15	10	11	6	3	11 (V)	6 (V)	{ 5 (onverand.) 3 (V)
9-10 "	7	7	7	4	-	-	-	-	-	3 (onverand.)
10-11 "	7	7	7	5	46	23	11	46 (IV)	23 (IV)	2 (onverand.) + 11 (IV)
11-12 "	9	9	9	6	-	47	22	-	47 (IIIb)	{ 3 (onverand.) 22 (IIIb)
12-13 "	4	4	4	2	-	-	-	-	-	2 (onverand.)
13-14 "	4	4	4	3	-	-	-	-	-	1 (onverand.)
14-15 "	4	4	4	3	-	-	-	-	-	1 (onverand.)
15-16 "	4	-	-	-	59	29	14	4 (onverand.) 59 (III)	4 (onverand.) 29 (III)	{ 4 (onverand.) 14 (III)
Totaal	120							120	120	120

A = 1e alternatief, benodigde oppervlakte ± 560 ha
 B = 2e alternatief, benodigde oppervlakte ± 420 ha
 C = 3e alternatief, benodigde oppervlakte ± 130 ha

Behalve grond is voor deze omschakeling van de bedrijvenstructuur echter ook een zeer grote dosis "voorlichtingsactiviteit" nodig. De bedrijven in de groep 10-12 ha bestaan nl. bij het 2e en 3e alternatief gedeeltelijk uit tweemansbedrijven model IV en gedeeltelijk uit anderhalfmansbedrijven model III. De bedrijfsomschakeling die sommige bedrijven van 6-7 ha moeten doormaken is ook aanzienlijk. Slechts een deel van de bedrijven in deze groep wordt nl. vergroot. De overige moeten met behulp van voorlichting, enz. een passende bedrijfsstructuur op de beschikbare oppervlakte opbouwen.

Het bedrijfsvergrotingsvraagstuk is in het bovenstaande zeer theoretisch behandeld. Het belangrijkste is echter dat twee praktische elementen, die wij o.m. reeds in deel C dezer paragraaf behandelden, duidelijk tot uiting komen: selectie van de te vergroten bedrijven en nazorg (voorlichting, bijstand, enz.) voor de niet-vergrote bedrijven gezamenlijk. Hieronder zijn ook begrepen de bedrijven die door een intensieve voorlichtingsactie hun bedrijfsplan kunnen omvormen, zodat zij op dezelfde oppervlakte grond een bedrijfstype, dat wel sociaal-economisch verantwoord is, kunnen opbouwen.

H. Enkele concluderende opmerkingen

Het is gewenst de grote lijnen van de vrij uitvoerige beschouwingen over de bedrijfsvergroting in deze paragraaf nog eens kort samen te vatten.

Bij de uitvoering van bedrijfsvergrotingsplannen gaat het in de eerste plaats om de verwerving van de benodigde grond en vervolgens om de verdeling van de verworven gronden over de te vergroten bedrijven.

Aan het tweede vraagstuk, dat der verdeling, is verder de meeste aandacht geschonken. Bij deze verdeling wordt op tweeërlei gebied een belangrijke beleidsbeslissing vereist: 1e welke bedrijven komen voor vergroting in aanmerking en 2e tot welke oppervlakte worden deze bedrijven vergroot.

Ten aanzien van de eerste vraag zijn enkele beschouwende opmerkingen gegeven in deel C van deze paragraaf. Deze monden uit in de conclusie dat de keuze der te vergroten bedrijven een zaak van individuele beoordeling der bedrijven zal zijn, waarvoor dit onderzoek objectieve gegevens heeft willen aandragen.

In de delen D t/m G van deze paragraaf wordt tenslotte het vraagstuk van de gewenste bedrijfsgrootte besproken.

Er wordt daarbij vooropgesteld dat het in wezen bij de bedrijfsvergrotingsplannen, dat zijn structuurverbeteringsplannen, niet uitsluitend gaat om de bedrijfsgrootte in hectaren. Het is beslist noodzakelijk ter oplossing van het vraagstuk der gewenste bedrijfsgrootte ook de arbeidsbezetting, de produktierichtingen, kortom de gehele bedrijfsstructuur in ogenschouw te nemen. Wellicht kan men daarom beter spreken van het vraagstuk van de gewenste bedrijfsomvang. Het onderzoek heeft ons bovendien tot de overtuiging gebracht dat het bedrijfsvergrotingsplan ook de onderlinge relaties tussen bedrijven van verschillende grootte en omvang gaat beïnvloeden. Om die reden hebben wij ons afgevraagd of niet een poging moest worden gedaan de gewenste bedrijvenstructuur te benaderen. Onder deze bedrijvenstructuur werd verstaan het geheel van bedrijven in een zodanige onderlinge verhouding dat de beoefening van de landbouw sociaal-economisch verantwoord kan worden genoemd.

Vervolgens is getracht het veelgebruikte begrip "sociaal-economisch verantwoord bedrijf" een zekere inhoud te geven.

Daartoe is van de stelling uitgegaan dat op een economisch verantwoord bedrijf de factoren arbeid, kapitaal, grond, produktieplan en ondernemerschap (wijze van bedrijfsvoering) in een zo gunstig mogelijke verhouding zijn samengebracht. Het sociaal-economisch verantwoorde bedrijf is nu dat bedrijf, dat in een gegeven situatie het economisch verantwoorde bedrijf zo dicht mogelijk benadert. In een gegeven situatie blijkt de mate waarin de bovengenoemde 5 "variabelo" factoren veranderbaar zijn sterk te worden beperkt door tal van omstandigheden van historische en sociale aard.

In deel D van deze paragraaf zijn deze omstandigheden nader omschreven. In deel E zijn vervolgens, aan de hand van de verkregen inzichten over de omstandigheden zoals die in Neer zijn, een aantal bedrijfsmodellen gevormd. Hierbij moest dus de variabiliteit van de 5 "variabele" factoren beperkt worden. Met name in het produktieplan werd nog variatie opengelaten, zodat 5 bedrijfsmodellen werden onderzocht. Ten einde een globaal inzicht te krijgen in de consequenties van een verdergaande mechanisatie werd ook aangegeven, welke gevolgen een trekker of een melkmachine voor het bedrijfsmodel (en dus voor de bedrijfsoppervlakte) kan hebben. In deze geest is ook aandacht aan tuinbouwbedrijfsmodellen besteed. Ten einde te kunnen beoordelen welke van de gevormde bedrijfsmodellen sociaal-economisch het meest verantwoord zijn werden bedrijfsbegrotingen opgesteld. Deze methode heeft in dit verband naast vele voordelen ook nadelen: de begrotingstechniek laat beoordeling op lange termijn niet toe, terwijl over de onderlinge relaties tussen diverse kosten- en opbrengstencomplexen in het bedrijfsmodel vrij veel onzekerheid heerst. Wij willen de begrotingen dan ook als niet meer dan een illustratie van de bedrijfsmodellen beschouwen. Het grote nut van de bedrijfsmodellen zoals die zijn ontworpen, is hierin gelegen dat zij een leidraad voor de bevoegde instellingen kunnen vormen bij het ontwerpen van de gewenste bedrijvenstructuur en dus ook bij het bepalen van de benodigde oppervlakte.

Verschillende voor- en nadelen van de onderscheidene modellen en de variaties daarop (een- of tweemansbedrijven, ontmenging, enz.) zijn in deel F behandeld. Hier is met name de vraag van de verschuivingen in de bedrijvenstructuur (aanpassingsproblemen tussen een- en tweemansbedrijven, e.d.) belicht. Deze beschouwingen hebben tot de conclusie geleid dat het niet zonder meer mogelijk is één bedrijfsmodel als het meest gewenste te bestempelen. Het is overigens ook zo, dat deze keuze aan de beleidsinstellingen dient te worden voorbehouden, die dan ook andere dan de genoemde overwegingen in de beslissing kunnen betrekken. Om deze reden is dan ook in het rapport geen uitspraak gedaan over de gewenste bedrijvenstructuur en zelfs niet over het meest gewenste bedrijfsmodel. In deel G van deze paragraaf is echter wel bij een drietal alternatieven berekend hoeveel grond het scheppen van een bepaalde bedrijvenstructuur vraagt. Deze berekeningen zijn dus louter als illustratie bedoeld, doch laten heel duidelijk zien, dat het vraagstuk van de bedrijfsvergroting niet alleen een kwestie van grond is, doch ook van interne bedrijfsorganisatie (kwaliteit bedrijfsvoering, produktieplan, hoeveelheid kapitaal en arbeid).

Wij moeten de in deze paragraaf gegeven berekeningen met voorzichtigheid hanteren.

De boeren, die na afloop der ruilverkaveling hun nieuwe bedrijven moeten voeren, zijn tenslotte de beslissende "factoren". Zij zullen ongetwijfeld veel bedrijfseconomische en technische voorlichting krijgen, doch slechts als zij deze weten toe te passen in het bedrijf, zoals dat vóór hen ligt, zal men op goede resultaten mogen hopen.

§ 8. Openbare nutsvoorzieningen

De gegevens over de aanwezigheid van waterleiding en electriciteit in § 11 van Hoofdstuk II tonen aan waar er nog verbeteringen kunnen worden aangebracht. De in het kader van de ruilverkaveling ontworpen plannen geven verder geen aanleiding in dit rapport speciale aandacht aan dit technische vraagstuk te geven.

§ 9. Verplaatsing van bedrijven en krotopruijing

Zoals bekend bestaan in het ruilverkavelingsgebied plannen tot verplaatsing van bedrijven. Het meest voor stichting van nieuwe boerderijen in aanmerking komende deel van het blok is het n.w. deel. Dit gebied zal na ontsluiting en verbetering van de waterbeheersing zeer geschikt zijn voor vestiging. Als zovele van dergelijke vroeger geïsoleerde gebieden heeft de streek echter bij de bevolking niet zo'n gunstige klank. Bij de enquête werd naar aanleiding van de vragen over de houding ten opzichte van bedrijfsverplaatsing steeds de aandacht op dit onontsloten gebied gevestigd. Dit bleek velen af te schrikken, zoals ook uit de cijfers in tabel 23 valt af te leiden.

De verplaatsing van bedrijven is ook van belang in verband met de verbetering van de gebouweninrichting. Hoewel hierover geen cijfers zijn verzameld, is toch de algemene overtuiging, ook van de boeren zelf, dat voor bepaalde bedrijven verbeteringen dringend geboden zijn.

32 landbouwers en 3 grondgebruikers uit de C-groep stonden bij de enquête niet afwijzend tegenover verplaatsing van hun bedrijf. Reeds werd opgemerkt dat aan de gegeven antwoorden geen al te grote waarde mag worden gehecht. Het is echter gebleken, bij nadere beschouwing, dat de jongere bedrijfshoofden op de wat grotere bedrijven het sterkst in deze groep vertegenwoordigd zijn. Hieruit mag wellicht geconcludeerd worden dat de bedrijfsverplaatsing sociaal gezien, nog een zo grote stap is dat alleen de jongere onafhankelijke boeren een positieve instelling hier tegenover kunnen opbrengen.

Men dient ook te bedenken dat de animo om naar het vrijwel "ledige" gebied tussen Neer en Helden te verhuizen van de mensen uit Neer aanvankelijk niet erg groot zal zijn, omdat deze overgang in hun ogen vrijwel zeker een vermindering van de contacten met het dorp ten gevolge zal hebben. De gemeenschap in Neer is juist gekenmerkt door een groot aantal contacten en een tamelijk sterke onderlinge samenhang, zodat deze overgang velen niet aantrekkelijk voorkomt. Het onderdeel "boerderijverplaatsing" op het ruilverkavelingsprogramma zal dus niet, zonder deze moeilijkheden te overwinnen, kunnen worden verwezenlijkt. Wij hebben bovendien dit vraagstuk niet gezien uit een oogpunt van financiering. De investeringen, die de nieuwe bedrijfsgebouwen met zich mee zouden brengen vormen voor velen een hinderpaal. Gegevens over de financiële draagkracht zijn weliswaar niet voorhanden, maar uit tijdens het onderzoek opgedane indrukken valt te leren, dat men tegen investeringen voornamelijk gevoelsmatige bezwaren heeft. Ook aan deze kant van het verplaatsingsvraagstuk dient aandacht te worden geschonken door middel van gerichte voorlichtingsactiviteit.

In de tot dusver bekende plannen is niet in een systematische "krotopruijing" voorzien. Kwantitatieve gegevens over de toestand der woningen zijn ook niet bij dit onderzoek verzameld. Mocht men in het kader van de ruilverkavelingswerken toch tot woningverbetering, c.q. sanering over willen gaan, dan zullen bovengenoemde financieringsbezwaren ook naar voren komen. In de volgende paragraaf worden over deze aspecten nog enige algemene opmerkingen gemaakt.

§ 10. Financiële aspecten

In de gedachtenwereld van de bevolking neemt het financiële aspect van de ruilverkaveling een zeer voornane plaats in. Dit verschijnsel is op zichzelf niet merkwaardig, daar in vrijwel alle ruilverkavelingsgebieden de kosten als het grootste bezwaar worden aangevoerd.

Volgens de voorlopige begroting van kosten, die opgenomen is in het rapport van de Centrale Cultuurtechnische Commissie, zal de ruilverkaveling Neer f. 5.270.000,- kosten. 25% van de totale kosten zal ten laste van de gezamenlijke eigenaren komen. Dit betekent, dat volgens deze raming (die bij wijziging van de plannen tijdens de uitvoering nog kan worden verhoogd) de eigenaren gemiddeld een jaarlijkse ruilverkavelingsrente moeten verwachten van + f. 30,- per ha gedurende 30 jaar. Men dient te bedenken, dat deze last in individuele gevallen aanzienlijk hoger kan zijn, wanneer b.v. ontginningen zijn uitgevoerd.

In het geval van bedrijfsvergroting en boerderijverplaatsing b.v. moet het ten laste van de eigenaar komende deel in de boerderijbouwkosten en de kosten van de extra-toegedeelde grond geheel in de vorm van ruilverkavelingsrente worden opgebracht. Een boerderij die f. 60.000,- kost en waarin 50% gesubsidiëerd wordt kost de eigenaar f. 1.500,- per jaar in de vorm van ruilverkavelingsrente.

Bij de bedrijfsbegrotingen van de bedrijfsmodellen in § 7 E kon met de ruilverkavelingsrente geen rekening worden gehouden. Het is echter duidelijk dat deze rente een vrij zware last op de vergrote bedrijven kan leggen. De kosten van de bedrijfsvergroting en eventuele boerderijverplaatsing kunnen het best worden gedragen door de grootste bedrijven. Ook dit is dus een reden bij voorkeur niet een te geringe oppervlakte na te streven bij de bedrijfsvergrotingsplannen. Wegens het ontbreken van verdere gegevens omtrent de financiële positie moeten wij dit onderwerp, helaaa, verder laten rusten.

Tijdens de enquête is wel enige aandacht besteed aan de opvattingen die er leefden ten aanzien van investeringsplannen enz. Het bekende verschijnsel dat men huiverig is om geld te lenen kon ook in Neer gesignaleerd worden. 82 bedrijfshoofden uit de A- en B-groep gaven te kennen in de naaste toekomst min of meer serieuze plannen tot het doen van investeringen te hebben. Het ging hierbij om stalverbeteringen, kippenhokken, nieuwe werktuigen, e.d. Slechts 6 personen meenden voor deze plannen geld te lenen, de overige wilden deze investeringen uit "eigen middelen" bekostigen.

Uit de grote bereidheid om "eigen middelen", die niet nader gespecificeerd werden, aan te wenden voor het investeren in de bedrijven mag uiteraard geen conclusie ten aanzien van de financiële positie van de bedrijven worden getrokken. In verband met het meegedeelde in hoofdstuk III over het gebrek aan zakelijke instelling bij vele boeren is het echter wel duidelijk dat de voorlichting

en de nazorg zich ook op het financiële terrein zullen moeten uitstrekken. De indruk bestaat dat financiële problemen geen hinderpalen zullen zijn bij de uitvoering der ruilverkaveling, mits door een tactvolle voorlichting de opvattingen van de betrokkenen over deze problemen worden "gemoderniseerd". Moderniseren vatten wij hier op in die zin dat de boeren zakelijker tegenover het financieringsprobleem gaan staan en het bedrijf meer als een economische eenheid gaan zien.

§ 11. M a a t s c h a p p e l i j k e a s p e c t e n

De ruilverkaveling is in beginsel een zuiver technische aangelegenheid, doch het is duidelijk, dat zij vele sociale aspecten heeft. Het belangrijkste is hierbij dat de enigszins gesloten agrarische groep ten gevolge van de uitvoering der ruilverkaveling in korte tijd geconfronteerd wordt met een groot aantal veranderingen op technisch gebied, of, om het concreter te zeggen, met een verandering van de woonruimte. Er bestaat een nauw verband tussen de sociale groep en haar woonruimte.¹⁾ Deze relatie is tweezijdig: er gaat een invloed uit van de sociale groep op de woonruimte, doch ook omgekeerd van de woonruimte op de groep. Wij behoeven dit niet uitvoerig te analyseren doch menen te mogen constateren dat de ruilverkaveling maatschappelijke aspecten heeft en dat deze een uitgesproken gunstige gelegenheid is om bepaalde maatschappelijke aanpassingen gelijktijdig met de uitvoering te doen plaats hebben. Hiervoor zal de nodige "moeite" moeten worden gedaan. Het is dan ook wel haast overbodig te zeggen dat in het raam van de agrarisch-sociale voorlichting door de plaatselijke organisaties een grote activiteit kan worden ontwikkeld in de periode van de uitvoering der ruilverkaveling.

Op een aantal vraagstukken willen wij hier in dit verband in het kort de aandacht vestigen. Het is nl. niet de opzet van dit rapport om de algemene maatschappelijke aspecten van een ruilverkaveling uiteen te zetten. Wij beperken ons derhalve bewust tot enkele details die in het gebied Neer van belang geacht kunnen worden.

Wij hebben gezien dat in het verleden een groot aantal veranderingen in het grondgebruik plaats had. Los land bijpachten was een mogelijkheid om de bedrijfsgrootte aan te passen aan het beschikbare aantal arbeidskrachten. Aangenomen moet worden dat na de ruilverkaveling de "beweeglijkheid" van het grondgebruik aanzienlijk zal afnemen. Dit zal niet zonder invloed blijven op de opvolgingsgewoonten. Ook al onder invloed van de ingevoerde algemene ouderdomsvoorziening zal de overdracht van de bedrijven aan de opvolgers eerder plaats hebben.

De instelling van de boeren t.o.v. pacht- en eigendomsvraagstukken en opvolgingsgewoonten zal aan wijziging onderhevig zijn. In het kader van de agrarisch-sociale voorlichting zou hieraan aandacht moeten worden geschonken, omdat deze vragen nauw de beroepskeuze en de overgang naar niet-agrarische beroepen voor boerenzoons raken. Deze laatstgenoemde problemen zijn reeds door de desbetreffende organisaties in behandeling genomen.

Zeere moeilijke vragen liggen er op het terrein der (e)migratie (Luxemburg, Noordoostpolder) die ertoe zouden kunnen bijdragen het aantal bedrijven langs vrijwillige weg te verminderen.

1) E.W.Hofstee in "Cultuurtechniek en Samenleving", blz. 372.

Men komt hier al geheel in het persoonlijke vlak. De ruilverkaveling- annex bedrijfsvergroting zal ongetwijfeld deze individuele problematiek oproepen.

Nog ingewikkelder zijn de maatschappelijke aspecten verbonden aan de vraag naar werkgelegenheid voor de opgroeiende generatie in Neer. De landbouw zal niet verder kunnen worden uitgebreid, hoogstens geïntensiveerd. Daardoor zal er voor velen uit de landbouwsector werk in andere bedrijfstakken moeten worden gevonden. Moet Neer geïndustrialiseerd worden, met tot gevolg een toeneming van de groep der niet-agriculteurs in de tot dusver geheel agrarische samenleving? Hier liggen behalve maatschappelijke ook technische vragen voor de ruilverkavelingsorganen, men denke b.v. aan de beschikbaarstelling van gronden voor dit doel. Welke invloed zal er op de agrarische groep uitgeoefend worden door de toenemende groep niet-agriculteurs, al of niet blijvend in Neer? Zal de landbouwbevolking meer gaan openstaan voor invloeden van buiten de eigen groep?

Wij hebben de maatschappelijke aspecten van een eventuele industrialisatie hiermede slechts aangeduid. Detailonderzoek zal in voorkomende concrete gevallen verdere oplossingen moeten aangeven.

Tenslotte wijzen wij op het vraagstuk der bedrijfsvergroting al of niet samengaand met boerderijverplaatsing. De bedrijfsvergroting brengt met zich mee dat een groep kleine boeren wordt omgevormd tot een groep boeren die een flink bedrijf hebben. Dit is derhalve niet alleen een vraagstuk van technische aard doch ook van sociale. Wordt de groep vergrote boeren aanvaard binnen de bestaande gemeenschap? Kunnen zij zich aanpassen aan de zakelijker basis waarop hun bedrijf wordt geschoeid? Hoe zal de relatie tussen de bestaande gemeenschap en de naar buiten het dorp verplaatste gezinnen worden? Zal de noodzakelijke vermindering van het aantal kleine bedrijven (b.v. door uitkopen) sociale spanningen oproepen, doordat de oudere en kleinere boeren het een en ander als een sociale degradatie ervaren? Welke invloed zal de individualisering die van de bedrijfsvergroting en boerderijverplaatsing uitgaat op het verenigings- en gemeenschapsleven uitoefenen? In zekere zin ligt in deze vragen reeds het antwoord opgesloten. De vrij sterk gesloten gemeenschap in Neer, waar het boeren voor een belangrijk deel nog als een manier van leven wordt beschouwd in plaats van als een economische aangelegenheid, zal met het vraagstuk van de bedrijfsvergroting en haar maatschappelijke gevolgen wel enige moeite hebben. Wij drukken ons met opzet voorzichtig uit, omdat het proces gelukkig niet plotseling verloopt. De ruilverkaveling vergt enige jaren van uitvoering en in deze tijd kan veel gedaan worden om de gesignaleerde problemen op maatschappelijk gebied op te vangen. Dat daarbij een grote wil tot medewerking bij de bevolking aanwezig is, is een groot voordeel te achten.

HOOFDSTUK V

SLOTBESCHOUWINGEN

In dit rapport is een poging gedaan de structurele veranderingen, die de plattelandssamenleving in het ruilverkavelingsgebied "Neer" in de komende jaren zal ondergaan te analyseren en de gevolgen ervan voor die samenleving te voorzien.

In de eerste plaats is er sprake van structurele wijzigingen, die van buitenaf op de samenleving in Neer inwerken. Deze wijzigingen treden reeds op en zullen zich ook in de toekomst blijven manifesteren. Gedoeld wordt op de industrialisatie als algemeen verschijnsel, doch in het bijzonder in Zuid- en Midden-Limburg en op de toenemende urbanisering, d.i. het verschijnsel van de toenemende invloed van geestelijke en materiële zaken uit de stedelijke sfeer op het platteland.

In de tweede plaats zijn er structurele hervormingen die van binnenuit de samenleving in Neer beroeren. De belangrijkste is in dit verband ongetwijfeld de ruilverkaveling, die tot doel heeft de produktieomstandigheden in de landbouw, de belangrijkste bestaansbron in de Neerse samenleving, te verbeteren.

De hier bedoelde structurele hervormingen en veranderingen werken in het algemeen op lange termijn en bovendien gelijktijdig. Het is daarom niet eenvoudig de invloed van de verschillende wijzigingen los van elkaar te bezien. In het licht van dit enigszins beperkte resultaat willen wij hier over enkele aspecten van de structurele hervormingen in de plattelandssamenleving en de landbouw van Neer nog enkele opmerkingen maken (1, 2 en 3) en voorts een paar punten uit het onderzoek van commentaar voorzien (4, 5, 6, 7 en 8).

1. De belangrijkste structurele ontwikkeling, die van buiten op de samenleving in Neer inwerkt is de toenemende industrialisatie. Ons interesseert in het bijzonder de invloed op de landbouw; de industrie kan het overschot aan arbeidskrachten uit de landbouwsector opnemen. Wij konden constateren dat in Neer de invloed van de industriële ontwikkeling in Zuid- en Midden-Limburg duidelijk waarneembaar was bij de landbouwbevolking. Het is uiteraard moeilijk te constateren of het gehele arbeidsoverschot uit de landbouw reeds is afgevloeid. Bovendien blijken nog verscheidene personen naast een niet-agrarisch hoofdberoep landbouwwerkzaamheden uit te oefenen. Het vraagstuk van deze kleine (landbouw-)nevenbedrijfjes zal met het toenemen van de industriële "zuigkracht" naar alle waarschijnlijkheid sterk op de voorgrond komen. Bij de uitvoering van de ruilverkaveling kunnen in dit verband praktische vraagstukken rijzen, zoals: moeten deze kleine grondgebruikers rondom het dorp worden geconcentreerd of moet men ze verspreid tussen de landbouwbedrijven hun grond toedelen, opdat bij eventuele opheffing der bedrijfjes deze gronden gemakkelijk tot een doelmatige spontane bedrijfsvergroting kunnen bijdragen. Er bestaat dus een bepaalde samenhang tussen de industrialisatie en de ruilverkaveling.

Het pendelvraagstuk houdt onmiddellijk verband met het voorgaande. Welke omvang van de pendel is noodzakelijk c.q. toelaatbaar, over welke afstand kan de pendel zich uitstrekken? Dienen de uit de landbouw afgevloeide beroepspersonen niet-agrarische werkgelegenheid in Neer of buiten Neer (in steden of industriedorpen) te krijgen? Deze vragen dienen beantwoord te worden. Het gaat hierbij om het toekomstig karakter van de samenleving in Neer: moet Neer een landbouwdorp blijven of zich ontwikkelen

tot een geïndustrialiseerde plattelandsgemeente. Dit onderzoek kan hierover geen uitsluitsel geven. Men zal dit nl. in samenhang met de ontwikkeling van de nabuurdorpen moeten bezien. Het actuele vraagstuk van de gewenste omvang van plattelandsdorpen komt hierbij eveneens aan de orde. Wij menen uit deze beschouwing te mogen constateren dat het antwoord op de vraag hoe de industrialisatie op de samenleving in Neer gaat inwerken van belang is voor de uitvoering van de cultuurtechnische werken. Naast het reeds genoemde voorbeeld kan hierbij ook nog gedacht worden aan het onttrekken van dicht bij het dorp gelegen gronden aan hun agrarische bestemming (ten behoeve van dorpsuitbreiding en industrievestiging) en aan het verwijderen van landbouwbedrijfsgebouwen uit de dorpskom.

2. Een eveneens zeer belangrijke ontwikkeling die op de sociale structuur van de gehele samenleving inwerkt is de toenemende urbanisering. Men kan over deze ontwikkeling verschillend oordelen, ontkennen kan men ze echter niet. Met name het landbouwende deel van de bevolking zal ten gevolge van de ruilverkaveling in versneld tempo de urbanisering ondergaan. De ruilverkaveling stimuleert de communicatie tussen stad en platteland en verhoogt het inkomenspeil van de landbouwbevolking. Het urbaniseringsproces houdt onder meer in dat de plattelandsbevolking de vergelijkingsmaatstaf voor haar sociale positie steeds meer zal zoeken in de stedelijke samenleving. In de eerste plaats zal men kunnen zien dat een achterstand in inkomen steeds minder geaccepteerd wordt. Dit kan ongewenste radicaliseringsprocessen tot gevolg hebben. Het is, helaas, niet mogelijk concreet aan te geven met welke stedelijke inkomensgroepen de boerenbevolking zich vergelijkt en dus ook niet hoe groot de verschillen nog zijn. In de tweede plaats zien wij op de dorpen een toenemende belangstelling voor "moderne verworvenheden", zoals huishoudelijk comfort, 48-urige of kortere werkweek met daaraan verbonden nieuwe vormen van vrijetijdsbesteding enz.

De positie van de landbouwbevolking in de sociale structuur wordt dus door het urbaniseringsproces beïnvloed. Vooral sedert de laatste paar jaren is men zich ervan bewust geworden dat de ruilverkaveling-nieuwe-stijl deze ontwikkeling versnelt. Ten gevolge van dit inzicht is een activiteit ontstaan, die men agrarisch-sociale voorlichting noemt. Deze activiteit, die zich bij de agrarische standorganisaties ontplooit, heeft o.m. ten doel de plattelandsbevolking voor te bereiden op de versnelde ontwikkeling die zij ten gevolge van de ruilverkaveling zal doormaken. Daarbij staat men niet stil bij de ruilverkaveling, doch men houdt bewust ook de industrialisatie en de urbanisering in het oog. Het behoeft wel geen betoog, dat wij voor de agrarisch sociale voorlichting in Neer een grote taak zien. Bij ons onderzoek bleek nl. zeer duidelijk dat de bevolking in Neer en met name de landbouwbevolking nog onvoldoende inzicht in de structurele hervormingen had.

De bespreking van dit punt willen wij besluiten met de opmerking, dat dat deel van het onderzoek wat betrekking had op de sociale structuur en de welvaartsniveaus nog verdere verdieping zou behoeven.

3. Het doel van de ruilverkaveling kan omschreven worden als het wijzigen van de produktieomstandigheden, zodanig dat deze voor een lange reeks van jaren een verbeterde produktie mogelijk maken. Het produktiepatroon moet daartoe in vele gevallen worden aangepast aan de nieuwe omstandigheden. Ten einde deze aanpassing te kunnen onderzoeken, dient eerst de huidige situatie geanalyseerd te worden.

Bedrijfstype, bouwplan, graslandgebruik, bedrijfsinrichting, werktuigeninventaris, veestapel, de kwaliteit der bedrijfsleiding, enz. zijn in het rapport uitvoerig beschreven. Het algemene beeld dat uit deze beschrijving naar voren komt is niet ongunstig, hoewel het ook niet in alle opzichten als gunstig kan worden aangemerkt.

Overheersend is het gemengde gezinsbedrijf, met op een betrekkelijk geringe oppervlakte cultuurgrond een vrij intensieve bedrijfsvoering, waarin varkens- en kippenhouderij, naast vollegrondstuinbouwteelten de belangrijkste produktierichtingen zijn. De bedrijven hebben derhalve een vrij gecompliceerde structuur en de indruk bestaat dat de bedrijfsleiderskwaliteit hiervoor niet altijd voldoende is. Door het voorkomen van arbeidstoppen worden nog te veel arbeidskrachten aan de bedrijfjes gebonden. De uitrusting met moderne werktuigen is pover en de bedrijfsinrichting laat nog op verschillende punten te wensen over. Na de uitvoering van de ruilverkaveling hoopt men een zo modern mogelijk ingericht landbouwgebied te kunnen opleveren.

De voorlichtingsdiensten zullen met vrucht kunnen streven naar een verbetering van de bedrijfseconomische inzichten onder de boeren, met name op het gebied van mechanisatie, stalverbetering, veevoeding en arbeidsmethoden. De goed geleide bedrijven zullen na de ruilverkaveling ongetwijfeld de beste kansen krijgen.

Een vraagstuk dat de bijzondere aandacht zal opeisen wordt gevormd door de bedrijfsopvolgingsgewoonten. Men zal in de toekomst moeten streven naar een volledige aanpassing van het aantal opvolgers aan het aantal vrijkomende bedrijven, zodat een van de belangrijkste oorzaken van bedrijfssplitsingen wordt weggenomen. In dit verband zij ook gewezen op de consequenties van het tijdelijk meewerken van de opvolger op het bedrijf. In die tijd moet de interne bedrijfsorganisatie aan de verhoging van het arbeidsaanbod op het bedrijf worden aangepast. Dit vraagstuk is gedeeltelijk van bedrijfseconomische en gedeeltelijk van sociale aard. De landbouwvoorlichtingsdiensten zullen naar onze mening aan dit punt in samenwerking met de agrarisch-sociale voorlichtingsdeskundigen van de standsorganisatie aandacht moeten schenken.

Zowel de ruilverkaveling als de industrialisatie zullen de werkgelegenheid in Neer beïnvloeden. Aan beschouwingen over de toekomstige ontwikkeling van de werkgelegenheid (zowel in de landbouw als daarbuiten) zijn in dit rapport geen kwantitatieve gegevens toegevoegd, omdat het nut daarvan voor een zo klein gebied als het onderhavige gering is. Enigszins betrouwbare prognoses over de ontwikkeling van de werkgelegenheid dienen zich over niet te beperkte en min of meer een economische eenheid vormende gebieden uit te strekken. Wij willen daarom volstaan met enige kwalitatieve opmerkingen. De uitvoering van de ruilverkaveling zal een tijdelijke verruiming van de werkgelegenheid in de agrarische sfeer geven. Gewaakt moet echter worden tegen het wekken van grote verwachtingen in deze. Na de ruilverkaveling zal er op de landbouwbedrijven gelegenheid zijn tot verdere mechanisatie; dit zal ongetwijfeld op den duur tot het afnemen van de agrarische werkgelegenheid leiden. Hierdoor wordt duidelijk dat de ruilverkaveling de afvloeiing naar niet-agrarische beroepen van boerenzoons kan stimuleren.

Wij menen op deze plaats ook in het kort melding te moeten maken van het feit dat het onderzoek zich niet heeft kunnen uitstrekken over de vraag hoe de financiële positie van de landbouwbedrijven is. Het inzicht in deze situatie zou bijzonder verhelderend kunnen zijn bij de behandeling van de vraag welke mogelijkheden er in het gebied zelf aanwezig zijn om de structurele hervormingen te financieren. Wij hebben ons moeten bepalen tot

enkele kwalitatieve opmerkingen. Bij volgende onderzoekingen dient dit punt grotere aandacht te krijgen.

Tenslotte willen wij graag de vraag opwerpen of het ook voor de ruilverkaveling Neer niet nuttig zou zijn als dit gebied tot streekverbeteringsgebied werd verklaard. Een dergelijk project brengt nl. een bijzonder nuttige bundeling van krachten met zich mee. Een goede samenwerking tussen de talrijke organen en organisaties die bij de structurele hervormingen betrokken zijn is zeer te wensen.

4. Het vraagstuk van de bedrijfsvergroting heeft in het onderzoek een grote plaats ingenomen, waardoor wellicht de evenwichtige opbouw van het rapport enigszins is verstoord. Niettemin zijn wij tot de conclusie gekomen dat de vergaande uitwerking van het bedrijfsvergrotingsvraagstuk noodzakelijk is geweest, omdat op dit moeilijke gebied nog weinig onderzoek was verricht.

Er is een poging gedaan een methodiek te ontwerpen, die in voorkomende gevallen ook in andere onderzoekingen kan worden gebruikt. De ontworpen methodiek is in het rapport toegepast op de situatie in Neer.

Het betreurenswaardige verschijnsel doet zich nu voor dat de in het rapport ontwikkelde gedachten over de behandeling van het bedrijfsvergrotingsvraagstuk niet aan de praktijk getoetst zullen kunnen worden, daar inmiddels bekend is geworden, dat de oppervlakte voor bedrijfsvergroting beschikbare grond zeer gering zal zijn. Bij het beoordelen van de in het rapport gegeven beschouwingen dient men er derhalve wel rekening mee te houden, dat deze omstandigheid niet bekend was. Wij zijn overigens van mening, dat gebrek aan grond de methodiek van het onderzoek naar de meest-gewenste bedrijfsgrootte niet mag beïnvloeden.

5. Bij de behandeling van het vraagstuk van de bedrijfsvergroting is de meeste aandacht geschonken aan de gewenste bedrijfsgrootte. Er zijn daartoe zo volledig mogelijke beschrijvingen gegeven van een aantal bedrijfsmodellen. Van elk model zijn de oppervlakte cultuurgrond, de veebezetting, het arbeidseffect, de arbeidsbezetting, de mechanisatiegraad, het produktieplan, enz. beschreven. Dergelijke modellen hebben het grote voordeel dat de organisatie van het gehele bedrijf wordt getoond met al zijn onderlinge relaties.

Bij de vorming van de modellen zijn een aantal factoren als "invariabelen" ingebouwd. De hiervoor gebezigde argumenten zijn uitvoerig in het rapport beschreven. In grote lijn kwam deze argumentering neer op het historische en sociale gronden beperken van de "variabiliteit" van vijf factoren, die tezamen een landbouwbedrijf vormen. De aan het model gestelde eisen, die pas in de toekomst na de ruilverkaveling vervuld kunnen worden zijn eveneens uitvoerig behandeld. De belangrijkste voorwaarde in dit verband is de eis van een verhoging van het arbeidseffect met $\pm 30\%$. Voor het gebied Neer, waar het gemiddelde arbeidseffect momenteel reeds vrij hoog ligt, is dit een tamelijk zware eis, die in de modellen is opgenomen.

De bedoeling van het vormen van de bedrijfsmodellen is geweest de uitvoerende organen van de ruilverkaveling een keuzemogelijkheid te geven voor het richten van het beleid. Wij menen te mogen concluderen dat de modellen, die, naar de oppervlakte cultuurgrond gezien, variëren van 22 ha (tweemansakkerbouwbedrijf met trekker) tot $1\frac{1}{2}$ ha (glastuinbouwbedrijf) ruimschoots de gelegenheid geven tot het maken van een keuze. Van de eigenlijke keuze hebben wij ons in het rapport onthouden. Nu zal het duidelijk zijn dat het niet noodzakelijk is bij de eventuele vergroting van bedrijven nauwkeurig de in één der modellen aangegeven structuur aan te houden.

De aangegeven verhouding van bouw- en grasland zal bijvoorbeeld lang niet altijd aangehouden kunnen worden, doordat de grond zich er niet voor leent. De consequenties hiervan voor de bedrijfsoppervlakte zijn evenwel niet groot. Bij gebruikmaking van de modellen als richtlijn voor het beleid dient dit te worden overwogen.

Wij hopen intussen in het rapport duidelijk te hebben gemaakt dat het niet alleen gaat om de vraag hoe groot de bedrijven zijn, doch ook om de wijze waarop de bedrijven gevoerd worden. Voor de opvoering van de kwaliteit der bedrijfsvoering is veel en vooral bedrijfseconomische voorlichting noodzakelijk.

6. Ondanks het feit dat wij ons niet in speculaties over de toekomstige ontwikkeling willen begeven, hebben wij toch in § 7 F van hoofdstuk IV enkele punten genoemd waarmee bij de keuze tussen de bedrijfsmodellen op wat langere termijn gezien rekening moet worden gehouden. Wij vatten deze hieronder nog eenmaal samen:
 - a. op gezinsbedrijven is in het algemeen in de loop der jaren niet sprake van een constant arbeidsaanbod; de bedrijven moeten zich dus op een of andere wijze daaraan aanpassen (b.v. door in- of extensivering). Het model, waarop deze wijzigingen in het arbeidsaanbod het best kunnen worden opgevangen, verdient bij de keuze de voorkeur;
 - b. in de toekomst zal naar veler overtuiging een veelvoudig gemengd bedrijf niet meer goed mee kunnen, omdat van de bedrijfsleiders de noodzakelijke gespecialiseerde kennis en ambitie op zoveel terreinen niet mogen worden verwacht. Vermoedelijk verdienen in dit verband bedrijven, waarop akkerbouw met rundveehouderij en tuinbouw gecombineerd voorkomen, geen aanbeveling. Een combinatie van een dezer produktierichtingen met varkens- en kippenhouderij ligt naar het zich laat aanzien, iets gemakkelijker, mede in verband met de spreiding van de arbeidsbehoefte over het jaar;
 - c. de opgestelde bedrijfsbegrotingen geven een inzicht in de rentabiliteitsverhoudingen van de verschillende modellen voor één jaar. Op lange termijn gezien zouden wij met veranderingen in de rentabiliteit van verschillende produktierichtingen rekening moeten houden, doch dat kan alleen op nationale of internationale schaal geschieden. Helaas is over dergelijke ontwikkelingen niets concreets te zeggen. Wij zouden slechts als onze verwachting willen uitspreken dat bedrijven met een niet te geringe oppervlakte cultuurgrond zich het best aan eventueel zich wijzigende marktverhoudingen zullen kunnen aanpassen;
 - d. in de komende jaren zal er, onafhankelijk van de bedrijfsvergroting, ongetwijfeld een sterke ontwikkeling der mechanisatie te zien zijn; daarnaast zullen ook de loonwerkersbedrijven in belangrijkheid toenemen. Vooral het eerste zal op de grotere bedrijven van belang worden (geschat werd dat de invoering van een trekker bij gelijkblijvende arbeidsproduktiviteit een bedrijfsvergroting van ± 2 ha nodig zou maken op de grotere bedrijven).

Wij menen dat deze 4 punten aanleiding geven tot de volgende conclusie. Wanneer de bedrijfsvergroting inderdaad gezien wordt als een project op lange termijn, zal het goed zijn de daarbij te vormen bedrijven niet te klein te maken, omdat op de kleinste bedrijven de noodzakelijke aanpassingen waarschijnlijk moeilijker

zullen verlopen dan op de grotere. Bovendien zullen er in elk project bij de uitvoering der plannen naast de te vormen grotere altijd kleinere bedrijven blijven bestaan.

7. Men zou zich kunnen afvragen of ter beantwoording van de vraag naar de gewenste bedrijfsgrootte niet een andere weg moet worden gevolgd, nl. die waarbij uitgegaan wordt van "idealtypische" bedrijfsmodellen. Deze modellen zou men zich moeten voorstellen, werkend onder zeer gunstige cultuurtechnische omstandigheden, volledig uitgerust met werktuigen, die over + 20 jaar normaal zullen zijn, met geheel nieuw ingerichte gebouwen en een produktieplan aangepast aan een beperkte arbeidsbezetting (i.v.m. werktijdverkorting, toeneming van werk door loonwerkersbedrijven e.d.). Voorts zouden de "idealtypische" modellen gespecialiseerde bedrijven kunnen voorstellen. Van deze modellen zou moeten worden vastgesteld of ze op lange termijn een gunstige rentabiliteit vertonen. Vervolgens zal dan voor elk praktisch bedrijfsvergrotingsproject moeten worden nagegaan in hoeverre men de eisen van het "Ideaaltype" moet verzachten. Het voordeel van een dergelijke methode is ongetwijfeld dat men gedwongen wordt zich te beraden over de uiteindelijk meest gewenste structuur van de landbouwbedrijven op lange termijn (b.v. 20 jaar). Wij zijn echter van mening dat het speculatieve element in een dergelijke beschouwingwijze te groot is. Om die reden hebben wij, hoewel er uit theoretisch oogpunt aantrekkelijke kanten aan de methode der "Ideaaltype"-ontwikkeling zijn, ons bepaald tot de hierboven geschetste methodiek van het vormen van bedrijfsmodellen uitgaande van bepaalde omschreven beperkingen ontleend aan de bestaande situatie.

8. Ter inleiding van de behandeling van het vraagstuk van de gewenste bedrijfsgrootte werd gesteld dat het in wezen ging om de gewenste bedrijvenstructuur in het ruilverkavelingsgebied. Uiteindelijk moesten wij tot de conclusie komen dat het niet mogelijk was de gewenste bedrijvenstructuur zodanig te omschrijven dat het begrip hanteerbaar werd voor de uitvoerende instellingen. Er werden wel een drietal voorbeelden gegeven van de bedrijvenstructuur na uitvoering van bedrijfsvergroting en de daarvoor benodigde oppervlakte grond. Het bleek evenwel niet doenlijk de dynamische ontwikkeling, die de bedrijvenstructuur vertoonde, bevredigend te beschrijven.

De vraag rijst nu, of met het zoeken naar een gewenste bedrijvenstructuur niet te ver gegrepen is. Zo ja, dan zou bij een eventueel volgend onderzoek het begrip niet verder behoeven te worden gehanteerd. Wij menen echter dat dit niet het geval is.

Verder onderzoek naar de factoren, die de bedrijvenstructuur beheersen, zal noodzakelijk zijn. Ten aanzien van de aantallen bedrijven van verschillend model in een bepaald gebied zal men daarbij o.m. de geschiktheid van de grond, de arbeidsvoorziening van de bedrijven ten opzichte van elkaar, de bekwaamheid en de ambities van de boeren in het gebied en de ontwikkeling van de afzetmogelijkheden van verschillende produkten in het onderzoek moeten betrekken.

LIJST VAN GRAFIEKEN TUSSEN DE TEKST

1. Historische ontwikkeling bedrijfsgrootteklassen
2. Gemiddelde bedrijfsgrootte
3. Vergroting en verkleining van bedrijven naar eigendom/pachtverhoudingen
4. Vergroting en verkleining van bedrijven naar herkomst van het bedrijf
5. Bedrijven ingedeeld naar bedrijfsgrootte
6. Bedrijven ingedeeld naar de grootte van het arbeidsaanbod
7. Bedrijven ingedeeld naar arbeidseffect
8. Gewenste bedrijfsgrootte (alleen voor die bedrijven, waar vergroting gewenst werd)
9. Gewenste vergroting (ingedeeld naar gezinssamenstelling)
10. Gewenste vergroting (ingedeeld naar categorieën van aanwezige arbeidskrachten)

ONTWIKKELING VAN DE BEDRIJVEN EN DE CULTUURGROND

Gebied	Jaar	Aantal bedrijven ≥ 1 ha	Percentage bedrijven in de grootteklasse				Oppervlakte cultuurgrond van de bedrijven ≥ 1 ha	Gemiddelde bedrijfs-grootte in ha van de bedrijven ≥ 1 ha
			1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	> 20 ha		
Gemeente Neer	1910	249	84	11	3	2	977	3,7
	1921	244	75	17	5	3	1052	4,3
	1930	233	64	27	5	4	1198	5,1
	1947	223	55	31	11	4	1369	6,1
	1950	222	50	36	10	4	1343	6,0
	1955	201	44	39	13	4	1347	6,7
Landbouw-gebied Noord-Limburg	1910	11910	70	19	8	3	60072	5,0
	1921	12157	65	22	10	3	69658	5,7
	1930	12536	56	26	13	4	79825	6,4
	1947	12225	47	30	18	5	91830	7,5
	1950	11976	45	32	18	5	90618	7,6
	1955	11062	42	33	21	4	91737	7,7
Provincie Limburg	1910	20864	69	19	8	4	113258	5,4
	1921	20620	66	21	10	4	116726	5,7
	1930	20450	59	25	12	4	126658	6,2
	1947	19410	49	29	17	5	140970	7,3
	1950	18842	46	31	17	5	139366	7,4
	1955	18696	44	32	19	5	141765	7,6

Bron: Directie van de Landbouw 1910, 1921 en 1930

C.B.S.- Landbouwtellingen 1947, 1950 en 1955

HET AANTAL BEDRIJVEN NA/R HOOFDBERCEP EN GROOTTEKLASSE

Grootte- klasse	A	B	C	D	A + B	Totaal
< 1 ha	-	-	4	5	-	9
1 - 2 ha	1	1	18	11	2	31
2 - 3 ha	11	3	11	1	14	26
3 - 4 ha	9	1	5	-	10	15
4 - 5 ha	9	3	3	1	12	16
5 - 6 ha	17	4	-	-	21	21
6 - 7 ha	15	-	-	1	15	16
7 - 8 ha	17	1	1	1	18	20
8 - 9 ha	15	-	1	-	15	16
9 -10 ha	6	1	-	-	7	7
10 -11 ha	5	2	-	-	7	7
11 -12 ha	8	1	-	-	9	9
12 -13 ha	4	-	-	-	4	4
13 -14 ha	4	-	-	-	4	4
14 -15 ha	4	-	-	-	4	4
≥ 15 ha	16	-	-	-	16	16
Totaal	141	17	43	20	158	221
< 3 ha	12	4	33	17	16	66
3 - 5 ha	18	4	8	1	22	31
5 - 7 ha	32	4	-	1	36	37
7 - 9 ha	32	1	2	1	33	36
9 -11 ha	11	3	-	-	14	14
11 -13 ha	12	1	-	-	13	13
≥ 13 ha	24	-	-	-	24	24
Totaal	141	17	43	20	158	221
< 5 ha	30	8	41	18	38	97
5 -10 ha	70	6	2	2	76	80
10 -15 ha	25	3	-	-	28	28
≥ 15 ha	16	-	-	-	16	16
Totaal	141	17	43	20	158	221

Bron: L.E.I.-enquête 1957

DE OPFERVLAKTE CULTUURGROND NAAR HOOFDBEROEP EN GROOTTEKLASSE ¹⁾

Grootte-klasse	A	B	C	D	A + B	Totaal
< 1 ha	-	-	270	246	-	516
1 - 2 ha	145	136	2306	1580	281	4167
2 - 3 ha	2867	765	2664	212	3632	6508
3 - 4 ha	3061	381	1660	-	3442	5102
4 - 5 ha	3851	1297	1346	427	5148	6921
5 - 6 ha	9329	2222	-	-	11551	11551
6 - 7 ha	9886	-	-	675	9886	10561
7 - 8 ha	12719	752	700	729	13471	14900
8 - 9 ha	12897	-	866	-	12897	13763
9 -10 ha	5669	985	-	-	6654	6654
10 -11 ha	5165	2142	-	-	7307	7307
11 -12 ha	9069	1106	-	-	10175	10175
12 -13 ha	4989	-	-	-	4989	4989
13 -14 ha	5369	-	-	-	5369	5369
14 -15 ha	5803	-	-	-	5803	5803
≥ 15 ha	36677	-	-	-	36677	36677
Totaal	127496	9786	9812	3869	137282	150963
< 3 ha	3012	901	5240	2038	3913	11191
3 - 5 ha	6912	1678	3006	427	8590	12023
5 - 7 ha	19215	2222	-	675	21437	22112
7 - 9 ha	25616	752	1566	729	26368	28663
9 -11 ha	10834	3127	-	-	13961	13961
11 -13 ha	14058	1106	-	-	15164	15164
≥ 13 ha	47849	-	-	-	47849	47849
Totaal	127496	9786	9812	3869	137282	150963
< 5 ha	9924	2579	8246	2465	12503	23214
5 -10 ha	50500	3959	1566	1404	54459	57429
10 -15 ha	30395	3248	-	-	33643	33643
≥ 15 ha	36677	-	-	-	36677	36677
Totaal	127496	9786	9812	3869	137282	150963

Bron: L.E.I.-enquête 1957

DE AARD VAN HET NEVENBEROEP OP DE B-BEDRIJVEN

Grootte-klasse	Aantal bedrijfs-hoofden	van wie met nevenberoep:					
		kuiken-broeder of op-fokker	melk-rijder	grond-werk en an-dere loon-dienst	handel en loon-werk	wet-houder	veerman, vuilnis-rijder
0- 5 ha	8	1	-	1	3	1	2
5-10 ha	6	1	-	2	3	-	-
10-15 ha	3	-	1	2	-	-	-
Totaal	17	2	1	5	6	1	2

DE AARD VAN HET HOOFDBEROEP OP DE C-BEDRIJVEN

Grootte-klasse	Aantal bedrijfs-hoofden	van wie met hoofdberoep					
		grond-werker, landar-beider enz.	in de handel	in de industrie	in het ambacht	in het bouwvak	overige beroepen
0- 5 ha	41	14	6	5	3	5	8
5-10 ha	2	1	-	1	-	-	-
Totaal	43	15	6	6	3	5	8

Bron: L. E. I.-enquête 1957

Bijlage 5

LEEFTIJDOPBOUW, HUWELIJKSLEEFTIJD EN LEEFTIJD BIJ HET ZELESTANDIG WORDEN VAN HET BEDRIJFSHOOFD

Deelgroep	Aantal bedrijfs- hoofden	van wie in de leeftijdsklassen					Gem. leeftijd bij enquête in jaren	Gehuwde mannelijke bedrijfs- hoofden				
		<25 jr.	25-35 jr.	35-45 jr.	45-55 jr.	55-65 jr.		aan- tal	van wie zelfstar- dig geworden		gem. huwe- lijks- leeft. i/jaren	gem. leeft. v/zelfst. worden in jaren
									voor gelijk met	na		
0 - 5 ha	38	-	4	7	9	14	26	6	14	6	32	33
5 - 10 ha	76	1	2	15	30	14	67	13	45	9	33	34
10 - 15 ha	28	-	3	3	12	5	27	3	21	3	32	33
≥15 ha	16	-	2	3	4	4	11	1	9	1	32	33
totaal	158	1	11	28	55	37	131	23	89	19	33	33
Groep C	43	1	5	12	17	4	39	6	28	5	32	32
Groep D	20	-	-	-	1	6	13	5	5	3	33	30

Bron: L.E.I.-enquête 1957.

ONDERWIJS VAN DE MANNELIJKE BEDRIJFSHOOFDEN EN ECHTGENOTEN

D e e l g r o e p	Aantal mannelijke bedrijfs- hoofden	van wie						Aantal echtgenoten van bedrijfs- hoofden	van wie				
		zonder voortgezet onderwijs		met voortgezet onderwijs in de vorm van					zonder vervolgonderwijs		met vervolgonderwijs in de vorm van:		
		voortgezet onderwijs	a.l.c. of a.tb.c.	l.l.s.	l.w.s.	andere agrar. cursussen	niet-agrar. onderw.		huish.-cursussen	huish.-school	agrarische cursussen	u.l.o	
Groepen A+B	< 5 ha	11	23	-	1	-	-	26	14	4	6	-	2
	5 - 10 ha	24	44	4	3	1	-	67	36	18	11	2	-
	10 - 15 ha	6	18	1	2	1	-	26	11	8	5	2	-
	≥ 15 ha	-	7	3	4	-	1	12	3	4	5	-	-
	totaal	41	92	8	10	2	1	131	64	34	27	4	2
Groep C	< 35 jaar	1	5	2	2	1	-	8	1	2	4	-	1
	35 - 45 jaar	3	19	3	3	-	-	20	3	7	9	1	-
	45 - 55 jaar	10	36	2	3	1	-	47	26	9	9	3	-
	55 - 65 jaar	13	22	-	2	-	-	34	17	12	4	-	1
	≥ 65 jaar	14	10	1	-	-	1	22	17	4	1	-	-
Groep C	43	23	1	1	-	2	39	26	7	5	1	-	-
Groep D	14	4	-	-	-	2	13	11	2	-	-	-	-

Bron: L.E.I.-enquête 1957.

HET ONDERWIJS VAN DE ZOONS VAN 15 JAAR EN OUDER

Doelgroep	Aantal gezinnen met zoon van ≥ 15 jaar	In de landbouw werkende zoon van wie					Buiten de landbouw werkende zoon van wie					totaal			
		aantal	zonder onderwijs	met onderwijs in de vorm van			aantal	zonder onderwijs	met onderwijs in de vorm van			aantal studeren-den	aantal zieken, invaliden, militairen enz.		
				i.w.s. of tb.w.s.	l.l.s. of l.tb.s.	a.l.c. of a.tb.c.			speciale l- of tb-cursus	niet-agrarisch onderwijs	landbouw- dag-derwijs			landbouw- cursus- onderwijs	technisch dag- onderwijs
< 3 ha	7	8	-	6	2	-	1	2	1	1	1	1	1	1	-
3-5 "	8	6	2	1	2	-	1	1	1	2	2	2	2	2	1
5-7 "	13	11	3	5	3	-	2	1	4	2	2	2	2	2	1
7-9 "	22	27	5	12	8	-	3	3	7	2	3	2	2	2	3
9-11 "	8	15	4	3	8	-	1	1	1	3	1	1	1	1	1
11-13 "	6	13	1	2	2	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1
≥ 13 "	17	35	1	10	9	2	-	-	-	2	1	2	1	9	2
totaal	81	115	16	47	34	2	2	12	7	16	14	9	2	17	8
Groep C	13	8	3	2	2	-	1	8	1	1	7	2	-	3	2
Groep D	15	5	1	-	2	-	2	17	-	3	8	6	5	1	2
Groepen															
15-19 jaar	.	38	9	27	1	-	1	4	1	3	13	3	1	15	1
20-24 "	.	43	5	15	13	1	2	6	3	4	6	2	-	5	9
25-29 "	.	23	2	6	12	-	2	8	2	9	4	3	3	-	1
30-34 "	.	14	-3	4	6	1	-	9	2	3	3	5	1	2	1
35-39 "	.	8	-	2	5	-	-	3	-	1	-	3	2	-	-
≥ 40 "	.	2	1	-	1	-	-	7	-	-	1	1	-	-	-

Bron: L.E.I.-enquête 1957.

ONDERWIJS VAN MEEWERKENDE ZOCNS, WIER VADER GLEN VOORTGEZET ONDERWIJS HEEFT GINTEN

Deelgroep	Aantal mannelijke bedrijfs- hoofd- zonder voortgezet onderwijs	van wie							met niet-agrarisch onderwijs
		zonder meewerkende zoons	met meewerkende zoons				met niet-agrarisch onderwijs		
			zonder landb. onderwijs	a.l.c.	l.l.s.	l.w.s.		speciale cursussen	
Groepen									
	< 5 ha	11	9	2	-	-	-	-	-
	5-10 ha	24	7	1	7	2	1	1	-
	10-15 ha	6	1	-	2	-	-	-	-
	≥ 15 ha	-	-	-	-	-	-	-	-
	to taal	41	17	3	9	2	1	-	-
Groep C		16	13	1	-	1	-	-	1
Groep D		8	7	-	-	-	-	-	1
Totaal		65	37	4	9	3	1	-	2

Bron: L.E.I.-enquête 1957

Deelgroep	Groepen A + B				Groepen C + D				
	aantal zoons ≥ 15 jr.	waarvan: niet werkend i/d lb. of tb. na eerst in de l.o. na eerst in de landbouw te hebben gewerkt			aantal zoons ≥ 15 jr.	waarvan: niet werkend i/d lb. of tb. na eerst in de l.o. na eerst in de landbouw te hebben gewerkt			
		werkend in de landbouw of tuinbouw 1)	niet werkend van of onderwijs af	niet werkend en school- gaand (niet agr. onderwijs)		werkend in de landbouw of tuinbouw 1)	niet werkend van of onderwijs af	niet werkend en school- gaand (niet- agr. onderwijs)	
Grootte- klasse	< 3 ha	8	2	1	66	9	36	16	5
	3-5 "	6	3	3	7	3	1	1	2
	5-7 "	11	3	3	2	-	-	1	1
	7-9 "	27	2	4	2	1	1	-	-
	9-11 "	15	9	1	-	-	-	-	-
	11-13 "	13	1	2	-	-	-	-	-
	≥ 13 "	35	2	11	-	-	-	-	-
Totaal	in aantal	115	22	25	77	13	38	18	8
	in %	58	11	12	100	17	49	24	10
Leeftijds- klasse	15-19 jaar	34	9	11	18	4	9	1	4
	20-24 "	40	4	11	17	3	8	3	3
	25-29 "	20	5	-	12	3	3	5	1
	30-34 "	14	2	3	12	-	7	5	-
	35-39 "	6	-	-	10	2	6	2	-
	≥ 40 "	1	2	-	8	1	5	2	-
Belangrijkste vorm van vervolg- onderwijs	al of niet speciale landb.-of tuinb.-cursus lagere landb. of tuinb.-school landb.-of tuinb.-intersch. lagere technische school technische cursus u.l.o. niet-agrarisch middelbaar onderwijs hoger onderwijs overig onderwijs geen onderwijs na l.o.	36	1	-	9	4	-	4	1
	gehuwd	15	6	-	21	1	15	5	-
	ongetrouwd	100	16	25	56	12	23	13	8
Gezins- samenstelling	met kinderen < en ≥ 15 jr. alle kinderen ≥ 15 jr. doch niet ≥ 25 jr. alle kinderen ≥ 25 jr.	-57	8	15	26	5	14	3	4
	alle kinderen < en ≥ 15 jr.	46	13	10	24	4	10	7	3
	alle kinderen ≥ 25 jr.	12	1	-	27	4	14	8	1

1) eventueel met niet-agrarisch nevenberoep.

Bron: L.E.I.-enquête 1957.

L.E.I. 1457

BEZICHEIDEN VAN DE INWCNENDE ZCCNS VAN 15 JAAR EN OUDER

Deelgroep	Aantal inwonende zoons ≥ 15 jr.	Aantal zoons van ≥ 15 jaar, werkend in de landbouw:				Aantal zoons van ≥ 15 jaar, niet in de landbouw werkend:						Aantal niet-werkende zoons van ≥ 15 jaar	
		in tootaal	op onderneming	zelfstandig	loon-dienst	overige beroepen in de landbouw	in tootaal	in de nijverheid	in de am-bacht	in hot in-handel en ver-keer	in een ver-zorgd beroep		in overige beroepen buiten de landbouw
Groepen A + B	< 3 ha	7	1	-	1	-	5	-	3	1	-	-	1
	3-5 ha	4	1	-	-	-	6	-	2	1	-	-	2
	5-7 ha	11	-	-	-	-	7	-	6	1	-	-	4
	7-9 ha	26	1	-	1	-	12	-	1	5	-	-	-
	9-11 ha	11	1	-	-	-	9	-	2	1	-	3	-
	11-13 ha	11	2	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-
≥ 13 ha	30	2	-	1	-	6	-	-	-	1	-	4	
totaal	147	100	8	3	2	47	2	15	9	1	3	11	
Groep C	28	7	3	-	-	21	-	9	4	-	-	4	
Groep D	24	4	4	-	-	20	-	8	3	-	-	2	
Groepen A + B + C + D	15-19 jaar	38	-	-	1	-	32	-	18	4	1	-	7
	20-24 jaar	67	32	-	-	27	2	6	6	6	-	9	
	25-29 jaar	37	14	-	1	-	16	-	5	4	2	-	
	30-34 jaar	16	7	-	1	-	9	-	2	2	-	-	
	35-39 jaar	6	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	
≥ 40 jaar	3	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	
totaal	199	111	15	3	2	88	2	32	16	1	3	17	

Bron: L.E.I.-enquête 1957

BEZIGHEDEN VAN DE UITWONENDE ZOONS VAN 15 JAAR EN OUDER

Deelgroep	Aantal uitwonende zoons > 15 jaar	Aantal zoons van > 15 jaar, werkend in de landbouw:				Aantal zoons van > 15 jaar, niet in de landbouw werkend:					Aantal niet werkende zoons van > 15 jaar		
		In totaal	zelfstandig	loon-dienst	overige beroepen in de landbouw	In de nijverheid	In het ambacht	in handel en verkeer	in een verzorgend beroep	in overige beroepen buiten de landbouw			
Groepen A + B	< 3 ha	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	3-5 "	2	1	1	-	4	-	-	-	-	-	-	1
	5-7 "	4	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3
	7-9 "	9	1	1	-	1	1	5	1	-	-	-	-
	9-11 "	13	4	4	-	1	2	3	2	-	-	-	1
	11-13 "	6	2	1	-	1	2	-	-	-	-	-	2
> 13 "	13	5	1	-	4	-	-	1	-	-	-	7	
totaal	53	15	6	4	5	9	3	8	4	-	-	14	
Groep C	4	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	1	1
Groep D	21	1	1	-	-	3	10	2	-	4	-	1	1
Groepen A+B+C+D	15-19 jaar	8	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	8
	20-24 "	11	3	3	-	8	1	-	2	-	-	5	5
	25-29 "	16	2	1	1	14	4	3	4	2	-	1	1
	30-34 "	24	7	3	2	17	2	6	6	-	1	2	2
	35-39 "	11	4	2	-	2	2	3	-	-	-	2	-
	> 40 "	8	1	1	-	-	3	2	-	-	-	2	-
totaal	78	17	7	5	5	12	14	10	4	5	-	16	

Bron: L.E.I.-enquête 1957.

De werkgemeente is:	Buiten de landbouw werkende zoons van 15 jaar en ouder wonend in de gemeente van onderzoek				inwonend				uitwonend					
	totaal aantal	inwonend		uitwonend		aantal	werkend in		werkend in		aantal	werkend in		overige be-roepen
		alleen huishouding	huish. + ouderl. bedrijf	+ werkster	thuis		de nijverheid	handel en verkeer	overige be-roepen	de nijverheid		handel en verkeer	overige be-roepen	
de woongemeente	69	3	9	1	28	10	13	18	10	5	3			
een aangrenzende gemeente	15	13	25	5	11	1	2	1	1	-	-			
een verder gelegen gemeente	34	3	21	1	12	8	8	6	5	-	1			
Aantal buiten de landbouw werkende zoons \geq 15 jaar wonend in de gemeente van onderzoek	118	20	65	7	51	19	23	25	16	5	4			

Bron: L.E.I.-enquête 1957.

BEZICHTEN VAN DE INWONENDE DOCHTERS

Deelgroep	Aantal	thuis				van wie				winkel-juffrouw	overige be-roepen	niet-werkend
		alleen huishouding	huish. + ouderl. bedrijf	+ werkster	dienst-bode	winkeljuffrouw	overige be-roepen	niet-werkend				
									alleen huishouding			
Groep A + B	25	3	9	1	4	1	2	5	2	5		
< 5 ha	53	13	25	5	1	3	5	1	5	1		
5-10 ha	35	3	21	1	1	-	5	4	5	4		
10-15 ha	14	1	10	-	-	-	1	2	1	2		
\geq 15 ha	127	20	65	7	6	4	13	12	13	12		
totaal	21	4	6	2	4	-	3	2	3	2		
Groep C	23	1	11	6	-	-	4	1	4	1		
Groep D	171	25	82	15	10	4	20	15	20	15		
Totaal	84	11	52	5	6	1	4	5	4	5		
huishoudschool	29	5	12	3	-	-	9	-	9	-		
huish.- of naaicursus	3	-	-	-	-	-	3	-	3	-		
opleiding voor verpleegster of kraamverz.	8	1	-	-	-	-	3	-	3	-		
u.l.o.	2	-	-	-	-	-	1	-	1	-		
kweekschool	2	-	-	-	-	-	1	-	1	-		
overig onderwijs	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
geen onderwijs	43	8	18	7	4	3	-	3	-	3		

Bron: L.E.I.-enquête 1957.

UITWONENDE DOCHTERS

Deelgroep	Ongehuwde dochters				Gehuwde dochters						
	aan- tal	dienst- bode	van wie vorpleeg- ster + kreaam- verzorgster	in overige bc- roepen	aan- tal	in land- of tuinbouw		in de nijver- heid	in overige bc- roepen	onbe- kend	
						zelf- stan- dig	in loon- dienst				
Groepen A + B	8 13 3 5 29	7 5 1 - 13	1 5 1 2 9	- 1 1 - 2	5 16 6 10 37	- 8 3 10 21	1 1 - - 2	4 3 - - 7	- 1 2 - 3	- - 1 - 1	
Groep C	5	3	1	-	3	-	-	-	2	-	
Groep D	4	3	-	-	27	6	1	13	2	1	
Totaal	38	19	10	2	67	27	3	20	7	2	
huishoudschool	9	7	-	1	24	16	1	1	2	1	
huish.- of naaicursus enz.	3	2	-	1	6	2	1	1	1	-	
opleiding voor ver- pleegster of kr.vorz.	8	-	8	-	2	1	-	-	1	-	
u.l.o.	3	1	2	-	2	-	-	-	2	-	
kweekschool	4	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
overig onderwijs	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	
geen onderwijs	11	9	-	-	32	8	1	17	1	1	

Bron: L.E.I.-enquête 1957

DE BEDRIJVEN NAAR CATEGORIE VAN AANWEZIGE ARBEIDSKRACHTEN

Deelgroep	Aantal bedrijven	Aantal bedrijven, waar het arbeidsaanbod bestaat uit:										
		zonder enige andere hulp		met vreemde arbeidskrachten		met alleen dochters		al of niet met hulp van dochters				
		met vreemde arbeidskrachten	zonder vreemde arbeidskrachten	met vreemde arbeidskrachten	zonder vreemde arbeidskrachten	met 1 zoon	met 1 zoon met vreemde arb.kracht	zonder vreemde arb.kracht	zonder vreemde arb.kracht met meer zoons	met vreemde arb.kracht	met vreemde arb.kracht	
Groepen A + B	16 22 36 33 14 13 24	3 7 11 6 2 2 -	7 8 11 4 2 4 .7	- 1 1 1 1 -	1 2 3 - 1 -	3 3 7 14 5 2 7	1 - 1 4 - 2 1	1 - 1 4 - 2 1	1 1 1 3 3 3 5	1 1 1 1 1 1 1	1 1 1 1 1 1 1	- - 1 1 - - 4
	158	31	43	4	41	9	17	6				
Groep C	33 8 - 2	20 5 - 1	5 1 - 1	- - - -	4 - - -	3 1 - -	1 - - -	1 - - -	- 1 - -	- - - -	- - - -	- - - -
	43	26	7	4	4	1	1	1	1	1	1	-
Groep D	17 1 1 1	6 - - -	2 1 - -	- - - -	3 - - -	4 - - -	1 - - -	1 - - -	1 - - -	1 - - -	1 - - -	- - - -
	20	6	3	2	4	1	1	1	1	1	1	-
Totaal	221 100	63 29	53 24	6 3	49 22	11 5	19 8	6 3	19 8	19 8	19 8	6 3

Bron: L.E.I.-enquête 1957

DE BEDRIJVEN NAAR CATEGORIE VAN AANWEZIGE ARBEIDSKRACHTEN

Groepen A + B

Deelgroep	Aantal be- drijven	Aantal bedrijven, waar het arbeidsaanbod bestaat uit bedrijfschoofd, al of niet met hulp van de echtgenote:										
		zonder enige andere hulp	met vreemde arbeids- krachten		met alleen dochteren		al of niet met hulp van dochters		met 1 zoon		met meer zoons	
			zonder vreemde arb.kr.	met vreemde arb.kr.	zonder vreemde arb.kr.	met vreemde arb.kr.	zonder vreemde arb.kr.	met vreemde arb.kr.	zonder vreemde arb.kr.	met vreemde arb.kr.	zonder vreemde arb.kr.	met vreemde arb.kr.
Arbeids- effect in standaard- uren per volwaardige arb.kracht	14 21 14 23 28 24 31	1 2 2 6 5 5 10	9 2 2 5 8 8 8	- 1 - - 3 - -	- 2 - - 1 1 3	- 5 6 6 8 8 8	- 1 - - 2 - -	1 2 1 2 2 - 1	3 6 3 2 - - 3	- 1 - 1 1 2 1	- 1 - 1 1 2 1	
Arbeids- aanbod per 100 ha cult.grond in volw.arb.kr.	62 47 29 10 10	18 8 3 2 -	17 6 11 4 5	1 2 1 - -	2 3 1 - 1	14 18 7 2 -	2 4 2 - 1	4 6 4 1 2	4 6 4 1 2	4 - - 1 1	4 - - 1 1	
Arbeids- behoefte per 1 ha cult.grond in standaard- uren	64 33 17 12 32	15 4 5 2 5	15 9 4 2 13	1 1 1 1 -	3 1 - - 3	15 9 5 6 6	2 5 1 - 1	9 4 1 - 3	4 - - 1 1	4 - - 1 1		

Bron: L.E.I.-enquête 1957

DE BEDRIJVEN NAAR GEZINSSAMENSTELLING EN CATEGORIE VAN AANWZIGE ARBEIDSKRACHTEN 1)

Gezinssamenstelling	Aantal- be- drijven	Aantal bedrijven, waar het arbeidsaanbod bestaat uit: bedrijfschoofd, al of niet met hulp van de echtgenote:					
		zonder enige andere hulp	met vreemde arbeids- krachten	met alleen dochter met		al of niet met hulp van dochters	
				zonder vreemde arb.kr.	met vreemde arb.kr.	zonder vreemde arb.kr.	met meer zoons met vreemde arb.kr.
Ongehuwd of gehuwd en geen kinderen	45	16	29	-	-	-	-
Alle kinderen < 15 jaar	56	33	22	-	1	-	-
Kinderen zowel < als ≥ 15 jaar	61	9	-	7	2	25	11
Alle kinderen ≥ 15 jaar doch niet ≥ 25 jaar	39	3	2	5	2	14	7
Alle kinderen ≥ 25 jaar	20	2	-	2	2	9	1
Totaal	221	63	53	14	6	49	19
						11	6

1) Betreft alle beroepsgroepen.

Bron: L.E.I.-enquête 1957

B E D R I J F S O P V O L G I N G

Deelgroep	Aantal bedrijven	Bedrijven waarop omtrent de bedrijfsopvolging een duidelijk antwoord werd verkregen				Bedrijven waarop omtrent de bedrijfsopvolging geen duidelijke uitspraak werd gegeven				Bedrijven waar geen opvolger aanwezig is:					
		opvolger is 1 zoon of eventueel ander familielid		opvolger is meer dan 1 zoon of ander familielid		vermoedelijke opvolger is 1 zoon of ander familielid		vermoedelijk is opvolger meer dan 1 zoon of ander familielid		aantal	bedrijfs- hoofd ge- huwd zonder kinderen	bedrijfs- hoofd ongehuwd		oppervl. cultuur- grond van deze bedrijven in ha	
		aantal	reeds mee- werkend	nog niet mee- werkend	aantal	reeds mee- werkend	nog niet mee- werkend	< 45 jaar	> 45 jaar			> 45 jaar			
Groepen A + B	1-3 ha	5	4	-	1	3	1	2	7	8	2	2	2	19	
	3-5 "	6	4	2	-	9	2	5	35	7	-	4	2	27	
	5-7 "	14	6	7	1	15	4	8	90	7	1	2	2	42	
	7-9 "	17	12	-	5	11	1	8	87	5	1	1	2	42	
	9-11 "	14	4	-	1	9	2	7	88	-	-	-	-	-	
	11-13 "	13	2	1	2	6	1	5	69	2	2	-	-	25	
	>13 "	24	2	-	9	9	1	7	190	4	1	3	-	82	
	totaal	158	63	34	10	19	8	42	566	33	7	6	12	8	237
	niet afwijzend tegenover	101	44	24	8	12	3	32		14	4	1	7	2	
	wel bedrijfs- vergroting	57	19	10	2	7	5	10		19	3	5	5	6	
oppervl.cultuur- grond in ha	1375	248	61	263	572	54	412	566		65	28	102	42	237	
Groep C	aantal	43	4	1	-	3	3	15	76	6	1	2	3	10	
	niet afwijzend tegenover	15	2	1	-	1	5	7		-	-	-	-		
	wel bedrijfs- vergroting	28	2	-	-	2	10	8		6	1	2	3		
	oppervl.cultuur- grond in ha	98	5	-	7	12	6	42	76		1	2	7	10	
	aantal	20	8	2	1	5	4	-	12	4	-	2	-	6	
Groep D	niet afwijzend tegenover	2	-	-	1	1	-	-		-	-	-	-		
	wel bedrijfs- vergroting	18	7	2	1	4	-	-		4	-	2	-	2	
	oppervl.cultuur- grond in ha	40	2	2	2	18	5	-	12	-	1	-	5	6	

PACHT- EIGENDOMSVERHOUDING

Deelgroep	Aantal bedrijven	Aantal bedrijven met do grond		Oppervlakte grond in ha	Percentage grond	
		geheel in eigendom	> 50 % gepacht		in eigen-dom	ge-pacht
Groepen A + B	< 3 ha	6	4	45	58	42
	3-5 ha	3	1	91	60	40
	5-7 ha	3	4	226	56	44
	7-9 ha	3	6	292	47	53
	9-11 ha	-	2	143	49	51
	11-13 ha	-	3	157	39	61
	≥ 13 ha	1	4	496	39	61
totaal	16	24	1450	46	54	
Groep C	43	10	108	53	47	
Groep D	20	-	41	65	35	
Totaal	221	33	1599	47	53	

Bron: L.E.I.-enquête 1957

PACHT- EIGENDOMSVERHOUDING NAAR BEDRIJFSONDERDEEL

Deelgroep	Oppervlakte cultuurgrond	Bouwland			Grasland			Tuinland		
		oppervlakte	waarvan in %		oppervlakte	waarvan in %		oppervlakte	waarvan in %	
			eigen-dom	ge-pacht		eigen-dom	ge-pacht		eigen-dom	ge-pacht
Groepen A + B	< 3 ha	39,13	23,38	53	47	47	53	9,81	55	45
	3-5 ha	85,90	52,29	65	35	36	64	12,92	66	34
	5-7 ha	214,37	146,79	54	46	51	49	19,30	63	37
	7-9 ha	263,68	171,61	45	55	36	64	13,73	69	31
	9-11 ha	139,61	80,52	59	41	32	68	4,97	81	19
	11-13 ha	151,64	92,10	36	64	33	67	6,34	85	15
	≥ 13 ha	478,49	292,37	37	63	36	64	17,28	55	45
totaal	1372,82	859,06	46	54	37	63	84,35	64	36	
Groep C	98,12	67,49	44	56	53	47	13,88	71	29	
Groep D	38,69	20,72	59	41	53	47	7,46	92	8	
Totaal	1509,63	947,27	46	54	38	62	105,69	67	33	

Bron: L.E.I.-enquête 1957

AARD VAN DE VERPACHTERS

Doelgroep	Oppervl. gepachte grond in ha	Percentage grond gepacht van												in-stellingen
		ouders		schoonouders		andere familie		vreemden		land-bouwer	niet-land-bouwer	in-stellingen		
		land-bouwer	niet-land-bouwer	land-bouwer	niet-land-bouwer	land-bouwer	niet-land-bouwer							
Grond, gepacht met schriftelijk pachtcontract	groepen < 3 ha	16	-	-	-	19	-	29	10	26				
	3-5 ha	9	-	-	-	2	-	13	27	49				
	5-7 ha	17	-	-	-	15	-	16	25	27				
	7-9 ha	19	-	-	-	2	-	6	52	21				
	9-11 ha	15	-	-	-	20	-	8	15	42				
	11-13 ha	20	-	-	-	9	-	1	30	29				
	≥ 13 ha	7	-	-	-	1	-	1	78	13				
	totaal	13	-	-	-	6	-	5	53	22				
	groep C	32	1	-	-	-	-	34	29	23				
	groep D	4	-	-	-	-	-	-	89	11				
Grond, gepacht zonder schriftelijk pachtcontract	groepen < 3 ha	12	0	-	-	5	1	7	53	22				
	3-5 ha	-	-	-	-	10	-	32	50	-				
	5-7 ha	-	-	-	-	12	-	25	33	11				
	7-9 ha	15	-	-	-	10	-	34	28	8				
	9-11 ha	-	-	-	-	12	-	11	46	12				
	11-13 ha	-	-	-	-	40	-	13	36	-				
	≥ 13 ha	36	-	-	-	5	-	53	28	11				
	totaal	12	-	-	-	12	2	25	31	9				
	groep C	19	-	-	-	5	-	37	24	8				
	groep D	10	-	-	-	-	-	22	30	48				
totaal	267	-	-	-	11	1	26	31	10					

Bron: L.E.I.-enquête 1957

DUUR VAN DE PACTVERHOUDINGEN

Groep	Aantal pachtverhoudingen	Waarvan										voor onbepaalde tijd	van onbekende duur
		al verlopen	Lopend tot					1961	1962 of later	1960	1959		
			1957	1958	1959	1960	1961						
A + B	1108	12	37	33	67	76	310	429	79				
C	120	1	-	23	3	13	14	44	10				
D	34	2	1	2	-	-	5	19	1				
Totaal	1262	15	38	58	70	89	330	492	90				

Bron: L.E.I.-enquête 1957

GEBOUWEN, INGEDEELD NAAR EIGENDOM EN PACT

Deelgroep	Aantal bedrijven	Aantal bedrijven met					
		woonhuis		in eigendom		bedrijfsgebouwen	
		in eigendom	gepacht	in eigendom	gepacht	in eigendom	gepacht
100% eigendom	16	15	1	15	1	1	1
≥50% eigendom	66	65	1	66	-	-	-
>50% gepacht	52	40	12	39	13	13	13
100% gepacht	24	3	21	3	21	21	21
totaal	158	123	35	123	35	35	35
100% eigendom	22	22	-	20	-	-	-
≥50% eigendom	17	17	-	17	-	-	-
>50% gepacht	15	14	1	13	1	1	1
100% gepacht	9	1	7	1	7	7	7
totaal	63	54	8	51	8	8	8

Bron: L.E.I.-enquête 1957

GECEEVENS OMTRENT DE VERPACHTTE GROND

Bijlage 24

Deelgroep	Aantal verpachte kavels	waarvan op een afstand van				Opper- vlakke verpachte grond	waarvan				Oppervlakte verpacht aan		Aantal ver- nachters
		< 2 km	2-4 km	4-6 km	≥ 6 km		opp. bouw- land	opp. gras- land	opp. tuin- grond	woeste grond	familie	vreemden	
100% eigendom	37	19	13	2	3	2653	2063	530	-	60	1157	1496	10
≥50% eigendom	31	16	9	3	3	1841	1483	221	3	134	448	1393	17
>50% gepacht	29	11	9	2	7	1710	1414	217	-	79	825	885	15
100% gepacht	3	1	-	-	2	230	208	-	20	2	-	230	2
totaal	100	47	31	7	15	6434	5168	968	23	275	2430	4004	44
100% eigendom	84	50	24	-	10	4937	3584	1311	20	22	85	4852	17
≥50% eigendom	11	11	-	-	-	380	370	-	-	10	16	364	5
>50% gepacht	6	4	2	-	-	346	346	-	-	-	21	325	4
100% gepacht	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
totaal	101	65	26	-	10	5663	4300	1311	20	32	122	5541	26

Bron: L.E.I.-enquête 1957

VERGROTING EN VERKLEINING VAN BEDRIJVEN

Deelgroep	Aantal bedrijven	Bedrijven, die zowel vergroot als verkleind zijn										Bedrijven, die alleen vergroot zijn				Bedrijven, die alleen verkleind zijn										
		hoofdzakelijk vergroot					hoofdzakelijk verkleind					aan-tal		voornaamste oorzaak van vergroting		aan-tal		voornaamste oorzaak van verkleining								
		aan-tal	voornaamste oorzaak van vergroting		ont-ginnen	er-ven	aan-tal	voornaamste oorzaak van verkleining		ont-ei-genen	ver-ve-rijfde	aan-tal	kop-en	pach-ten	ont-ginnen	er-ven	aan-tal	ver-kopen	ver-pach-ten	pacht-beëin-diging	ont-ge-fol-ging					
			kopen	pach-ten				ver-kopen	ver-pach-ten													kopen	pach-ten			
Groepen A + B	0-5 ha	5	2	1	1	1	1	1	1	3	1	1	1	1	12	14	2	10	1	1	7	1	2	4	-	1
	5-10 "	12	8	-	1	1	4	-	-	4	-	-	-	-	11	44	4	36	2	2	9	2	4	2	2	1
	10-15 "	28	2	1	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	9	15	7	5	2	2	1	4	1	-	-	4
	≥15 "	16	2	1	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	5	5	-	5	-	-	4	1	-	-	-	4
	100% eigendom	16	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	5	3	2	-	-	-	7	1	1	6	-	1
	≥50-100% eigend.	66	11	8	-	-	3	-	-	2	-	-	-	-	11	39	8	27	1	1	5	3	1	-	3	1
	≥50-100% gepacht	52	10	5	1	1	5	1	1	3	-	-	-	-	10	28	3	23	2	2	4	4	-	-	1	3
	100% gepacht	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	8	-	6	2	2	5	2	-	-	2	1
	Totaal	158	22	13	2	9	1	1	1	5	9	1	2	1	37	78	13	56	5	5	21	4	6	6	6	5
	Groep C	43	4	2	1	-	2	1	-	1	-	-	-	-	15	14	1	12	-	-	10	1	4	4	4	1
Groep D	20	5	3	2	1	-	-	-	1	2	-	1	-	6	3	1	2	-	-	6	2	2	2	1	1	

Bron: L.E.I.-enquête 1957.

Bijlage 26

VERKAVELINGSTOESTAND

Deelgroep	Aantal be-drijven	waarvan met kavels						Gemiddelde kavelgrootte					Gem. aantal kavels per bedrijf			
		1 en 2		3 t/m 5		6 t/m 8		9 t/m 11		12 t/m 14		15 t/m 24		≥25		
Groepen A + B	38	3	5	5	9	10	6	5	-	0,31	0,40	0,29	0,87	0,38	9	
	76	1	4	8	8	14	15	31	3	0,43	0,72	0,25	1,17	0,55	13	
	28	-	2	-	-	5	7	10	4	0,55	1,08	0,38	1,89	0,75	16	
	16	-	2	3	3	1	2	6	2	1,19	1,53	0,37	5,50	1,60	14	
totaal	158	4	13	20	20	30	30	52	9	0,52	0,92	0,29	1,63	0,59	13	
Groep C	42	7	14	10	10	7	3	1	-	0,31	0,44	0,23	0,67	0,36	6	
Groep D	20	7	7	2	2	2	1	1	-	0,29	0,52	0,25	0,63	0,36	5	

Bron: L.E.I.-enquête 1957

Bijlage 27

VERKAVELING NAAR GEBRUIK

Deelgroep	Aantal be-drijven	Aantal kavels in %					Oppervlakte in %						
		bouw-land		tuin-land		cult-grond		bouw-land		tuin-land		cultuur-grond	
Groepen A + B	38	57	14	18	11	100	46	15	14	25	100	100	
	76	66	17	6	11	100	51	23	3	23	100	100	
	28	69	19	4	8	100	51	27	2	20	100	100	
	16	57	31	4	8	100	42	30	1	27	100	100	
totaal	158	64	19	7	10	100	48	25	3	24	100	100	
Groep C	42	63	12	12	13	100	54	14	8	24	100	100	
Groep D	20	59	16	15	10	100	49	23	11	17	100	100	

Bron: L.E.I.-enquête 1957

Ligging van de bedrijfsgebouwen	Gemeenten waarin de kavels gelegen zijn	Aantal bedrijven met kavels buiten het blok gelegen	Aantal kavels:				Opervlakte cult. grond in ha	Aantal kavels liggende op een afstand van:						in totaal								
			bouwland	grasland	tuinland	gemengd		< 1 km	Liggende op een afstand van:													
									1-2 km	2-3 km	3-4 km	4-5 km	≥ 5 km									
in Ophoven	Neer Roggel Beescl elders	16	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2		
			24	15	-	1	32	10	8	-	-	-	-	-	-	20	2	-	-	-	40	
			1	1	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
in Kinkhoven	Haelen Elders	8	9	2	1	1	9	4	9	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	13		
			-	1	-	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
			12	6	1	1	30	7	2	1	10	2	1	-	-	7	-	-	-	-	20	
in Waye elders in Neer	Neer Roggel Haelen Kessel elders	23	5	-	1	-	2	1	1	14	1	-	-	-	1	-	-	-	-	6		
			2	2	-	-	1	2	1	1	1	5	2	1	1	-	1	-	-	-	5	
			2	7	1	1	8	1	2	1	1	2	1	1	1	1	1	1	2	2	8	
Totaal		55	77	35	5	8	133	35	14	3	3	3	3	35	36	14	14	3	3	125		

Bron: L.E.I.-enquête 1957

Deelgroep	Oppervlakte cult. grond	waarvan in procenten			Procentuele verdeling van de oppervlakte bouwland												
		bouw-land	gras-land + kunstweide	tuin-grond + boomgaard	gra-nen	hak vruch-ten	ov. ge-was-sen	rog-ge	ha-ver	tar-we	gerst	maïs	meng-sels van granen	aard-appe-len	voe-der-bie-ten	sui-ker-bie-ten	ov. ge-was-sen
Groepen A + B	< 1 ha	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1-2 ha	82	14	4	68	32	29	29	5	3	9	2	16	16	6	1	4
	2-3 ha	58	15	27	64	34	22	24	2	4	7	4	18	9	1	4	4
	3-4 ha	54	19	27	75	21	33	30	1	3	7	11	11	8	3	1	1
	4-5 ha	65	28	7	75	24	31	19	3	4	6	4	13	9	6	4	4
	5-6 ha	68	23	9	69	28	30	25	1	3	6	4	12	9	5	3	3
	6-7 ha	69	22	9	72	25	28	28	3	2	5	6	11	9	6	5	3
	7-8 ha	64	30	6	73	26	32	25	1	4	4	7	10	9	6	6	2
	8-9 ha	66	30	4	69	29	27	25	2	4	4	6	11	9	6	6	2
	9-10 ha	53	44	3	70	29	27	21	1	4	3	12	11	11	8	7	2
	10-11 ha	62	34	4	68	29	25	26	3	10	2	4	11	8	7	9	2
	11-12 ha	65	30	5	71	27	30	24	2	2	4	6	12	8	7	4	4
	12-13 ha	52	46	2	68	31	31	28	1	4	3	3	12	8	10	3	3
	13-14 ha	61	34	5	70	28	30	25	2	6	3	5	11	8	8	1	2
	14-15 ha	63	31	6	67	29	26	25	4	4	5	6	11	8	10	8	4
	≥ 15 ha	61	36	3	65	31	21	22	4	8	2	10	10	7	14	4	4
	totaal	63	31	6	69	28	27	24	4	4	4	7	11	8	9	3	3
Groep C		69	17	14	77	22	31	22	2	3	7	11	14	7	1	3	3
Groep D		54	27	19	75	23	34	27	4	1	9	1	13	9	0	2	2

Bron: L.E.I.-enquête 1957, C.B.S.-1956

Deelgroep	Aantal te-drijven	Aantal bedr. met tuingrond		Oppervl. tuingr. excl. boomgaard in are	waarvan met groenten in de volle grond			Oppervl. boomgaard in are	Bedrijven met boomgaard waarvan toepassen							
		in met	alleen met asperges en/of vr.aard.		glasteelt oppervlakte in are	oppervlakte in are	oppervlakte in are		oppervlakte in are	fruits in %	aan-tal	alleen winter-bespuitingen	meer bespuitingen	geen bespuitingen		
															oppervlakte in are	oppervlakte in are
< 1 ha	-	1	-	11	11	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1-2 ha	2	11	8	656	528	-	81	120	18	314	-	-	-	1	-	-
2-3 ha	14	10	10	816	687	1	84	116	14	107	1	2	3	3	1	1
3-4 ha	10	7	5	265	200	-	75	55	25	104	1	1	1	2	-	-
4-5 ha	12	16	12	858	620	-	72	238	28	131	5	3	5	2	-	-
5-6 ha	21	12	10	833	725	1	87	101	12	108	6	5	1	1	-	-
6-7 ha	15	12	9	746	591	-	79	155	21	51	4	3	3	1	-	-
7-8 ha	18	11	9	414	251	-	61	163	39	162	5	-	1	3	-	-
8-9 ha	15	7	4	183	178	-	97	5	3	55	2	-	1	1	2	1
9-10 ha	7	4	4	178	155	-	88	22	12	81	3	-	1	2	-	-
10-11 ha	7	5	4	405	260	-	64	145	36	109	2	-	2	-	-	-
11-12 ha	9	6	5	120	90	-	75	30	25	-	2	-	2	-	-	-
12-13 ha	4	2	1	226	196	-	87	30	13	25	4	-	2	-	-	-
13-14 ha	4	4	2	120	120	-	100	-	-	225	4	-	2	-	-	-
14-15 ha	4	4	4	508	488	-	96	20	4	624	9	-	2	-	-	-
≥ 15 ha	16	13	10	6339	5101	0	81	1210	19	2096	55	24	20	11	-	-
totaal	158	117	93	6339	5101	28	81	1210	19	2096	55	24	20	11	-	-
Groepen A + B	43	33	28	1111	928	3	84	180	16	217	14	4	1	9	-	-
Groep C	20	16	15	474	332	-	70	142	30	272	9	2	3	4	-	-
Groep D																

Bron: L.E.I.-enquête 1957

Deelgroep	Aantal bedrijven met grasland	Aantal bedrijven dat -- kg N per ha grasland + kunstwei strooit					Bedrijven die stalmest op het grasland brengen	
		< 20	20-40	40-60	60-80	80-100	≥100	aantal in % van de bedrijven met grasland
Groepen A + B		-	1	3	8	5	13	3
	< 5 ha	-	1	3	8	5	13	3
	5-10 ha	-	1	2	14	7	48	17
	10-15 ha	-	-	-	2	1	25	5
	≥ 15 ha	-	-	-	3	2	11	4
	totaal	-	2	5	27	15	97	29
Groep C		-	-	-	4	1	14	1
Groep D		-	2	-	1	1	3	1

Bron : L.E.I. - enquête 1957

BEWEIDING EN INSCHARINGSDICHTHEID

Deelgroep	Aantal bedrijven	waarvan met beweidingsstelsel						Aantal bedrijven, met -- st. grootvee per ha grasland ingeschaard 1)			
		elektr. weide-afrastering	dag-rant-soen-bewei-ding	beweidsysteem		geen beweiding		< 5	5-10	10-20	≥ 20
				omwei-dings-systeem	stand-weide	wel rund-vee	geen rund-vee				
Groepen A + B		-	-	4	4	4	4	4	4	-	-
	0-3 ha	-	-	4	4	4	4	4	4	-	-
	3-5 ha	4	1	12	1	3	5	9	3	2	-
	5-7 ha	14	6	18	3	7	2	7	15	4	1
	7-9 ha	10	3	23	5	1	1	3	10	15	3
	9-11 ha	10	5	9	-	-	-	1	5	6	2
	11-13 ha	7	2	9	2	-	-	-	5	8	-
	≥ 15 ha	15	3	20	1	-	-	-	5	15	4
	totaal	60	20	95	16	15	12	24	47	50	10
Groep C		2	1	7	3	6	26	6	4	-	1
Groep D		-	-	2	1	2	15	1	1	1	-

1) Berekeningswijze inscharingsdichtheid.

a) Gemiddelde oppervlakte van de beweidingspercelen in aren.

b) Aantal stuks grootvee(rundvee) incl. ingeschaard, excl. uitgeschaard. 1 melkkoel, 1 mestkoe, 1 stier is 1 st.grootvee, 1 kalf, 1 pink, 1 mestjongvee is 1/2 st.grootvee.

HOOIEN EN INKUILLEN

Bijlage 33

Deelgroep	Oppervlakte grasland + kunstweide		Oppervlakte gehoooid grasland + kunstweide		Oppervlakte gekuuld grasland + kunstweide		
	in ha	percentage gemaaid	1e	2e	1e	2e	
			sneede	sneede			sneede
Groepen A + B	< 5 ha	64	12,30	4,36	30	-	30
	5-10 ha	155,78	64,66	13,52	120	-	120
	10-15 ha	114,65	43	40,51	55	-	100
	≥ 15 ha	132,35	40	43,09	92	-	100
	totaal	429,41	157,56	33,65	43	-	350
	in %		0,45				1
Groep C		45	6,11	1,40	18	-	-
Groep D		41	4,38	0,20	23	-	-

Bron: L.E.I. - enquête 1957

Bijlage 34

GEGEVENS OVER HET INKUILLEN

Deelgroep	Aantal bedrijven	Aantal bedr. met groenvoer silo	Aantal bedrijven dat				Aantal bedrijven dat			
			alleen in silo	in silo + grondk.	alleen in grondk.	niet in-inkuult	gras in-kuult	klaver, lupine, serrad. inkuult	stoppelknollen inkuult	andere voeder-gewassen inkuult
			inkuult	inkuult	inkuult	inkuult	inkuult	inkuult	inkuult	inkuult
Groepen A + B	< 5 ha	7	4	1	15	17	2	3	10	-
	5-10 ha	33	7	25	36	68	3	29	51	1
	10-15 ha	17	2	15	11	27	2	22	19	-
	≥ 15 ha	11	1	10	5	15	1	8	8	1
	totaal	68	14	51	67	127	8	62	88	2
Groep C		7	3	-	7	10	-	2	6	-
Groep D		2	1	1	1	3	1	1	1	-

Bron: L.E.I. - enquête 1957

Deelgroep	Aantal bedrijven	Aantal melkkoeien				Aantal kalveren per 100 melk-koeien	Aantal pinken per 100 melk-koeien	Aantal mestvarkes in taal drief	Aantal fokzeugen in taal drief	Aantal werkpaarden in taal drief	Aantal leghennen in taal drief
		in taal cult-gr.	per 100 ha grasl.+ kunstw.	p.100 ha voeder-gewassen	per be- drief						
Groepen A + B											
< 1 ha											
1-2 ha	2	36	256	118	0,5	14	7		1	0,5	150
2-3 ha	14	36	234	133	0,9	54	3,9		9	0,6	1167
3-4 ha	10	26	140	88	0,9	44	4,4		8	0,8	705
4-5 ha	12	29	105	72	1,3	98	8,2		13	1,1	584
5-6 ha	21	44	189	119	2,4	195	9,3		18	0,9	2015
6-7 ha	15	41	192	117	2,7	63	4,2		16	1,1	1557
7-8 ha	18	42	143	100	3,2	115	6,4		20	1,1	1867
8-9 ha	15	49	164	114	4,2	160	10,7		16	1,1	1158
9-10 ha	7	50	113	91	4,7	61	8,7		7	1	610
10-11 ha	7	47	136	100	4,9	57	8,1		8	1,1	615
11-12 ha	9	34	115	80	3,9	132	14,7		13	1,4	1130
12-13 ha	4	52	114	93	6,5	17	4,3		8	2	565
13-14 ha	4	47	136	100	6,3	25	6,3		8	2	380
14-15 ha	4	34	110	79	5	53	13,3		6	1,5	540
> 15 ha	16	36	100	75	8,3	149	9,3		32	2	1305
totaal	158	40	129	92	3,5	56	7,8		183	1,2	14348
Groep C	43	24	143	79	0,6	8	2,9		13	0,3	2064
Groep D	20	36	133	96	0,7	43	3,1		13	0,7	606

Bron: L.E.I.-enquête 1957, en C.B.S.1956

RUNDVEEHOUDERIJ

Bijlage 36

Deelgroep	Gebruikte ruimte in % van aanwezige stalruimte voor melk- koeien		Kalveren mesten		Aantal bedrijven dat voederrantsoenen heeft laten berekenen door R.L.V.D.		Aantal bedrijven dat de melk koelt in			put
	alle koeien	alle rundvee	aantal bedrijven dat in '56 kalveren meste	aantal gemeste kalveren	meel- handel	zelf	binnens- huis	bak of teel		
								buitens- huis	huis	
Groepen A + B	< 3 ha	27	27	6	11	2	-	1	5	-
	3- 5 ha	24	24	6	6	2	-	11	2	-
	5- 7 ha	56	65	21	30	8	1	8	17	1
	7- 9 ha	60	79	19	33	8	-	4	21	-
	9-11 ha	59	89	8	25	4	-	8	2	2
	11-13 ha	59	83	6	16	3	-	2	10	-
≥ 13 ha	70	93	16	52	11	1	11	12	-	
	totaal	60	81	82	173	38	2	45	69	3
Groep C		21	24	6	11	1	-	4	4	1
Groep D		25	25	1	1	1	-	-	2	-

Bron: L.E.I.-enquête 1957

VARKENSHOUDERIJ

Deelgroep	Aantal be-drijven	Varkenshokken			Mestvarkens		Fokzeugen				weidegang fokzeugen		
		aantal bedrijven met var-kenshokken	aantal hokken per bedr.	aantal gemidd. ruimte voor mestv. p. bedr.	aantal bedr. dat in 1956 per mestv. bedrijf heeft afgel.	aantal afgel.	varkensstamboek		weidegang fokzeugen				
							wel aange-sloten	niet aan-gesloten	aan-tal bedr. p. bedr.fokz.	aan-tal bedr. met fokz.		aan-tal bedr. waarvan met weide-gang	nooit weide-gang
Groepen A + B	16 22 36 33 14 13 24	3,1 3,5 4,8 4,8 5,1 6,4 9,6	12 14 20 25 24 34 43	16 19 34 33 14 13 24	10 13 22 22 21 26 26	- 1 6 3 3 4 16	- 6 5 3 5 5 11	16 21 30 30 11 9 8	1 1 2 2 3 4 5	5 8 29 26 13 12 24	2 6 17 17 7 9 22	2 1 10 5 5 2 1	1 1 2 4 1 1 1
Groep C	158	5,3	25	153	21	33	8	125	2	117	80	26	11
Groep D	43	2,7	10	35	7	-	-	43	1	15	8	5	2
	20	2,2	8	16	7	-	-	20	0	1	-	1	-

Bron: L.E.I.-enquête 1957 en C.B.S. 1956

Bijlage 38

KIPPENHOUDERIJ

Deelgroep	Aantal bedrijven	Aantal bedrijven met leg-hennen	Aantal leg-hennen per bedrijf	waarvan:						Gem. oppervlakte per hok in m ²	Aantal leg-hennen per hokruimte	Aantal bedrijven, dat de kippen laat selecteren				Aantal bedr. met erkenning voor kippenvermeerderingsbedr.	
				houten hokken		betonnen hokken		stalen hokken				andere hokken	1 x per jaar	2 x per jaar	≥ 3 x per jaar		
				aantal	opp.	aantal	opp.	aantal	opp.								
				aantal	opp.	aantal	opp.	aantal	opp.	aantal	opp.	1 x per jaar	2 x per jaar	≥ 3 x per jaar			
				in m ² per hok	in m ² per hok	in m ² per hok	in m ² per hok	in m ² per hok	in m ² per hok								
Groepen A + B																	
	< 3 ha	15	152	2,3	14	23	4	43	15	50	2	20	37	2	2	8	1
	3- 5 ha	22	137	2,1	21	36	2	52	19	28	4	34	33	2	4	15	1
	5- 7 ha	35	215	2,5	38	41	9	37	36	37	5	22	38	2	1	20	1
	7- 9 ha	33	200	2,6	36	31	5	45	40	34	4	29	33	2	-	23	2
	9-11 ha	14	157	2,1	12	35	3	49	13	32	2	20	34	2	-	7	-
	11-13 ha	13	244	2,8	15	41	2	45	17	34	2	32	37	2	-	8	1
	≥ 13 ha	24	183	2,4	31	35	6	46	21	39	-	-	37	2	1	15	-
	totaal	158	187	2,4	167	35	31	44	161	36	19	27	36	2	8	49	6
Groep C		43	119	1,9	36	27	3	73	24	28	7	27	29	2	15	12	1
Groep D		20	76	1,5	14	29	1	42	14	33	1	18	31	2	7	5	-

Bron: I.E.I.-enquête 1957

Deelgroep	Aantal bedr. met rund-vee	Drinkwatervoorziening						Aantal bedrijven met				
		aantal bedrijven met op stal drinkwater d.m.v. autom. drink-goot						gier-der	in to-taal	waar-van met beton-nen bodem	groen-voer-silo	card-appel-silo
		em-mer	drink-goot	autom. drink-bakjes	pomp put open water	emmer	wei drinkwater d.m.v.					
Groepen A + B	28 74 28 16	24 59 22 5	3 12 5 6	- 3 1 5	15 44 20 7	- 6 1 -	35 75 28 16	32 67 22 15	22 48 20 10	7 33 17 11	1 9 3 6	
Groep C	146	110	26	9	18	87	154	136	100	68	19	
Groep D	19	18	-	-	1	11	35	28	17	7	3	
	5	5	-	-	-	2	17	13	10	2	-	

Deelgroep	Aantal bedr.	Aantal bedrijven														
		aange-sloten op ektr. net		met kracht-stroom-aansluiting		niet aange-sloten op elektr. net		waarvan met als verlichtingsbron			met eigen water-leiding					
		gas	petro-leum	gas en petro-leum	aggre-gaat	gas	petro-leum	gas	petro-leum	gas en petro-leum	aggre-gaat	met auto	met tele-foon	met auto		
Groepen A + B	38 76 28 16	35 71 26 14	13 53 19 14	3 5 2 2	1 3 -	1 -	-	-	-	-	2	2	19	1 5 3 10	6 8 9 13	1 2 2 7
Groep C	158	146	99	12	4	1	3	2	2	2	12	1	1	36	4	2
Groep D	43	40	7	3	1	-	2	-	-	-	2	1	1	4	2	1
	20	19	8	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1	2	2	1

Bron: L.E.I. - enquête 1957

Bijlage 41

WERKTUIGENGEBRUIK

Naam van het werktuig	Aantal bedrijven dat onderstaande werktuigen alleen of in combinatie gebruikt										Groep C totaal	Groep D totaal	alle groepen totaal
	Groepen A + B					in de grootteklassen							
	< 3 ha	3-5 ha	5-7 ha	7-9 ha	9-11 ha	11-13 ha	≥ 13 ha	to-taal					
Trekker	2	2	-	2	-	-	15	21	1	1	23		
Elektromotor	4	6	18	17	8	8	20	81	4	2	87		
Weideëg,-sleep	-	1	8	10	6	6	25	56	4	-	60		
Giervat	2	10	18	22	9	10	20	91	7	3	101		
Gecomb. harkkeerder	-	-	-	-	3	-	11	14	-	1	15		
Maaaimachine	1	11	31	32	14	13	24	126	8	3	137		
Kunstmeststrooier	1	-	2	5	4	6	20	38	-	-	38		
Zaaimachine	1	3	15	17	8	10	24	78	-	-	78		
Handzaaimachine	9	11	23	16	8	19	4	90	12	5	107		
Cultivator	6	11	30	31	12	13	24	127	9	4	140		
Schoffelmachine	2	5	12	10	10	10	21	70	2	3	75		
Zelfbinder	-	-	1	6	4	3	22	36	-	-	36		
Dorsmachine	2	4	18	16	8	8	23	79	2	3	84		
Aardappelsorteeremachine	-	-	4	4	4	6	19	37	1	-	38		
Vat- of rugsproeier	10	16	30	20	9	9	21	115	21	7	143		
Totaal aantal bedrijven	16	22	36	33	14	13	24	158	43	20	221		

Bron: L.E.I.-enquête 1957

COÖPERATIEF WERKTUIGENGEBRUIK

Naam van het werktuig	Aantal bedrijven dat onderstaande machines en werktuigen gebruikt van de werktuigencoöperatie											groep D totaal	alle groepen totaal
	Groepen A + B						groep C		groep D totaal	alle groepen totaal			
	< 3 ha	3-5 ha	5-7 ha	7-9 ha	9-11 ha	11-13 ha	≥ 13 ha	to-taal					
Weideëg	-	3	2	1	-	6	-	-	-	-	-	-	6
Maa-machine	1	4	-	1	1	1	1	1	1	1	1	-	11
Kunstmeststrooier	-	-	1	1	-	4	-	-	-	-	-	-	4
Gecomb. harkkeerder	-	2	3	3	2	2	2	2	2	2	1	-	15
Zaaimachine	-	3	4	1	2	17	2	-	-	-	2	-	19
Cultivator	-	1	1	-	-	2	-	-	-	-	1	-	3
Schoffelmachine	-	2	6	-	2	18	1	-	-	-	1	-	19
Vorentrekker	-	-	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	3
Aardappelrooier	1	1	3	1	-	12	1	-	-	-	1	-	13
Aardappelsorteerder	-	4	4	3	4	18	2	1	1	2	2	-	20
Bietenkopper	-	-	-	-	-	3	-	-	-	2	-	-	3
Bietenlichter	-	-	-	-	1	4	-	-	1	2	-	-	4
Vat- of rugsproeier	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-	1	-	4
Totaal aantal bedrijven	16	22	33	14	13	158	43	24	20	20	43	20	221

Bron: L.E.I.-enquête 1957

LOONWERK EN BURENHULP

Bijlage 43

Deelgroep	Aantal bedrijven	Percentage dat gebruik maakt van loonw.	In loonwerk uitgevoerde werkzaamheden										Burenhulp				
			ploegen		grasmaaien		aan-tal be-drij-ven		aan-tal be-drij-ven		aan-tal be-drij-ven		aan-tal bedrijven waar men geregeld burenhulp ontvangt	in geld	door terug-helpen	door geld en te-rughelpen	
			aan-tal be-drij-ven	per-centage ge-ploegd bouw-land	aan-tal be-drij-ven	per-centage gemaaide grasland	aan-tal be-drij-ven	per-centage bespotten granen + kw	aan-tal be-drij-ven	per-centage bespotten granen + kw	stommen	aan-tal be-drij-ven					aan-tal be-drij-ven
Groepen A + B	< 3 ha	88	8	40	1	10	3	8	1	2	-	13	9	-	3	-	-
	3- 5 ha	91	6	12	8	25	7	22	4	6	-	20	13	1	12	-	-
	5- 7 ha	75	7	5	6	7	7	9	4	3	1	24	13	-	13	-	-
	7- 9 ha	88	2	1	5	5	6	7	5	4	1	26	18	-	18	-	-
	9-11 ha	86	3	6	5	10	3	16	5	8	1	12	7	-	17	-	-
	11-13 ha	77	4	8	2	5	2	77	3	4	-	8	4	1	3	-	-
	≥ 13 ha	67	2	1	1	0	-	-	4	3	4	13	12	1	11	-	-
	totaal	81	32	5	28	5	28	15	26	4	4	116	76	3	73	-	-
Groep C		93	22	42	5	10	8	25	4	4	-	36	17	3	14	-	-
Groep D		80	9	40	1	10	3	15	2	3	-	12	8	1	6	1	1
Totaal		83	63	8	34	5	39	15	32	4	4	164	101	7	93	1	1

Bron: I.E.I.-enquête 1957

VERENIGINGEN OP LANDBOUWGEBIED

Deelgroep	Aantal bedrijfshoofden dat lid is van:												
	Aantal bedrijven	L.L.T.B.			rondveeorganisaties			var-kens-stamboek	paar-den-stamboek	tuinbouw-organisaties		Eier-ver-eni-ning	Eeren-leen-bank
		melk-control-ver-eniging	fok-rund-vee-eni-stamboek	k.i. ver-zeke-ring	vee-ver-zeke-ring	vei-tuin-bouw-ver-eniging							
Groepen A + B	38 76 28 16 158	4 38 20 14 76	9 55 22 15 101	2 46 15 13 76	27 75 28 15 145	3 22 5 7 37	1 10 10 12 33	2 8 3 13 26	4 2 2 1 9	5 5 1 2 13	2 5 2 1 10	37 72 27 15 151	
Groep C	43	4	7	2	20	2	-	3	9	6	1	33	
Groep D	20	1	2	-	3	3	-	1	1	4	-	17	

Bron: L.E.I.-enquête 1957

VAK- EN DAGBLADEN

Deelgroep	Aantal bedrijven, waar men geabonneerd is op:											
	Aantal bedrijven	landbouwbladen		tuinbouwbladen		Be-drijfs-pluin-vee-houder	Var-kens-fok-kerij	Vee-voe-ding	Vee-ove-rige vak-bladen	dagbladen		
		De Nieuwe Boer-derij bode	Flatte-lands-post	Groenten en fruit	andere bladen gewijd aan fruit					Maas-en-Roer-bode	ge-westelijke	lan-de-lijke
Groepen A + B	38 76 28 16 158	- - 1 - 1	- 1 - - 1	4 2 - - 6	3 3 - - 7	3 4 2 - 9	- - - 1 1	1 1 - 1 3	- - - 4 4	33 68 25 15 141	4 7 5 5 21	2 - - - 2
Groep C	43	-	-	3	1	1	-	1	-	33	6	2
Groep D	20	-	-	1	1	-	-	-	-	19	2	2
Totaal	221	1	1	10	9	10	1	7	4	193	29	6

Bron: L.E.I.-enquête 1957

Deelgroep	Aantal be- drijven	waarvan				
		zonder boek- houding	met boekhouding:			
			aan- tal	bedrijfs- hoofd	verzorgd door: gezins- lid	boekhous- bureau L.L.T.B. bureau
Groepen A + B	38 76 28 16	13 17 3 -	7 13 3 2	- 2 - -	12 30 13 9	6 14 9 5
Groep C	158	23	25	2	64	34
Groep D	43	23	12	1	-	7
	20	13	-	3	2	2

Bron: I.E.I.-enquête 1957

BESTUURSFUNCTIES
waarvan met bestuursfuncties:

Deelgroep	Aantal mann. bedrijfs- hoofden	in en bui- ten de landbouw						totaal
		in de landbouw		in en bui- ten de landbouw		buiten de landbouw		
		meer dan twee	een dan twee	meer dan twee	een dan twee	meer dan twee	een	
Groep A + B C D totaal	154 43 14 211	5 - - 5	8 1 - 9	14 1 1 16	6 - - 6	1 - - 1	1 - 1 3	5 8 4 52
Leeftijds- klasse	17 42 71 42 39	- - - 4 1	1 3 3 2	2 4 6 3 1	1 3 2 -	- - - - 1	- - 1 - 2	2 8 20 12 10

Bron: I.E.I.-enquête 1957

LIDMAATSCHAP BOERINNENBOND EN BELANGSTELLING VCCR RUILVERKAVELING

Deelgroep	Aantal vrouwelijke bedrijfs- hoofden en echtgenoten van mannelijke bedr.-hoofden	waarvan											
		Geen lid van de boerinnenbond				wel lid van de boerinnenbond							
		aantal	waarvan met belangstelling voor ruilverkaveling veel	matig	aantal	waarvan met belangstelling voor ruilverkaveling veel	matig	die aan bijzondere activiteiten deelnemen	met veel stelling voor ruilverkaveling	matig	waarvan met kinderen jonger dan 15 jr	met echtgenote met bestuursfuncties	
Groepen A + B	29	18	4	6	11	4	4	2	2	-	2	2	-
	67	43	13	21	24	9	12	8	4	3	5	5	3
	26	13	3	8	13	7	5	5	3	1	2	2	4
	13	6	1	3	7	5	2	3	2	1	1	1	2
	135	80	21	38	55	25	23	18	11	5	10	10	9
Groep C	39	31	6	8	8	3	3	4	1	2	1	1	1
Groep D	18	16	1	1	2	1	1	1	1	-	-	-	-

Bron: L.E.I.-enquête 1957

BEREKENING VAN ARBEIDSBEHOEFTE EN -AANBOD

Arbeidsbehoefte in uren per ha voor:

Akkerbouw: granen (excl. maïs)	250
maïs	500
aardappelen	700
voederbieten	700
suikerbieten	700
peulvruchten	500
groenvoedergrassen	175
overige gewassen	175
nagewassen (1/3 van het bouwland)	175

Tuinbouw: asperges	2000
augurken	2000
tuinbonen	1750
vroege wittekool	1000
zomerkroten	2200
witlofwortelen	2500
zaai-uien	1800
overige groenten	2000
vroege aardappelen (zonder nacultuur)	1000
vroege aardappelen (met nacultuur)	1500
aardbeien	2500
zwarte bessen	2500
beweide grasboomgaard (appels, kersen, peren, perziken en/of pruimen)	700
vruchtboomonderstammen	2400
groentezaden	1500
bloemzaden	1500
gladiolen	1400
crocussen	3500

Grasland: verzorgen	55
maaien	80

Arbeidsbehoefte in uren per stuk voor:

Veestapel: melkkoeien	275
mestvarkens	40
fokzeugen	100
schapen	10
werkpaarden	175
leghennen	4
eenden	5

Arbeidsaanbod in procenten:

Mannen van 17 jaar en jonger	70
18 en 19 jaar	90
20 - 59 jaar	100
60 - 69 jaar	70
70 jaar en ouder	10
vrouwen voor elk werkjaar	10

ARBEIDSEFFECT EN DUUR VAN HET HUWELIJK

Deelgroep		Aantal be- drijven	Gemiddeld arbeids- effect	Arbeids- behoefte in stan- daarden per ha cult.-grond	Gemiddelde bedrijfs- grootte
Duur van het huwelijk (Groepen A + B)	< 10 jaar	23	4288	704	9,59
	10-20 jaar	44	3971	763	8,17
	20-30 jaar	41	3185	791	8,01
	≥ 30 jaar	30	3290	639	10,71
	ongehuwden	20	3019	721	7,15
Leeftijds- klasse (Groepen A + B)	< 30 jaar	6	3373	708	8,70
	30 t/m 34 jaar	6	4242	729	10,21
	34 t/m 39 jaar	16	3867	734	9,19
	40 t/m 44 jaar	12	3900	815	6,49
	45 t/m 49 jaar	27	3691	758	8,12
	50 t/m 54 jaar	28	3501	714	9,48
	55 t/m 59 jaar	14	3421	775	8,53
60 t/m 64 jaar	23	2987	722	7,53	
≥ 65 jaar	26	3453	667	9,90	
Totaal		158	3520	727	8,69

Bron: L.E.I.-enquête 1957

TOELICHTING OP DE VIJF BEGROTINGSBEDRIJVEN

(de cijfers hebben zoveel mogelijk betrekking op het jaar 1957)

Berekening van de beloning van de ondernemersfunctie op gemengde landbouwbedrijven volgens normen uit de nota, welke in L.E.I.-rapport no. 250 is opgenomen:

Granen	f. 100,-	per ha (incl. mais, mengsels en overige gewassen)
Aardappelen	f. 200,-	per ha
Melk	f. 77,-	per ha grasland + voedergewassen bij een veebezetting van 1,25
Bacon	f. 6,50	per afgeleverd varken
Eieren	f. 1,-	per leggen

TOEGEREKENDE KOSTEN

Marktbare gewassen

Aangekochte meststoffen	f. 145,-	per ha marktbare gewassen
Aangekocht zaai- en pootgoed	f. 54,-	per ha marktbare gewassen
Werk door derden	f. 60,-	per ha dorsen
	f. 25,-	per ha sproeien
	f. 50,-	per ha maaien
		} alles van granen
		(Het percentage graan, dat door loonwerkers wordt gemaaid neemt af met het groter worden van de desbetreffende bedrijven. Voor dorsen geldt hetzelfde. Voor sproeien op alle bedrijven: 50% van de granen en de aardappelen geheel).
Rente omlopend kapitaal	f. 30,-	per ha marktbare gewassen
Onderhoud gebouwen	-	(voor marktbare gewassen niets ingecalculeerd).

Grasland + voedergewassen en veehouderij

Veevoederkosten:

krachtvoer aangekocht	f. 120,-	per omgerekende melkkoe
krachtvoer uit eigen bedrijf	f. 50,-	per omgerekende melkkoe
Melkprodukten	f. 85,-	per omgerekende melkkoe
Ruwvoer en strooisel	f. 100,-	per omgerekende melkkoe
Aangekochte meststoffen	f. 200,-	per ha grasland + voedergewassen
Zaai- en voedergewassen	f. 25,-	per ha grasland + voedergewassen
Ziektebestrijding, dekgelden, fokverenigingskosten	f. 58,-	per ha grasland + voedergewassen
Heffingen melkvee :		
Ziektebestrijding	f. 1,50	per rund
Melkcontrole	f. 0,09	per 100 liter melk
Bedrijfschap Zuivel	f. 0,065	per 100 liter melk
Rente levende inventaris	5%	van de gekapitaliseerde rundveestapel (prijzen hiervoor gebezigd uit L.E.I.-rapport no. 250; waarderingscijfer 6).
Onderhoud gebouwen	f. 8,-	per ha grasland + voedergewassen

Varkenshouderij

Voederkosten:

krachtvoer aangekocht	}	f.235,-	per jaarmestvarken
krachtvoer uit eigen bedrijf			
ruwvoer en ensilage		f.425,-	per jaarzeug
Onderhoud gebouwen		f. 2,50	per jaarvarken
Rente levende inventaris		5%	van f.100,- per jaarmestvarken
		5%	van f.300,- per zeug
Dekgelden, veeartskosten, afleveringskosten, stamboek, enz.	}	f. 9,-	per jaarvarken
		f. 16,-	per zeug

Pluimveestapel

Voederkosten:

krachtvoer aangekocht	f.130,-	per 10 kippen
krachtvoer uit eigen bedrijf	f. 75,-	per 10 kippen
Rente levende inventaris	5%	van f. 90,- per 10 kippen
Onderhoud gebouwen	f. 13,-	per 10 kippen
Veeartskosten	f. 1,-	per 10 kippen

Kosten voor het gehele bedrijf (niet toegerekend)

Berekend loon	f.5000,-	} loon incl.sociale lasten over 1957 per v.a.k. per ha
Betaald loon	f.5000,-	
Pacht	f. 210,-	
		(Slib- en humusrijke zandgronden van gemiddelde kwaliteit onder goede externe produktie-omstandigheden; bedrijfsgebouwen van gemiddelde hoedanigheid).
Werktuigkosten	f. 90,-	à f.110,- per ha (variërend naar bedrijfsgrootte)
Paardekosten	f.450,-	per paard
Algemene kosten	f. 25,-	à f.35,- per ha (variërend naar bedrijfsgrootte en bestaande uit onderhoud van gebouwen, contributies, marktbezoek, enz.)

OPBRENGSTEN EN PRIJZEN

Marktbaar gewassen

	"Korrel"opbrengst	Prijs	Stro-opbrengst	Prijs
Rogge	3.250 kg	f.24,95	5.000 kg	f.45,-
Haver	3.250 "	" 25,35	4.000 "	" 45,-
Gerst	3.750 "	" 25,35	2.500 "	" 45,-
Mengsels	3.500 "	" 25,35	3.500 "	" 45,-
Maïs	4.000 "	" 25,-	-	-
Aardappelen	25.000 "	" 7,-	-	-
Suikerbieten	35.000 "	" 5,-	-	f.110,- per ha koppen en blad

Rundveehouderij

3.900 liter melk per koe per jaar
Vetgehalte 3,7 % prijs 28,0 cent
Omzet en aanwas f. 300,- per melkkoe
1 omgerekende melkkoe = 1 melkkoe, 0,2 kalf, 0,4 pink.

Varkens

Prijs per afgeleverd baconvarken f. 155,-
3 tomen mesten per jaar
Prijs per afgeleverde biggen en lopers: f.45,-
2 worpen à 8 stuks per jaar

Pluimveehouderij

200 eieren per ben per jaar prijs 12 cent
Omzet en aanwas f. 25,- per 10 kippen.

Tuinbouwgegevens

	Kosten per 10 aren	Opbrengst	Opbr. per 10 aren
Augurken bij normale opbr.	f.574,-	1.350 kg à f. 0,42	f.567,-
Asperges (bosgrond)	" 280,-	270 kg à " 1,60	" 432,-
Vroege aardappelen	" 300,-	2.100 kg à " 0,14	" 294,-
Stamslabonen	" 350,-	?	" 420,-
Aardbeien	" 650,-	1.050 kg à " 0,90	" 945,-
Zwarte bessen	" 400,-	425 kg à " 0,96	" 582,-

BEDRIJFSMODEL I
(akkerbouwbedrijf)

Bedrijfsplan

arbeidseffect: 4.500 s.u.

Procentuele verdeling v.d. arbeidsbehoefte: tuinland 0%
 bouwland > 50%
 varkens + kippen < 20%

Arbeidsaanbod

Bedrijfsonderdeel	1 v.a.k.		1½ v.a.k.		2 v.a.k.	
	oppervl. in ha	aantal	oppervl. in ha	aantal	oppervl. in ha	aantal
Akkerbouw						
Rogge	1,38		2,16		3,24	
Haver	1,45		2,27		3,41	
Tarwe	0,32		0,50		0,76	
Gerst						
Mengsels van granen	1,02		1,59		2,39	
Mais	0,18		0,28		0,42	
Aardappelen	0,59		0,93		1,39	
Suikerbieten	0,86		1,35		2,06	
Voederbieten	0,40		0,61		0,88	
Voedergewassen	0,23		0,35		0,50	
Overige gewassen	0,20		0,33		0,51	
<u>Bouwland totaal</u>	6,63		10,37		15,56	
<u>Grasland totaal</u>	2,14		3,57		4,30	
Tuinbouw						
Asperges	-		-		-	
Stamslabonen	-		-		-	
Aardbeien	-		-		-	
Bossen	-		-		-	
<u>Tuinland totaal</u>	-		-		-	
<u>Oppervl. cult.grond</u>	8,77		13,94		19,86	
Veestapol						
Melkkoeien		3		5		6
Kalveren		1		2		3
Pinken		2		4		4
Mestvarkens		5		7		7
Fokzeugen		2		3		3
Werkpaarden		1		1		2
Leghennen		100		100		100
Melkkoeier. per 100 ha voedergewassen		91		94		87

BEDRIJFSMODEL I
(akkerbouwbedrijf)

SAMENVATTINGEN BEGROTING

1 v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toegerekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbaar gewassen	6,00		7.316	1.839	5.477	Arbeid berekend	5.000
Rundvee en voedergewassen	2,77	3 melkkoefen	4.176	2.366	1.810	Arbeid betaald	-
Varkens		5 mestv. 2 fokz.	3.765	2.868	897	Werktuigkosten	950
Pluivvee		100 leghennen	2.650	2.235	415	Paardekosten	450
						Pacht	1.842
Totaal	8,77		17.907	9.308	8.599	algemene kosten	186
Totale kosten gehele bedrijf					8.428	Totaal	8.428
Netto-overschot					171		
Arbeidsinkomen v.d. boer					5.171		
Idem normatief (rapport 250)					5.957		
Opbrengst per f. 100,- kosten					101		

1½ v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toegerekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbaar gewassen	9,41		11.479	2.786	8.693	Arbeid berekend	5.000
Rundvee en voedergewassen	4,53	5 melkkoefen	6.960	4.123	2.837	Arbeid betaald	2.500
Varkens		7 mestv. 3 fokz.	5.415	4.108	1.307	Werktuigkosten	1.350
Pluivvee		100 leghennen	2.650	2.235	415	Paardekosten	450
						Pacht	2.927
Totaal	13,94		26.504	13.252	13.252	algemene kosten	290
Totale kosten gehele bedrijf					12.517	Totaal	12.517
Netto-overschot					735		
Arbeidsinkomen v.d. boer					5.735		
Idem normatief (rapport 250)					6.450		
Opbrengst per f. 100,- kosten					103		

2 v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toegerekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbaar gewassen	14,18		17.312	3.900	13.412	Arbeid berekend	5.000
Rundvee en voedergewassen	5,68	6 melkkoefen	8.352	4.938	3.414	Arbeid betaald	5.000
Varkens		7 mestv. 3 fokz.	5.415	4.108	1.307	Werktuigkosten	1.800
Pluivvee		100 leghennen	2.650	2.235	415	Paardekosten	900
						Pacht	4.147
Totaal	19,86		33.729	15.181	18.548	algemene kosten	374
Totale kosten gehele bedrijf					17.245	Totaal	17.245
Netto-overschot					1.303		
Arbeidsinkomen v.d. boer					6.303		
Idem normatief (rapport 250)					6.966		
Opbrengst per f. 100,- kosten					104		

Kosten	Opbrengsten	
	1 v.a.k.	2 v.a.k.
Bemestingskosten	870	2.056
Zaaizaad en pootgoed	324	766
Werk door derden	465	653
Rente omlopend kapitaal	180	425
Totaal	1.839	3.900
Saldo	5.477	13.412
Grasland en rundveehouderij		
Krachtvoer aangekocht	480	984
" eigen bedrijf	200	410
Melkprodukten	340	697
Ruwvoer en ensilage	400	820
Bemestingskosten	554	906
Zaaizaad voedergewassen	69	1.136
Ziektebestrijding, dekgelden, fokverenigingskosten	161	142
Heffingen melkvee	27	329
Rente levende inventaris	113	56
Onderhoud gebouwen	22	319
Totaal	2.366	45
Saldo	1.903	4.938
Varkenshouderij		
Voederkosten (nestvarkens fokzeugen)	1.175	1.645
Aankoop lopers en biggen	850	1.275
Onderhoud gebouwen	675	945
Rente levende inventaris	18	25
Veeartskosten, dekgeld, stamboek, afleveringskosten	55	80
Totaal	95	138
Saldo	2.868	4.108
Pluimveehouderij		
Krachtvoer aangekocht	897	1.307
" uit eigen bedrijf	1.300	1.300
Rente levende inventaris	750	750
Onderhoud gebouwen	45	45
Veeartskosten	130	130
Totaal	10	10
Saldo	2.235	2.235
Opbrengst marktbaar gewassen		
	7.316	11.479
Totaal	7.316	11.479
Melkopbrengst		
	4.176	6.960
Totaal	4.176	6.960
Opbrengst baconvarken		
	2.325	3.255
" lopers en biggen	1.440	2.160
Totaal	3.765	5.415
Opbrengst eieren		
	2.650	2.650
Totaal	2.650	2.650

BEDRIJFSMODEL II
(akkerbouwbedrijf met varkens en kippen)

Bedrijfsplan

arbeidseffect: 4.500 s.u.

Procentuele verdeling van de arbeidsbehoefte: tuinland 0%
 bouwland 30-50%
 varkens + kippen > 20%

Bedrijfsonderdeel	Arbeidsaanbod					
	1 v.a.k.		1½ v.a.k.		2 v.a.k.	
	opper- vlakte in ha	aan- tal	opper- vlakte in ha	aan- tal	opper- vlakte in ha	aan- tal
Akkerbouw						
Rogge	1,45		2,47		3,43	
Haver	1,31		2,24		3,10	
Tarwe	0,24		0,42		0,58	
Gerst						
Mengsels van granen	0,14		0,24		0,33	
Maïs	0,12		0,20		0,28	
Aardappelen	0,53		0,90		1,25	
Suikerbieten	0,26		0,45		0,54	
Voederbieten	0,35		0,58		0,89	
Voedergewassen	0,03		0,06		0,08	
Overige gewassen	0,04		0,06		0,08	
<u>Bouwland totaal</u>	4,47		7,62		10,56	
<u>Grasland totaal</u>	2,14		3,60		4,30	
Tuinbouw						
Asperges	-		-		-	
Stamslabonen	-		-		-	
Aardbeien	-		-		-	
Bessen	-		-		-	
<u>Tuinland totaal</u>	-		-		-	
<u>Oppervlakte cultuurgrond</u>	6,61		11,22		14,86	
Veestapel						
Melkkoeien		3		5		6
Kalveren		2		3		3
Pinken		1		2		2
Mestvarkens		11		17		22
Fokzeugen		2		3		4
Werkpaarden		1		1		2
Leghennen		300		320		460
Melkkoeien per 100 ha voedergewassen		99		98		93

BEDRIJFSMODEL 11
(Akkerbouwbedrijf met varkens en kippen)

SAMENVATTINGEN BEGROTING

1 v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toege-rekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbare gewassen	4,09		4.792	1.285	3.507	Arbeid berekend	5.000
Rundvee en voedergewassen	2,52	3 melkkoeten	4.176	2.216	1.960	Arbeid betaald	..
Varkens		11 mestv. 2 fokz.	6.555	5.187	1.368	Werktuigkosten	650
Pluinvee		300 leghennen	7.950	6.705	1.245	Paardekosten	450
						Pacht	1.388
Totaal	6,61		23.473	15.393	8.080	Algemene kosten	244
Totale kosten gehele bedrijf					7.732	Totaal	7.732
Netto-overschot					348		
Arbeidsinkomen v.d. boer					5.348		
Idem normatief (rapport 250)					6.136		
Opbrengst per f. 100,- kosten					102		

1½ v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toege-rekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbare gewassen	6,98		8.181	2.108	6.073	Arbeid berekend	5.000
Rundvee en voedergewassen	4,24	5 melkkoeten	6.960	3.793	3.167	Arbeid betaald	2.500
Varkens		17 mestv. 3 fokz.	10.065	7.973	2.092	Werktuigkosten	1.150
Pluinvee		320 leghennen	8.480	7.152	1.328	Paardekosten	450
						Pacht	2.356
Totaal	11,22		33.686	21.026	12.660	Algemene kosten	355
Totale kosten gehele bedrijf					11.811	Totaal	11.811
Netto-overschot					849		
Arbeidsinkomen v.d.boer					5.849		
Idem normatief (rapport 250)					6.702		
Opbrengst per f. 100,- kosten					103		

2 v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toege-rekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbare gewassen	9,59		11.184	2.685	8.499	Arbeid berekend	5.000
Rundvee en voedergewassen	5,27	6 melkkoeten	8.352	4.491	3.861	Arbeid betaald	5.000
Varkens		22 mestv. 4 fokz.	13.110	10.373	2.737	Werktuigkosten	1.350
Pluinvee		460 leghennen	12.190	10.281	1.909	Paardekosten	900
						Pacht	3.121
Totaal	14,86		44.836	27.830	17.006	Algemene kosten	549
Totale kosten gehele bedrijf					15.920	Totaal	15.920
Netto-overschot					1.086		
Arbeidsinkomen v.d. boer					6.086		
Idem normatief (rapport 250)					7.288		
Opbrengst per f. 100,- kosten					102		

Kosten

Oplevingsten

	1 v.a.k.	1½ v.a.k.	2 v.a.k.	1 v.a.k.	1½ v.a.k.	2 v.a.k.
Marktbaar gewassen						
Demestingskosten	593	1.012	1.391	Marktbaar gewassen		
Zaaizaad en pootgoed	221	377	518	4.702	8.181	11.184
Werk door derden	348	510	488			
Rente omløpend kapitaal	123	209	288			
Totaal	1.285	2.108	2.685	4.792	8.131	11.184
Saldo	3.507	6.073	8.499			
Grasland en rundveehouderij						
Krachtvoer aangekocht	456	768	888	Melkopbrengst		
" uit eigen bedrijf	190	320	370	Omzet en aanwas		
Melkprodukten	323	544	629	4.176	6.960	8.352
Ruwvoer en ensilage	380	640	740			
Bemestingskosten	504	848	1.054			
Zaaizaad voedergewassen	63	106	132			
Ziektebestrijding, dekgelden, fokvermenigingskosten	146	246	306			
Heffingen melkvee: injecties, melkcontr.						
Bedrijfschap Zuivel	27	45	53			
Rente levende inventaris	107	242	277			
Onderhoud en gebouwen	20	34	42			
Totaal	2.216	3.793	4.491	4.176	6.960	8.352
Saldo	1.960	3.167	3.861			
Varkenshouderij						
Voederkosten (mestvarkens	2.585	3.995	5.170	Opbrengst baconvarkens		
(fokzeugen	850	1.275	1.700	" biggen en lopers		
Aankoop lopers en biggen	1.485	2.295	2.970	5.115	7.905	10.230
Onderhoud gebouwen	33	50	65	1.440	2.160	2.880
Rente levende inventaris	85	130	170			
Veeartskosten, dekgelden, stamboek, afleveringskosten	149	228	298			
Totaal	5.187	7.973	10.373	6.555	10.065	13.110
Saldo	1.368	2.092	2.737			
Fluimveestapel						
Krachtvoer aangekocht	3.900	4.160	5.980	Opbrengst eieren		
" uit eigen bedrijf	2.250	2.400	3.450	Omzet en aanwas		
Rente levende inventaris	135	144	207	7.200	7.680	11.040
Onderhoud gebouwen	390	416	598	750	800	1.150
Veeartskosten	30	32	46			
Totaal	6.705	7.152	10.281	7.950	8.480	12.190
Saldo	1.245	1.328	1.909			

BEDRIJFSMODEL III
(gemengd bedrijf)

Bedrijfsplan

arbeidseffect: 4.500 s.u.

Procentuele verdeling v.d. arbeidsbehoefte: tuinland 0%
 bouwland 35-45%
 grasl.+ rundvee 25-35%
 varkens en kippen > 20%

Bedrijfsonderdeel	Arbeidsaanbod					
	1 v.a.k.		1½ v.a.k.		2 v.a.k.	
	opper- vlakte in ha	aan- tal	opper- vlakte in ha	aan- tal	opper- vlakte in ha	aan- tal
Akkerbouw						
Rogge	0,77		1,56		1,82	
Haver	1,00		2,03		2,38	
Tarwe	0,49		1,00		1,17	
Gerst						
Mengsels van granen	0,08		0,17		0,20	
Mais	0,06		0,11		0,13	
Aardappelen	0,35		0,70		0,82	
Suikerbieten	0,25		0,56		0,52	
Voederbieten	0,27		0,50		0,72	
Voedergewassen	-		-		-	
Overige gewassen	0,10		0,20		0,23	
<u>Bouwland totaal</u>	<u>3,37</u>		<u>6,83</u>		<u>7,99</u>	
<u>Grasland totaal</u>	<u>3,57</u>		<u>5,00</u>		<u>7,86</u>	
Tuinbouw						
Asperges	-		-		-	
Stamslabonen	-		-		-	
Aardbeien	-		-		-	
Bessen	-		-		-	
<u>Tuinland totaal</u>	<u>-</u>		<u>-</u>		<u>-</u>	
<u>Oppervlakte cultuurgrond</u>	<u>6,94</u>		<u>11,83</u>		<u>15,85</u>	
Veestapel						
Melkkoeien		5		7		11
Kalveren		2		3		5
Pinken		2		4		6
Mestvarkens		5		6		9
Fokzeugen		3		4		6
Werkpaarden		1		1		2
Leghennen		260		300		300
Melkkoeien per 100 ha voedergewassen		113		105		111

BEDRIJFSMODEL III
(Gemengd bedrijf)

SAMENVATTINGEN BEGROTING

1 v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toege-rekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.		
Marktbaar gewassen	3,10		3.650	981	2.669	Arbeid berekend	5.000	
Rundvee en voedergewassen	3,84	5 melkkoelen	6.960	3.592	3.368	Arbeid betaald	-	
Varkens		5 mestv. 3 fokz.	4.485	3.335	1.150	Werktuigkosten	750	
Pluimvee		260 leghennen	6.890	5.811	1.079	Paardekosten	450	
Totaal	6,94		21.985	13.719	8.266	Pacht	1.457	
Totale kosten gehele bedrijf						7.905	Algemene kosten	248
Netto-overschot					361	Totaal		7.905
Arbeidsinkomen v.d.boer					5.361			
Idem normatief (rapport 250)					5.988			
Opbrengst per f. 100,- kosten					102			

1½ v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toege-rekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.		
Marktbaar gewassen	6,33		7.485	1.915	5.570	Arbeid berekend	5.000	
Rundvee en voedergewassen	5,50	7 melkkoelen	9.744	5.287	4.457	Arbeid betaald	2.500	
Varkens		6 mestv. 4 fokz.	5.670	4.189	1.481	Werktuigkosten	1.200	
Pluimvee		300 leghennen	7.950	6.705	1.245	Paardekosten	450	
Totaal	11,83		30.849	18.096	12.753	Pacht	2.484	
Totale kosten gehele bedrijf						11.990	Algemene kosten	356
Netto-overschot					763	Totaal		11.990
Arbeidsinkomen v.d.boer					5.763			
Idem normatief (rapport 250)					6.500			
Opbrengst per f.100,- kosten					103			

2 v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toege-rekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.		
Marktbaar gewassen	7,27		8.504	2.045	6.459	Arbeid berekend	5.000	
Rundvee en voedergewassen	8,58	11 melkkoelen	15.312	8.263	7.049	Arbeid betaald	5.000	
Varkens		9 mestv. 6 fokz.	8.505	6.284	2.221	Werktuigkosten	1.430	
Pluimvee		300 leghennen	7.950	6.705	1.245	Paardekosten	900	
Totaal	15,85		40.271	23.297	16.974	Pacht	3.329	
Totale kosten gehele bedrijf						16.124	Algemene kosten	465
Netto-overschot					850	Totaal		16.124
Arbeidsinkomen v.d.boer					5.850			
Idem normatief (rapport 250)					6.912			
Opbrengst per f. 100,- kosten					102			

Kosten

Opbrengsten

	1 v.a.k.		2 v.a.k.		1½ v.a.k.		2 v.a.k.	
	1 v.a.k.	2 v.a.k.	1 v.a.k.	2 v.a.k.	1½ v.a.k.	2 v.a.k.	1½ v.a.k.	2 v.a.k.
Bemestingskosten	450	918	1.054	1.054	3.650	7.485	3.650	8.504
Zaaizaad en pootgoed	167	342	393	393				
Werk door derden	271	465	380	380				
Rente omløpend kapitaal	93	190	218	218				
Totaal	981	1.915	2.045	2.045	3.650	7.485	3.650	8.504
Saldo	2.669	5.570	6.459	6.459				
Grasland, voedergewassen en rundveehouderij								
Krachtvoer aangekocht	744	1.104	1.728	1.728	6.960	9.744	6.960	15.312
" uit eigen bedrijf	310	460	720	720				
Melkprodukten	527	782	1.224	1.224				
Ruwvoer en ensilage	620	920	1.440	1.440				
Bemestingskosten	768	1.100	1.716	1.716				
Zaaizaad voedergewassen	96	138	215	215				
Ziektenbestrijding, dekelden, fokverenigingskosten	223	319	498	498				
Heffingen: injecties, melkcontr., Bedrijfschap Zuivel	44	63	99	99				
Rente levende inventaris	229	357	554	554				
Onderhoud gebouwen	31	44	69	69				
Totaal	3.592	5.287	8.263	8.263	6.960	9.744	6.960	15.312
Saldo	3.368	4.457	7.049	7.049				
Varkenshouderij								
Voederkosten (Mestvarkens)	1.175	1.410	2.115	2.115	2.325	2.790	2.325	4.185
Aankoop biggen en lopers	1.275	1.700	2.550	2.550	2.160	2.880	2.160	4.320
Onderhoud gebouwen	675	810	1.215	1.215				
Rente levende inventaris	20	25	38	38				
Veeartskosten, dekelden, stamboek, aflaveringskosten	70	90	135	135				
Totaal	120	154	231	231	4.485	5.670	4.485	8.505
Saldo	3.335	4.189	6.284	6.284				
	1.150	1.481	2.221	2.221				
Pluimveehouderij								
Krachtvoer aangekocht	3.380	3.900	3.900	3.900	6.240	7.200	6.240	7.200
" uit eigen bedrijf	1.950	2.250	2.250	2.250	650	750	650	750
Rente levende inventaris	117	135	135	135				
Onderhoud gebouwen	338	390	390	390				
Veeartskosten	26	30	30	30				
Totaal	5.811	6.705	6.705	6.705	6.890	7.950	6.890	7.950
Saldo	1.079	1.245	1.245	1.245				

BEDRIJFSMODEL IV
(Gemengd bedrijf met tuinbouw)

Bedrijfsplan

arbeidseffect: 4.500 s.u.

Procentuele verdeling v.d.arbeidsbehoefte: tuinland 10-30%
 bouwland 30-50%
 varkens en kippen $\geq 20\%$

Bedrijfsonderdeel	Arbeidsaanbod					
	1 v.a.k.		$1\frac{1}{2}$ v.a.k.		2 v.a.k.	
	opper- vlakte in ha	aan- tal	opper- vlakte in ha	aan- tal	opper- vlakte in ha	aan- tal
<u>Akkerbouw</u>						
Rogge	0,72		1,50		1,52	
Haver	0,70		1,46		1,47	
Tarwe	}		0,44		0,44	
Gerst						
Mengsels van granen	0,15		0,31		0,32	
Maïs	0,15		0,31		0,32	
Aardappelen	0,30		0,62		0,62	
Suikerbieten	0,12		0,47		0,45	
Voederbieten	0,31		0,44		0,46	
Voedergewassen	0,04		-		-	
Overige gewassen	-		0,07		0,07	
<u>Bouwland totaal</u>	2,70		5,62		5,67	
<u>Grasland totaal</u>	1,43		2,14		3,57	
<u>Tuinbouw</u>						
Asperges	0,26		0,35		0,58	
Stamslabonen	0,26		0,35		0,58	
Aardbeien	0,04		0,04		0,12	
Bessen	0,07		0,09		0,25	
<u>Tuinland totaal</u>	0,63		0,83		1,53	
<u>Oppervlakte cultuurgrond (totaal)</u>	4,76		8,59		10,77	
<u>Veestapel</u>						
Melkkoeien		2		3		5
Kalveren		1		2		3
Pinken		1		1		2
Mestvarkens		6		6		8
Fokzeugen		3		3		4
Werkpaarden		-		1		1
Leghennen		300		450		400
Melkkoeien per 100 ha voedergewassen		93		95		109

BEDRIJFSMODEL IV
(Gemengd bedrijf met tuinbouw)

SAAMENVATTINGEN BEGROTING

1 v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toegerekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbaar gewassen	2,35	2 melkkoeien 6 mestv. 3 fokz. 300 leghennen	2.727	746	1.981	Arbeid berekend)	3.700
Rundvee en voedergewassen	1,78		2.784	1.530	1.254	Arbeid betaald)	
Varkens			4.950	3.722	1.228	Werktuigkosten	500
Pluimvee			7.950	6.705	1.245	Paardekosten	-
Tuinbouw	0,63		3.000	2.178	822	Pacht	867
Totaal	4,76		21.411	14.881	6.530	Algemene kosten	198
Totale kosten gehele bedrijf					5.265	Totaal	5.265
Netto-overschot					1.265		
Arbeidsinkomen v.d.boer					6.265		
Idem normatief (rapport 250)					5.787		
Opbrengst per f. 100,- kosten					106		

1½ v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toegerekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbaar gewassen	5,18	3 melkkoeien 6 mestv. 3 fokz. 450 leghennen	6.155	1.548	4.607	Arbeid berekend)	6.150
Rundvee en voedergewassen	2,58		4.176	2.220	1.956	Arbeid betaald)	
Varkens			4.950	3.722	1.228	Werktuigkosten	965
Pluimvee			11.925	10.058	1.867	Paardekosten	450
Tuinbouw	0,83		3.884	2.725	1.159	Pacht	1.630
Totaal	8,59		31.090	20.273	10.817	Algemene kosten	340
Totale kosten gehele bedrijf					9.535	Totaal	9.535
Netto-overschot					1.282		
Arbeidsinkomen v.d.boer					6.282		
Idem normatief (rapport 250)					6.286		
Opbrengst per f. 100,- kosten					104		

2 v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Oppervlakte in ha	Aantal dieren	Opbrengst in gld.	Toegerekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbaar gewassen	5,21	5 melkkoeien 8 mestv. 4 fokz. 400 leghennen	6.169	1.557	4.612	Arbeid berekend)	6.900
Rundvee en voedergewassen	4,03		6.960	3.628	3.332	Arbeid betaald)	
Varkens			6.600	4.962	1.638	Werktuigkosten	1.180
Pluimvee			10.600	8.940	1.660	Paardekosten	450
Tuinbouw	1,53		7.531	5.434	2.097	Pacht	1.940
Totaal	10,77		37.860	24.521	13.339	Algemene kosten	367
Totale kosten gehele bedrijf					10.837	Totaal	10.837
Netto-overschot					2.502		
Arbeidsinkomen v.d.boer					7.502		
Idem normatief (rapport 250)					6.403		
Opbrengst per f. 100,- kosten					107		

Opbrengsten

Kosten

	1 v.a.k.		1½ v.a.k.		2 v.a.k.	
	1 v.a.k.	1½ v.a.k.	1 v.a.k.	1½ v.a.k.	2 v.a.k.	2 v.a.k.
	Marktbaar gewassen					
Bemestingskosten	341	751	755			
Zaaizaad en pootgoed	127	280	281		6.155	6.169
Werk door derden	207	362	365			
Rente omlopend kapitaal	71	155	156			
Totaal toegerekende kosten	746	1.548	1.557		6.155	6.169
Saldo	1.981	4.607	4.612			
	Grasland en rundveehouderij					
Krachtvoer	320	456	768			
" uit eigen bedrijf	130	190	320		4.176	6.960
Melkprodukten	221	323	544			
Ruwvoer en ensilage	260	380	640			
Bemestingskosten	356	528	810			
Zaaizaad voedergewassen	45	66	101			
Ziektenbestrijding, dekgelden, fokverenigingskosten	103	153	235			
Heffingen melkvee: injecties, melkcontr., Bedr. schap						
Zuivel	18	27	45			
Rente levende inventaris	63	76	133			
Onderhoud gebouwen	14	21	32			
Totaal toegerekende kosten	1.530	2.220	3.628		4.176	6.960
Saldo	1.254	1.956	3.332			
	Varkenshouderij					
Voederkosten (mestvarkens)	1.410	1.410	1.880			
(fokzeugen)	1.275	1.275	1.700		2.790	3.720
Aankoop biggen en lopers	810	810	1.080		2.160	2.880
Onderhoud gebouwen	23	23	30			
Rente levende inventaris	75	75	100			
Veeartskosten, dekgelden, stamboek en afleveringskosten	129	129	172			
Totaal toegerekende kosten	3.722	3.722	4.962		4.950	6.600
Saldo	1.228	1.228	1.638			
	Pluimveehouderij					
Krachtvoer aangekocht	3.900	5.850	5.200			
" uit eigen bedrijf	2.250	3.375	3.000		10.800	9.600
Rente levende inventaris	135	203	180		750	1.000
Onderhoud gebouwen	390	585	520			
Veeartskosten	30	45	40			
Totaal toegerekende kosten	6.705	10.058	8.940		7.950	10.600
Saldo	1.245	1.867	1.660			
	Tuinbouwteelten					
Totale kosten	2.178	2.725	2.434			
Saldo	622	1.159	2.097		3.884	7.531

BEDRIJFSMODEL V
(tuinbouwbedrijf)

Bedrijfsplan

arbeidseffect: 4.500 s.u.

Procentuele verdeling van de arbeidsbehoefte: tuinland $\geq 30\%$
 bouwland $< 30\%$
 varkens + kippen $\geq 20\%$

Bedrijfsonderdeel	Arbidsaanbod					
	1 v.a.k.		1½ v.a.k.		2 v.a.k.	
	opper- vlakte in ha	aan- tal	opper- vlakte in ha	aan- tal	opper- vlakte in ha	aan- tal
Akkerbouw						
Rogge	0,57		1,22		1,45	
Haver	0,42		0,90		1,07	
Tarwe	0,13		0,27		0,32	
Gerst						
Mengsels van granen	0,15		0,32		0,38	
Maïs	0,13		0,28		0,33	
Aardappelen	0,30		0,49		0,50	
Suikerbieten	-		0,15		0,20	
Voederbieten	0,16		0,35		0,47	
Voedergewassen	0,06		0,11		0,14	
Overige gewassen	-		-		-	
<u>Bouwland totaal</u>	1,92		4,09		4,86	
<u>Grasland totaal</u>	0,71		1,43		1,43	
Tuinbouw						
Asperges	0,48		0,61		0,75	
Stamslabonen	0,47		0,61		0,75	
Aardboien	0,07		0,07		0,16	
Besson	0,13		0,12		0,34	
<u>Tuinland totaal</u>	1,15		1,41		2,00	
<u>Oppervlakte cultuurgrond (totaal)</u>	3,78		6,93		8,29	
Veestapel						
Melkkoeien		1		2		2
Kalveren		-		1		1
Pinken		1		1		1
Mestvarkens		8		4		6
Fokzeugen		4		2		3
Werkpaarden		1		1		1
Leghennen		200		460		570
Melkkoeien per 100 ha voedergewassen		89		87		80

BEDRIJFSMODEL V
(Tuinbouwbedrijf)

SAMENVATTINGEN BEGROTING

1 v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Opper- vlakte in ha	Aantal dieren	Op- brengst in gld.	Toege- rekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbaar gewassen	1,70		1.962	579	1.383	Arbeid berekend)	2.950
Rundvee en voedergewassen	0,93	1 melkkoei	1.392	832	560	Arbeid betaald)	
Varkens		8 mestv. 4 fokz.	6.600	4.962	1.638	Werktuigkosten	400
Pluimvee		200 leghennen	5.300	4.470	830	Paardekosten	450
Tuinbouw	1,15		5.467	3.964	1.503	Pacht	552
Totaal	3,78		20.721	14.807	5.914	Algemene kosten	144
Totale kosten gehele bedrijf					4.496	Totaal	4.496
Netto-overschot					1.418		
Arbeidsinkomen v.d.boer					6.418		
Idem normatief (rapport no. 250)					5.618		
Opbrengst per f. 100,- kosten					107		

1½ v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Opper- vlakte in ha	Aantal dieren	Op- brengst in gld.	Toege- rekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbaar gewassen	3,63		4.205	1.200	3.005	Arbeid berekend)	4.800
Rundvee en voedergewassen	1,89	2 melkkoelen	2.784	1.591	1.193	Arbeid betaald)	
Varkens		4 mestv. 2 fokz.	3.300	2.481	819	Werktuigkosten	500
Pluimvee		460 leghennen	12.190	10.281	1.909	Paardekosten	450
Tuinbouw	1,41		6.557	4.778	1.779	Pacht	1.159
Totaal	6,93		29.036	20.331	8.705	Algemene kosten	335
Totale kosten gehele bedrijf					7.244	Totaal	7.244
Netto-overschot					1.461		
Arbeidsinkomen v.d.boer					6.461		
Idem normatief (rapport no. 250)					6.059		
Opbrengst per f. 100,- kosten					105		

2 v.a.k.

Bedrijfsonderdeel	Opper- vlakte in ha	Aantal dieren	Op- brengst in gld.	Toege- rekende kosten in gld.	Saldo in gld.	Kosten voor het gehele bedrijf in gld.	
Marktbaar gewassen	4,25		4.891	1.383	3.508	Arbeid berekend)	5.800
Rundvee en voedergewassen	2,04	2 melkkoelen	2.784	1.634	1.150	Arbeid betaald)	
Varkens		6 mestv. 3 fokz.	4.950	3.722	1.228	Werktuigkosten	570
Pluimvee		570 leghennen	15.105	12.740	2.365	Paardekosten	450
Tuinbouw	2,00		9.881	7.125	2.756	Pacht	1.321
Totaal	8,29		37.611	26.604	11.007	Algemene kosten	411
Totale kosten gehele bedrijf					8.552	Totaal	8.552
Netto-overschot					2.455		
Arbeidsinkomen v.d.boer					7.455		
Idem normatief (rapport no. 250)					6.265		
Opbrengst per f. 100,- kosten					107		

SPECIFICATIETABEL

BEDRIJFSMODEL V (TUINBOUWBEDRIJF)

Bijlage 51-f 3

Kosten

Opbrengsten

	1 v.a.k.		1½ v.a.k.		2 v.a.k.	
	1 v.a.k.	1½ v.a.k.	1 v.a.k.	1½ v.a.k.	1 v.a.k.	1½ v.a.k.
	Marktbare gewassen					
Bemestingskosten	247	526	616	Opbrengst marktbaare gewassen		
Zaaizaad en pootgoed	92	196	230	1.962	4.205	4.891
Werk door derden	189	369	409			
Rente omlopend kapitaal	51	109	128			
Totaal	579	1.200	1.383	1.962	4.205	4.891
Saldo	1.383	3.005	3.508			
	Grasland, voedergewassen en rundveehouderij					
Krachtvoer aangekocht	168	312	312	Melkopbrengst		
" uit eigen bedrijf	70	130	130	1.392	2.784	2.784
Melkprodukten	119	221	221	Omzet en aanwas		
Ruwvoer en ensilage	140	260	260			
Bemestingskosten	186	378	408			
Zaaizaad voedergewassen	23	47	51			
Ziektenbestrijding, dekgelden, fokver.kosten	54	110	118			
Heffingen: injecties, melkcontr., Produktsch.v.Zuivel	9	18	18			
Rente levende inventaris	56	100	100			
Onderhoud gebouwen	7	15	16			
Totaal	832	1.591	1.634	1.392	2.784	2.784
Saldo	560	1.193	1.150			
	Varkenshouderij					
Voederkosten (mestvarkens)	1.880	940	1.410	Opbrengst baconvarkens		
Aankoop lopers en biggen	1.700	850	1.275	3.720	1.860	2.790
Onderhoud gebouwen	1.080	540	810	2.880	1.440	2.160
Rente levende inventaris	30	15	23			
Veeartskosten, dekgelden, enz.	100	50	75			
Totaal	172	86	129			
Saldo	4.962	2.481	3.722	6.600	3.300	4.950
	Pluimveehouderij					
Krachtvoer aangekocht	2.600	5.980	7.410	Opbrengst eieren		
" uit eigen bedrijf	1.500	3.450	4.275	4.800	11.040	13.680
Onderhoud gebouwen	90	207	257	500	1.150	1.425
Veeartskosten	260	598	741	Omzet en aanwas		
Totaal	20	46	57			
Saldo	4.470	10.281	12.740	5.300	12.190	15.105
	Tuinbouwgewassen					
Tuinbouwkosten	3.964	4.778	7.125	Opbrengsten tuinbouw		
Saldo	1.503	1.779	2.756	5.467	6.557	9.881